

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí
ročník 10 / číslo 1

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
se sídlem v Lysé nad Labem

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov
se sídlem v Dobřichovicích

Oblastní muzeum Praha-východ

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Městské muzeum v Čelákovících

- © Autoři: Jan Boukal, Stanislav Svoboda, Martin Dolejský, Milan Pátra, Veronika Stachurová Kucrová, Michal Řezníček, Karin Pátrová, 2022
- © Překlady: Michaela Buchtelová, 2022
- © Redakce: Martin Dolejský, Martin Hůrka, Karel Koucký, Karin Pátrová, Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šulc, Igor Votoupal, 2022

- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno, 2022
- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, 2022
- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích, 2022
- © Oblastní muzeum Praha-východ, 2022
- © Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2022
- © Městské muzeum v Čelákovících, 2022
- © Grafická úprava: ASTRON print, s. r. o., 2022

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Časopis je vědeckým odborným periodikem s vědeckou redakcí, od ročníku 7 vychází pravidelně 2x do roka. Texty zařazené do rubriky Recenzované studie jsou podrobeny nezávislému recenznímu řízení. Autor je povinen před vydáním zapracovat připomínky recenzentů do studie. Články uveřejněné v rubrice Recenzované studie je možné vykázat jako výsledky výzkumu s cílem získání podpory dle zák. č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.;
Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.; Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.;
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka);
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal

OBSAH

Recenzované studie

- BOUKAL Jan, Páni z Říčán do roku 1420. Studie k počátkům rodu
erbu trojlistu 9
- SVOBODA Stanislav, Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura
na příkladu vývoje hřbitovů coby specifických fenoménů
historické krajiny 55

Materiály

- DOLEJSKÝ Martin, Protinacistický odboj komunistů v Čelákovících
v letech 1939–1945 83
- PÁTRA Milan, Sádrové odlitky zvonů ve Výtvarné sbírce
Oblastního muzea Praha-východ 101

Zprávy

- STACHUROVÁ KUCROVÁ Veronika, Projekt Vltava a jeho výstupy 111

Literatura

Recenze

- Tomáš KOKOJAN, Oddíl stolního tenisu Lokomotiva Nymburk.
Fakta, vývoj, kompletní výsledková retrospekce, osobnosti
a práce s mládeží klubu ze zálabské remanence v letech 1954–2020;
Milan VYDRA, Stolní tenis Sadská (Michal Řezníček) 115

Anotace

- Jana KOUDELOVÁ (ed.), Pod ochranou svatého Josefa.
Příběh tesařského řemesla v českých zemích (Karin Pátrová) 117
- Jiří FILGAS, Krajinou s detaily: 1914–1941 v ohlasech z Povltaví,
Posázaví a Poberouní (Veronika Stachurová Kucrová) 118
- David EISNER – Jan HERGESELL, Radnice v Čelákovících (Martin Dolejský) 119

- Seznam autorů příspěvků** 121

- Pokyny pro autory příspěvků** 122

CONTENTS

Peer-reviewed articles

- BOUKAL Jan, The Lords of Říčany before 1420. A study on the origins of the family with a trifoliate coat of arms 9
- SVOBODA Stanislav, Central Bohemian and Lower Austrian cemetery culture on the example of the development of cemeteries as specific phenomena of the historical landscape 55

Articles

- DOLEJSKÝ Martin, Communist anti-Nazi resistance in Čelákovice in 1939–1945 83
- PÁTRA Milan, Plaster casts of bells in the collection of the Regional Museum of Prague-East 101

Reports

- STACHUROVÁ KUCROVÁ Veronika, The Vltava Project and its Outputs 111

Literature

Reviews

- Tomáš KOKOJAN, Lokomotiva Nymburk table tennis team. Facts, history, complete results in retrospective, personalities and working with youth of the club from Remanence by the Elbe River in 1954–2020; Milan VYDRA, Table tennis in Sadská (Michal Řezníček) 115

New Book Announcements

- Jana KOUDELOVÁ (ed.), Under the protection of St. Joseph: The story of carpentry in the Czech lands (Karin Pátrová) 117
- Jiří FILGAS, Landscape with Details: 1914–1941 in Reports from the Vltava, Sázava and Berounka Watersheds 118
- David EISNER – Jan HERGESELL, Town Hall in Čelákovice (Martin Dolejský) 119

- List of contributors** 121

- Instructions for authors** 122

RECENZOVANÉ STUDIE

Páni z Říčan do roku 1420.

Studie k počátkům rodu erbu trojlistu¹

JAN BOUKAL

Jan Boukal, The Lords of Říčany before 1420. A study on the origins of the family with a trifoliate coat of arms

The lords of Říčany were a noble family whose rise was made possible thanks to the brothers Ondřej, Diviš and Slávek of Všechnomy, who held important positions at the court of Ottokar II. Diviš's descendants adopted the predicate "of Říčany" as a result of the new family seat and continued to be close to the Bohemian rulers: e.g., Oldřich of Říčany, Diviš of Říčany and Jimram of Říčany, to name just a few. In the generations that followed, the main family seat in Říčany was lost. At the same time, the family became impoverished due to a number of male family members and the division of estates. In the pre-Hussite period, the lords of Říčany owned extensive estates in Central Bohemia (Říčany, Průhonice, Červený Hrádek near Sedlčany), Eastern Bohemia (Ledeč), Southern Bohemia (Cehnice) and also began to penetrate to other regions (Western and Northern Bohemia, Moravia).

Keywords

High Middle Ages, nobility, castles, churches, heraldry, lords of Říčany

Úvod

V době posledních knížat a králů z dynastie Přemyslovců docházelo v Českém království k vzestupu společenské vrstvy, kterou obecně označujeme jako šlechta. Počátky české šlechty můžeme hledat v řadách bojovníků působících ve službách českých knížat. Uvedení „válečníci“ (*bellatores*) byli za své zásluhy obdarováni úřady správců (kastelánů) knížecích hradů. Často lze sledovat celé generace rodů, pohybujících se okolo knížete či později krále. Tyto rody ovšem neměly ve svých počátcích žádná jména, a tak pro ně historikové užívají pojmenování uměle vytvořená: Hrabišici, Hroznatovci, Drslavici apod. Od konce 12. století se objevují mezi majetky těchto válečníků dědičné statky, a máme tak doloženu existenci pozemkové šlechty – pánů (*nobiles*). Záhy se objevuje i tzv. nižší šlechta: rytíři (*milites*), vladkové (*vladicones*), zemané (*terrigenae*) apod., držitelé drobnějších majetků, kteří

1 Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101). Studie vznikla v rámci programu Univerzity Karlovy s názvem Cooperatio, vědní oblasti „History“. Vychází z výzkumného projektu „Páni z Říčan ve středověku“, který realizovalo Muzeum Říčany.

jsou často služebníky pánů. Páni si mnohdy v blízkosti míst, která již dříve spravovali jako majetky panovníka, zakládají vlastní sídla – hrady, od 13. století již ve větší míře stavěné z kamene. Podle nich pak šlechta přijímá predikáty.²

Jedním z rodů, které se rovněž pohybovaly v řadách panovníkových bojovníků a správců majetků, byli i držitelé středočeské vsi Všechromy, kteří se honosili erbovním znamením trojlistu a v pozdějších letech vybudovali hrad Říčany, dle něhož se začali nazývat. Oproti předchozím rodům, jejichž historie sahá do hlubší minulosti, lze vzestup rodu erbu trojlistu spojovat až s osobou Ondřeje ze Všechrom, který byl osobou blízkou markraběti a pozdějšímu králi Přemyslu Otakarovi II. Tento příspěvek zaměřuje svou pozornost na počátky rodu a jeho prudký vzestup v průběhu 13. a 14. století. Situace v rodě zejména v průběhu 14. a na počátku 15. století vzhledem k značnému množství členů rodiny vedla k opuštění původních sídel, přičemž poslední tečkou v tomto směru je ztráta nominálního hradu v Říčanech po jeho dobytí husitskými vojsky. Páni z Říčan ovšem nebyli pouze významnými zemskými úředníky a majetkovými držiteli, ale rovněž jako jiné rody dbali na svou rodovou reprezentaci prostřednictvím rozličných zástupných a memoriálních symbolů, z nichž některé dosud tvoří součást nynější krajiny či spoluutváří podobu různých památek.

Ondřej ze Všechrom a jeho rod

Původ rodu erbu trojlistu neznáme, byť se o něm již v raném novověku objevují legendární zkazky. Mělo se jednat o potomky hejtmána knížete Nezamysla, jehož vojsko roku 748 svedlo boj s kouřimským knížetem Rozhonem v blízkosti říčanského dvora, který měl po vítězné bitvě Nezamyslův hejtmán obdržet za zásluhy. Tento příběh zkonstruovaný Václavem Hájkem z Libočan a doplněný Bartolomějem Paprockým o postavu hejtmána (domnělého předka pánů z Říčan) však mohl vzniknout na základě vlastních představ raně novověkých pánů z Říčan o jejich nejstarší minulosti.³ Je zcela fiktivní a stejně tak lze do říše bájí odkázat spojování členů rodu

² Srov. Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 356–357; Libor JAN, *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007 s. 45–52; TÝŽ, *Nástin vzniku a vývoje české a moravské šlechty (s důrazem na její počátky)*, Časopis Matice moravské 138/2, 2019, s. 241–260; Dušan TŘEŠTÍK – Miloslav POLÍVKA, *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: Ján Čierný – Antonín Verbík – František Hejl (edd.), *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 99–133; Jaroslav MEZNÍK, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, Sborník historický 37, 1990, s. 7–36.

³ Václav FLAJŠHANS (ed.), *Václava Hájka z Libočan Kronika česká podle originálu z r. 1541, I. Doba pohanská 644–904*, Praha 1918, s. 166–167; Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol, *Diadochus, tj. posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského, část o stavu panském*, Praha 1602, s. 207. K mytologickým počátkům české šlechty srov. např. Robert NOVOTNÝ, *Pohanská minulost české šlechty v představách 16. století*, in: Pohané a křesťané. Christianizace českých zemí ve středověku, Praha 2019 s. 217–236.

erbu trojlistu, písících se ze Všechrom, s rodem, písícím se dle moravských Řičan („*de Richan*“) erbu zkřížených sekerek, o které se pokoušeli někteří starší autoři.⁴

Prvním historicky doloženým pánem ze Všechrom byl Petr, o němž víme jenom díky jeho synovi Ondřeji ze Všechrom. Ve svědečné řadě listiny krále Václava I., vydané roku 1240 „*u Prahy*“, v níž daruje Anežskému klášteru kostel na Hradišti sv. Hippolita u Znojma, je totiž Ondřej označen jako „*syn Petra ze Všechrom*“.⁵ Skutečným otcem-zakladatelem rodové moci byl právě Petrův syn Ondřej ze Všechrom. První písemné zachycení jeho osoby je opět pouhé jméno (v podobě „*Andreas de Wsechrom*“) ve svědečné řadě listiny vydané 14. srpna 1237 v Brně, na jejímž základě král Václav I. směnil s brněnským plebánem Zdislavem majetky na Brněnsku.⁶

Roku 1245 nacházíme bratry Diviše a Ondřeje „*de Zacharon*“ (patrně zkomolenina Všechrom) jako svědky v listině královny Kunhuty, v níž určila dávky míšenskému biskupství ze tří vesnic v okolí Budyšína.⁷ V roce 1249 pak nacházíme Ondřeje ze Všechrom a jeho bratra Slávka mezi svědky listiny pozdějšího krále (tehdy markraběte moravského) Přemysla Otakara II., vydané v Praze ve prospěch řádu německých rytířů. S největší pravděpodobností tak můžeme členy rodu ze Všechrom považovat za Přemyslovy důvěrníky a patrně i účastníky vzpoury proti Přemyslovi otci králi Václavu I.⁸ Znovu se setkáváme s bratry Ondřejem a Slávkem roku 1252 jako svědky v listině, v níž Bedřich z Chomutova daroval řádu německých rytířů své město Chomutov s veškerým příslušenstvím.⁹ Samotný Ondřej ze Všechrom byl svědkem krále Václava I., který roku 1253 daroval řádu německých rytířů svou „*kapli*“ (kostel Panny Marie) v Čáslavi (konkrétně na tzv. Čáslavském Hrádku, neboť dnešní Čáslav vznikla až později).¹⁰

V blízkosti budoucího krále Přemysla se objevuje i třetí ze všechromských bratří – Diviš. Snad jej můžeme ztotožnit již s „*Divišem, synem Petrovým*“, z listiny markrabě Přemysla Otakara II. z roku 1233.¹¹ Patrně je rovněž totožný s Divišem (opět bez

⁴ Např. Gustav TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnosti*, Říčany 1913, s. 32–33; srov. Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae* (dále jen CDB) III/1, Praha 1942, s. 205–207, č. 165. O moravských Řičanských s jiným erbem viz Jiří MITÁČEK, *Rod zkřížených sekerek – k počátkům rozrodu vladyků z Pucova, Kralic, Řičan a Otradic*, Vyškovský sborník 8, 2011, s. 7–44. Na Moravě se však objevují od pozdního středověku i páni z Řičan s trojlistem v erbu, viz dále.

⁵ Zdeněk KRISTEN (ed.), CDB III/2, Praha 1962, s. 348–349, č. 257.

⁶ Gustav FRIEDRICH (ed.), CDB III/1, s. 205–207, č. 165.

⁷ Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ (edd.), CDB IV/1, Praha 1962, s. 167–168, č. 79.

⁸ CDB IV/1, s. 290, č. 176. Srov. Marcin Rafał PAUK, *Mechanizmy tworzenia elity dworskiej w dobie ostatnich Przemyślidów. Najwyższy komornik Andrzej z Všechrom i jeho krag*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku, II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 93.

⁹ CDB IV/1, s. 413, č. 240.

¹⁰ CDB IV/1, s. 469, č. 276.

¹¹ Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále jen RBM) I, Praha 1855, s. 387, č. 824.

predikátu), který byl svědkem potvrzení všech privilegií velehradskému klášteru markrabětem Přemyslem Otakarem II. v dubnu 1250.¹² Jako Diviš ze Všechrom se objevuje již v dubnu následujícího roku při příležitosti potvrzení privilegií řádu německých rytířů králem Přemyslem Otakarem II., které řád obdržel od Přemyslova otce krále Václava a děda Přemysla Otakara I. Listina potvrzující privilegia byla vydána v Hradci Králové.¹³ Témuž řádu byla určena i jiná listina, vydaná Přemyslem Otakarem II. dne 2. září 1251 v Praze, v níž Přemysl potvrdil řádovým bratřím držbu majetků, které získali od královéhradeckých měšťanů Heřmana a Konráda. Mezi svědky opět nacházíme Diviše ze Všechrom.¹⁴ V prosinci 1251 byl Diviš společně s Přemyslem Otakarem II. (toho času moravským markrabětem a rakouským vévodou) ve Vídni, kde Přemyslovci spolu s jinými šlechtici svědčil při vydání listiny, potvrzující práva farnímu kostelu v Příboru.¹⁵ Kromě bratří Ondřeje, Diviše a Slávka mohla patřit k potomkům Petra ze Všechrom i Kateřina, manželka Jaroše z Pušperka.¹⁶

Od roku 1253 dochází k prudkému vzestupu Ondřeje ze Všechrom, o jeho postavení se však opět dozvídáme pouze prostřednictvím svědečných řad. Jako „*Andreas subdapifer*“, tedy Ondřej podstolník či podstolí, se prvně objevuje v listině, vydané v Jablonném v Podještědí Přemyslem Otakarem II. pro litoměřické měšťany usedlé na hoře sv. Štěpána, které osvobodil od placení daní, cel a jiných dávek po dobu sedmi let. Podstolník byl dvorský úřad podřízený nejvyššímu stolníkovi, tedy úředníkovi, který měl na starosti hospodářské fungování dvora a domácnosti krále.¹⁷ Zatímco 26. prosince 1253 je Ondřej stále ještě podstolníkem, již o den později je (ve společnosti svého bratra Slávka) uveden ve svědečné řadě listiny vydané v Kladruzech jako králův stolník. Je ovšem otázkou, zda v době Přemysla Otakara II. oba úřady nesplývaly.¹⁸ V následujícím roce 1254 byl Ondřej (společně s bratrem Divíšem) svědkem Přemyslovy donace kaplanovi Bartolomějovi, který obdržel krčmu za hradbami Prahy.¹⁹ Od té doby se v následujících letech Ondřej vyskytuje střídavě jako podstolník a stolník a téměř vždy doprovází krále Přemysla Otakara II. (někdy i ve společnosti bratrů) na jeho cestách jakožto pro něj nezbytný úředník. Společně s králem jej nacházíme v Žatci, v Brně, v Praze, v Olomouci, v Plasích

¹² CDB IV/1, s. 336, č. 184.

¹³ CDB IV/1, s. 373, č. 209.

¹⁴ CDB IV/1, s. 389, č. 223.

¹⁵ CDB IV/1, s. 392, č. 225.

¹⁶ O příbuzenství mezi pány ze Všechrom a pány ze Slivna alias z Pušperka uvažuje Marcin R. PAUK, *Migrace – protekce – asimilace. Lužičtí Schliebenové v české politické elitě 13. století*, Časopis Matice moravské 131/1, 2012, s. 125; srov. Josef TEIGE (ed.), *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620)*, III. Formulář Staroměstský ze XIV. století, Praha 1910, s. 10.

¹⁷ Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ (edd.), CDB V/1, Praha 1974, s. 39, č. 5; Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Josef DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 55.

¹⁸ CDB V/1, s. 45–47, č. 9–10.

¹⁹ CDB V/1, s. 70, č. 30.

a na „Starém hradě“ (patrně Hlavačov u Lužné nebo Křivoklát) a ve Vídeňském Novém Městě. O konkrétních činnostech, které pro krále vykonával, se bohužel nic nedozvídáme.²⁰ Rovněž Diviš z Říčan se domohl (byť zatím jen krátkodobě) postavení na královském dvoře, neboť roku 1256 je dvakrát zmíněn jako královský číšník. Ovšem v následujícím roce 1257 je již zase jmenován jako „subdapifer“.²¹ Jednalo se spíše o čestnou funkci v rámci dvora, Diviš obsluhoval krále a naléval mu víno během různých slavnostních příležitostí.²²

V úřadu stolníka setrval Ondřej do podzimu 1260, kdy získal nový úřad – stal se nejvyšším královským komorníkem (komořím), správcem královské komory, tj. panovníkových finančních příjmů, včetně soudních pokut. Nahradil tak zesnulého Bavora ze Strakonic.²³ Novým stolníkem se stal Ondřejův bratr Diviš. Patrně jím byl již ve chvíli, kdy jeho bratr nastoupil do nového úřadu, ovšem jako stolník je Diviš jmenován přímo až v roce 1261.²⁴ I v úřadu komorníka doprovázel Přemysla na jeho cestách a často jej nacházíme na jeho listinách jako svědka. Přímo doložen je v Praze, Kravařích (patrně severočeských), Písku, Jihlavě, Hradci Králové, Plasech, Českých Budějovicích, Chebu, Vyškově, Poděbradech, na Křivoklátě, v „Misseritz“ (Meziříčí?) a na Kamýku.²⁵ Ondřej se tedy pohyboval převážně v Čechách a na Moravě, s výjimkou krátkých pobytů ve Vídni (únor 1258, květen 1262 a patrně i říjen 1270) a Vratislavi (listopad 1271, společně s bratrem Divišem).²⁶

Do roku 1264 se hlásí listina Přemysla Otakara II. (jejíž pravost je historiky zpochybňována), v ní stanovil desátek pro Jindřicha ze Scharfenberga. Mezi svědky nacházíme Ondřeje Velikého („*Andrea Magno*“), jímž by mohl být za předpokladu alespoň částečné pravosti písemnosti Ondřej ze Všechem. V jiném dokumentu se takto označený nevyskytuje.²⁷

Z pozice královského komorníka vystupoval Ondřej ze Všechem nejen jako králův úředník a dvořan, ale angažoval se rovněž jako příznivec břevnovského kláštera. Poprvé roku 1264, kdy Malše (Malichie), vdova po pražském měšťanu Frovinovi, se

²⁰ Podrobný přehled všech zmínek viz Sáša DUŠKOVÁ – Vladimír VAŠKŮ (edd.), *CDB V/4*, Praha 1992, s. 99. Zmínka o přítomnosti ve Vídeňském Novém Městě viz Stiftsarchiv Lilienfeld, fond Zisterzienser (1111–1892), sign. V 09. Dostupné online: https://www.monasterium.net/mom/AT-StiALi/LilienfeldOCist/1257_V_09/charter (cit. 15. 2. 2021).

²¹ Národní archiv (dále jen NA), Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130–1523) (dále KVš), inv. č. 44. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/KVs/44/charter> (cit. 27. 11. 2020); Josef EMLER (ed.), *RBM II*, Praha 1882, s. 56.

²² *CDB V/1*, s. 159–160, č. 85–86, zde „*Diwischius / Diwisius pincerna*“.

²³ *CDB V/1*, s. 379, č. 246, zde „*Andreas camerarius regni nostri et Diwis frater ipsius*“. Srov. Miroslav SVOBODA, *Páni ze Strakonic. Vládcí Prácheňska a dobrodřinci johanitů*, Praha 2010, s. 64. K úřadu viz Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 39–40.

²⁴ *CDB V/1*, s. 389, č. 256, zde „*Andreas camerarius regni Boemie, Dywissius dapifer Boemie*“.

²⁵ Kompletní přehled *RBM II*, s. 1241 (viz odkazy od roku 1261 výše).

²⁶ *CDB V/1*, s. 490, č. 330; Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ (edd.), *CDB V/2*, Praha 1981, s. 275, č. 647, *RBM II*, s. 70, č. 176; s. 139–140, č. 363; s. 279, č. 721, s. 307, č. 765.

²⁷ *CDB V/1*, s. 593–594, č. 398.

svými příbuznými a známými přistoupila na smír mezi ní a břevnovským klášteřem a vzdala se ve prospěch břevnovského opata a konventu svých nároků na ves Řepy, za což si vyžádala náhradu 60 hřiven stříbra pražské váhy. K tomuto vyřešení vzájemných sporů dovedl obě strany Ondřej ze Všechrom.²⁸ Druhým dokladem vztahů s břevnovským klášteřem je listina z 2. července 1266, v níž Ondřej ze Všechrom, komorník českého krále, a jeho maršálek Zdislav dosvědčili, že břevnovský opat Martin (se souhlasem jejich a jiných pánů) koupil od fojta Wichera za 220 hřiven stříbra fojtství v Broumově. Na uvedeném dokumentu je zajímavé mimo jiné místo jeho vydání, jímž je „dvorec pana Ondřeje na Pražském hradě“ („in curia domini Andreae in castro Pragensi“). Kromě blíže nespecifikovaného sídla ve Všechromech tak Ondřej disponoval i tímto sídlem v bezprostřední blízkosti panovníka. Je však otázkou, zda uvedený dvorec držel z pozice svého úřadu, nebo jako soukromá osoba.²⁹

Když Přemysl Otakar roku 1266 dobýval Cheb a stal se pánem tohoto města, byli mu ku pomoci šlechtici, kteří mu posléze svědčili při vydání listiny, v níž městu potvrdil privilegia. Byli to Jaroš ze Slivna a Pušperka, Smil z Lichtenburka, Ondřej ze Všechrom, Oldřich z Hradce, Havel z Lemberka a Jaroslav z Hruštic.³⁰

Roku 1267 se objevuje Ondřej ze Všechrom v listině, jejímž prostřednictvím uzavřel Půta zvaný Petřík ze Mšeného smlouvu s proboštem Jakubem a kapitulou pražského kostela. Podle smlouvy kapitula postoupila Půtovi les, patřící ke vsi Vrbice, na oplátku však poddaní z této vsi mohli spolu s Půtovými poddanými ze vsi Podolí užívat podolských studní. Na potvrzení přivěsili k listině své pečeti Ondřej ze Všechrom, jeho pravděpodobný švagr Jaroš z Pušperka a Oldřich z Valdeka.³¹ V roce 1268 byl Ondřej svědkem směny biskupských statků za městečko Slavětín, vsi Oboru a Vršovice a za část vsi Blšany mezi biskupem Janem III. a králem Přemyslem II.³² Roku 1270 se objevují dva komoří současně – Ondřej a Havel (patrně Havel II. z Lemberka).³³

Teprve na sklonku svého života vstoupil Ondřej ze Všechrom i do světa mezinárodní politiky. V souvislosti s mírovými jednáními mezi Přemyslem Otakarem II. a uherským králem Štěpánem roku 1271 se objevuje i mnoho jmen předních představitelů

²⁸ NA, Benediktini – klášter Břevnov, Praha, Benediktinské arcipopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově (993–1948), inv. č. 40. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/40/charter> (cit. 23. 10. 2020); *RBM II*, s. 182, č. 467.

²⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 41. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/41/charter> (cit. 19. 10. 2020); regest viz *RMB II*, s. 202–203, č. 522. Srov. Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 232.

³⁰ Jaromír ČELÁKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis* (dále *CIM*) II, Praha 1895, s. 51–52, č. 17, *RBM II*, s. 199–200, č. 516.

³¹ Archiv Pražského hradu (dále jen APH), Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 041-II/25. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/041-II%7C25/charter> (cit. 27. 11. 2020); *RBM II*, s. 223, č. 580.

³² TAMTÉŽ, sign. 043-II/27. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/043-II%7C27/charter> (cit. 27. 11. 2020); *RBM II*, s. 240–241, č. 620.

³³ *RBM II*, s. 273, č. 708.

českého království z řad šlechty. Na prvním místě se nachází Ondřej, český komorník („*Andreas, camerarius Bohemiae*“).³⁴ V srpnu 1272 (po smrti krále Svate říše římské Richarda Cornwallského) byl král Přemysl vyzván k přijetí říšské koruny. Přemysl proto sezval rozličné šlechtice, aby se s nimi poradil, zda má korunu přijmout. Letopis označovaný historiky jako *Příběhy krále Přemysla Otakara II.* zachoval řeč, kterou ke králi při této příležitosti pronesl tehdejší komorník Ondřej (ze Všechrom). Ondřej ve svém proslovu Přemysla přesvědčil, aby zůstal na svém trůně a šířil slávu a moc českých králů a říšskou korunu s díky odmítl.³⁵

Roku 1273 vydal Přemysl Otakar II. listinu, v níž potvrdil, že došlo k prodeji hradu Unterlaa Jindřichovi z Boxbergu s jeho svolením a vědomím. Mezi svědky listiny, vydané ve Zbraslavi, bychom našli vedle známých šlechticů i záhadné jméno „*Andreas de Praga*“, jehož editoři textu ztotožňují patrně správně s Ondřejem ze Všechrom. Znamenalo by to, že Ondřej na počátku sedmdesátých let 13. století již trvale nesídlil ve Všechromech, nýbrž na svém již dříve zmíněném dvorci na Pražském hradě. Současné se však také může jednat o pouhé vyjádření jeho výkonu úřadu v Praze.³⁶

Poslední zmínky o Ondřejovi pochází z 13. března 1276, kdy je uveden mezi svědky v listině, jíž Přemysl Otakar II. potvrdil privilegia doksanskému klášteru, a z 8. února 1277 v listině téhož panovníka pro tepelský klášter. Nedlouho poté s velkou pravděpodobností zemřel.³⁷ V době své smrti již nebyl komorníkem, na konci roku 1276 jej v úřadu nahradil Domaslav ze Škvorce. Jednalo se o Ondřejova středočeského souseda, tudíž je možné, že jej do úřadu prosadil on sám.³⁸ V případě Ondřeje ze Všechrom se často uvažuje (vzhledem k jeho výsadnímu postavení na královském dvoře) jako o nejpravděpodobnějším možným stavebníkem říčanského hradu, jenž by i svým architektonickým pojetím časově spadl do doby vlády krále Přemysla Otakara II. Je ovšem zvláštní, že by jméno nového hradu nikdy nepoužil ve svém predikátu. Lze se snad domnívat, že za jeho života byl hrad rozestavěn, ovšem nikoliv dokončen.³⁹ Jako „*pán z Řičan jménem Ondřej*“ se Ondřej ze Všechrom objevuje pouze v kronice Přibíka Pulkavy z Radenína, která pochází až z doby vlády Karla IV.

³⁴ *RBM II*, s. 299, č. 753; srov. Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české 3 (1250–1310)*, Praha 2002, s. 132–150.

³⁵ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, in: Josef EMLER (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum II*, Praha 1874, s. 326–327. Srov. J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 187, 395.

³⁶ Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ (edd.), *CDB V/3*, Praha 1982, s. 370, č. 1581.

³⁷ NA, Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. (1115–1760) (dále jen AZK), inv. č. 1953. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/1953/charter> (cit. 23. 10. 2020); *RBM II*, s. 447, č. 1068.

³⁸ Srov. Libor JAN, *Václav II. Král na stříbrném trůnu. 1283–1305*, Praha 2015, s. 35.

³⁹ Srov. M. R. PAUK, *Mechanizmy tworzenia elity*, s. 95; Tomáš DURDÍK – Vojtěch KAŠPAR, *Ke stavební podobě a vývoji hradu v Řičanech*, *Archaeologia Historica* 27, 2002, s. 79–89; Jan KLÁPŠTĚ, *Poznámky o sociálních souvislostech počátků šlechtických hradů v českých zemích*, *Archeologické rozhledy* 55/4, 2003, s. 788–790.

Znovu je připomenut Ondřejův projev, jímž odradil krále Přemysla od přijetí římské koruny. Pulkava měl nepochybně k dispozici starší vyprávěcí prameny (patrně i tzv. *Příběhy Přemysla Otakara II.*) z nichž čerpal a jistě věděl, že v textu uvedený Ondřej ze Vsechrom pocházel z rodu pozdějších říčanských pánů. Nijak mu tedy nejspíš nevadilo využít v jeho době používaný predikát namísto toho, který uvedený šlechtic v předchozím století skutečně používal.⁴⁰ V jiných pozdějších kronikách (např. u Františka Pražského nebo Jana Marignoly) je v téže souvislosti uveden jen jako „*komorník Ondřej*“.⁴¹ Vzhledem k tomu, že se Ondřej ze Vsechrom dle říčanského hradu nikdy nenazýval, považoval historik Jaroslav Honc, vycházející pouze ze svědectví písemných pramenů, za zakladatele hradu až Oldřicha z Říčan, který jej měl dle jeho soudu postavit až na počátku 14. století.⁴²

Diviš ze Vsechrom stál značnou část svého života ve stínu slavnějšího bratra, po němž zdědil úřad. Kromě již výše uvedeného se patrně účastnil po boku Přemysla Otakara II. a rozličných českých pánů roku 1257 bitvy u Mühldorfu. V českém vojsku zmiňovaný šlechtic „*Ibis de Schechiten*“ je totiž některými historiky ztotožňován s Divišem ze Vsechrom. Může se však samozřejmě jednat o zcela jiného šlechtice.⁴³ Podle Honce zemřel „*asi r. 1272*“, přímý doklad o jeho úmrtí však schází. Roku 1272 se Diviš připomíná naposledy, stále zastávající úřad stolníka.⁴⁴ Slávek ze Vsechrom mizí již roku 1253.⁴⁵

Z dalších členů nejbližší rodiny vsechromských bratří známe Ondřejova syna Vlka („*Lupus filius Andree*“), o němž bohužel mnoho nevíme. Objevuje se pouze ve třech listinách – poprvé ve svědečně řadě listiny královny Markéty Babenberské z roku 1260 (společně se svým otcem)⁴⁶ a posléze jako svědek ve dvou listinách krále Přemysla Otakara II. z roku 1269.⁴⁷ Někteří historikové se domnívají, že Vlk ze Vsechrom může být totožný s pozdějším litoměřickým purkrabím Vlkem. O možných vztazích tohoto

⁴⁰ *Kronika Pulkavova*, in: Josef EMLER – Jan GEBAUER (edd.), *Fontes rerum Bohemicarum* V, Praha 1893, s. 159.

⁴¹ Jana ZACHOVÁ (ed.), *Chronicon Francisci Pragensis. Kronika Františka Pražského* (*Fontes rerum Bohemicarum*. Nová řada 1), Praha 1998, s. 11; *Kronika Jana z Marignoly*, in: Josef EMLER (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum* III, Praha 1882, s. 572.

⁴² Srov. Jaroslav HONC, *Zakladatel hradu a města Říčan, vladykové ze Vsechrom a páni z Říčan*, in: Jaroslava HONCOVÁ a kol., *Kapitoly z dějin Říčan*, Říčany 1997, s. 29.

⁴³ Wilhelm ERBEN (ed.), *Die Annalen-Compilation des Dechants Christan Gold von Mattsee*, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 22, 1897, s. 495; František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě II*, Praha 1875, s. 30–31; Václav NOVOTNÝ, *České dějiny (1253–1271), I/4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara*, Praha 1937, s. 74.

⁴⁴ *CDB V/2*, s. 279–280, č. 651; J. HONC, *Zakladatel hradu a města Říčan*, s. 25; J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 389.

⁴⁵ *CDB V/1*, s. 45–47, č. 9–10.

⁴⁶ *CDB V/1*, s. 380, č. 247.

⁴⁷ *CDB V/2*, s. 174–175, č. 585–586.

Vlka k pánům z Říčan lze uvažovat i na základě toho, že v jím vydané listině z roku 1276 je mezi svědky na prvním místě „Oldřich z Křivsoudova“, pravděpodobně syn Slávka, a tedy Vlkův bratranec. Je velice pravděpodobné, že Vlk ze Všechrom zemřel, aniž by po sobě zanechal potomky.⁴⁸

V literatuře se objevuje domnělý syn Ondřeje ze Všechrom Vítek, který se má připomínat roku 1269, v písemnostech z této doby však nefiguruje. Je tudíž otázkou, zda vůbec existoval.⁴⁹

Páni z Říčan na Říčanech a Průhonicích

Poněkud pozdní Kronika Františka Pražského praví, že Přemysl Otakar II. měl na sklonku své vlády na Pražském hradě deset purkrabích – kastelánů, přičemž každý z nich velel třiceti mužům. Mezi purkrabími bychom našli i tři členy rodu erbu trojlistu – byli to Oldřich z Křivsoudova, Rapota z Borčovic a Ondřej z Říčan (snad myšlen Ondřej ze Všechrom?). Příslušnost Oldřicha a Rapoty k uvedenému rodu dokládá jejich erbovní znamení na pečetích.⁵⁰ Zatímco o posledním z nich už se v pozdější době nic nedozvídáme (pokud by se jednalo o Ondřeje ze Všechrom, bylo by to proto, že již nebyl naživu), Oldřich z Křivsoudova a Rapota z Borčovic se ještě objevují v jiných souvislostech. V případě prvního z nich není problém lokalizovat jeho sídlo, neboť existuje dodnes (byť je velice fragmentárně zachovalé). Rapotovy Borčovice nejsou lokalizovatelné. Označení výše uvedených deseti osob jako kastelánů je poněkud problematické. Zcela určitě se jednalo o členy dvora Přemysla Otakara II., kteří žili v areálu Pražského hradu a byli jim podřízeni někteří členové hradní posádky. Současně se jednalo o osoby s vazbou na Ondřeje ze Všechrom (předkové pánů ze Škvorce, z Dražic apod.).⁵¹

Jak již bylo zmíněno, roku 1276 se objevuje Oldřich z Křivsoudova jako svědek v listině Vlka ze Všechrom.⁵² V polovině července 1279 přivěsili pražský purkrabí Rapota erbu trojlistu a Oldřich z Křivsoudova své pečetě k listině, již písař a zemský notář a zároveň vyšehradský kanovník Velislav rozsoudil spor o ves Krč mezi vyšehradskou kapitulou a Půtou z Rýzemberka. Půta měl dle uvedeného rozsudku držet polovinu vsi až do své smrti, poté měla ves připadnout kapitule. Tehdy se také Rapota objevuje naposledy.⁵³ Roku 1291 byl Oldřich z Křivsoudova jedním ze šlechticů, kteří měli odhadnout škody na biskupských majetcích.⁵⁴ V lednu 1292 se

⁴⁸ Srov. CDB V/2, s. 528–530, č. 828.

⁴⁹ J. HONC, *Zakladatel hradu a města Říčan*, s. 25.

⁵⁰ J. ZACHOVÁ (ed.), *Chronicon Francisci Pragensis*, s. 10.

⁵¹ Srov. Libor JAN, *Deset „purkrabích“ na dvoře Přemysla Otakara II.*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, II, s. 81–82; TÝŽ, *Václav II.*, s. 34; J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 205, 232.

⁵² CDB V/2, s. 528–530, č. 828.

⁵³ NA, KVš, inv. č. 70. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/KVs/70/charter> (cit. 27. 11. 2020); *RBM II*, s. 507, č. 1180.

⁵⁴ *RBM II*, s. 1195–1197. Srov. L. JAN, *Václav II.*, s. 100.

Oldřich z Křivsoudova vyskytuje v jiné listině, v níž je jmenován králem jako „*rytíř a náš věrný*“. Listina se však týká převodu vsi Bělava, přičemž tato vesnice měla soustát s Oldřichovými majetky.⁵⁵ Údajně měl Oldřich roku 1296 založit křivsoudovský kostel.⁵⁶

Oldřich z Křivsoudova, snad syn Slávka ze Všechrom, zemřel před rokem 1305 bezdětný, proto král Václav II. potvrdil, že Oldřichovy statky mu po jeho smrti připadly jako odúmrtí. Mohl je tak darovat Reynerovi z Florencie, který je prodal sedleckému klášteru pod podmínkou, že je do dvou let může on nebo někdo z jeho společnosti koupit zpět.⁵⁷

Samotné Říčany, nejčastěji spojované s rodem erbu trojlistu, se prvně zmiňují roku 1289 ve stížnosti biskupa Tobiáše z Bechyně, uchované pouze v opise v biskupově formuláři. Biskup Tobiáš si stěžoval, že syn pražského purkrabího Hroznaty z Úžic Budivoj z Hradiště pustoší biskupské statky. Vůči biskupským statkům se choval násilně i zeť téhož purkrabího Ondřej z Říčan, který poplenil Liblici u Českého Brodu. V rukopise se ovšem jméno vyskytuje ve zkomolené podobě „*de Bychan*“, které četl editor textu také jako „*de Rychan*“. Vzhledem k charakteru pramene (tj. formulářová sbírka) je dokonce možné, že písemnost může být kancelářským vzorem, a i kdyby se zakládala na skutečné stížnosti, jména mohla být pozměněna. Je tudíž otázkou, kdo onen Ondřej byl, a pokud existoval, možná k námi sledovanému rodu ani nepatřil. Žádný ze známých potomků všechromských bratrů se totiž nejmenoval Ondřej.⁵⁸ Absurdnost dřívějšího ztotožňování „Ondřeje z Říčan“ s Ondřejem ze Všechrom potvrzuje i Jiří Úlovec, Ondřej byl v této době navíc již mnoho let po smrti.⁵⁹

Za prvního pána z Říčan, který užil tohoto predikátu, můžeme považovat až Oldřicha, syna Diviše ze Všechrom, který započal svou kariéru jako maršálek na dvoře krále Václava II. První zmínka o něm pochází z listiny z roku 1298, jíž pražský biskup Řehoř potvrdil darování patronátního práva kostela sv. Linharta v Praze na Starém Městě klášteru dominikánek u sv. Anny tamtéž. „*Oldřich, syn někdejšího pana Diviše, maršálek*“ zde vystupuje jako zástupce paní Kateřiny, vdovy po Jarošovi z Pušperka, která byla patrně jeho tetou.⁶⁰ Významné posta-

⁵⁵ RBM II, s. 670. Srov. L. JAN, *Václav II.*, s. 450.

⁵⁶ Josef SOUKUP – Jan VALCHÁŘ – Jan SOMMER – Kristina UHLÍKOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese ledečském*, Praha 2010, s. 111.

⁵⁷ NA, Česká finanční prokuratura Praha – listiny (1250–1782), inv. č. 12. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/FPL/12/charter> (cit. 26. 10. 2020); RMB II, s. 877–878, 919–920, č. 2134.

⁵⁸ Jan Bedřich NOVÁK (ed.), *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, Praha 1903, s. 153–154.

⁵⁹ Srov. Tomáš DURDÍK – Jiří ÚLOVEC, *Říčany – hrad (okres Praha-východ). Stavebně historický průzkum*, Praha 1998. Nepublikovaný rukopis (kopie uložena v Muzeu Říčany), s. 12; L. JAN, *Václav II.*, s. 111.

⁶⁰ NA, AZK, inv. č. 1074. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CAnna/1074/charter> (cit. 11. 11. 2020); RBM II, s. 774, č. 1803; L. JAN, *Václav II.*, s. 201, 270.

vení si uchoval za vlády krále Václava III. (a možná již jeho otce Václava II.), kdy zastával úřad hofmistra („*magistri curie nostre*“), v němž je doložen roku 1305. V uvedené písemnosti se poprvé objevují v Oldřichově predikátu Říčan.⁶¹ Roku 1309 jej nacházíme společně s jistým Chotěborem z Říčan (možná jeho bratrem) ve svědečné řadě listiny, již Vítek ze Švábenic a Heřmanic prodal zderazskému klášteru vsi Zalší a Sloupnici u Vysokého Mýta. Již v této listině je Oldřich označen jako zemský sudí. Mezi svědky listiny bychom ovšem našli i Otíka z Tehova, rovněž člena rodu erbu trojlistu.⁶²

Podle značně pozdních pramenů měl být roku 1309 Oldřich z Říčan uvězněn pražskými patriciji na staroměstské radnici společně s dalšími představiteli panského stavu. Z jakých zdrojů novověcí autoři čerpali, nelze posoudit.⁶³

Roku 1312 vydal Jan Lucemburský listinu pro pozůstalé po Oldřichovi II. z Hradce, přičemž jedním ze svědků listiny byl i Oldřich z Říčan.⁶⁴ V blízkosti krále Jana byl sudí Oldřich z Říčan i při vydání listiny pro Bavora III. ze Strakonice, na jejímž základě mohl vystavět hrad na hoře Prácheň.⁶⁵ Když udělil Jan Lucemburský v Praze roku 1318 Přemyslovci Mikulášovi Opavskému Opavsko v léno, Oldřich z Říčan byl při tom. Paprocký v této souvislosti mylně uvádí, že byl Oldřich jmenován královským stolníkem, ve skutečnosti se však stolníkem nazývá osoba Oldřichovi ve svědečné řadě předcházející, tedy Heřman z Miličína.⁶⁶

⁶¹ Jan BISTŘICKÝ – František SPURNÝ – Ludvík VÁCLAVEK – Metoděj ZEMEK (edd.), *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu*, Brno 1991, s. 50–51, č. 25; L. JAN, *Václav II.*, s. 389. Srov. Jan BOUKAL, *Počátky říčanského hradu ve světle písemných pramenů*, Hláška. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka 32/4, 2021, s. 49–51.

⁶² NA, AZK, inv. č. 1628. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/1628/charter> (cit. 11. 11. 2020); RBM II, s. 952, č. 2190; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XV*, Praha 1927, s. 199. Srov. též J. HONC, *Zakladatel hradu a města Říčan*, s. 27. K úřadu zemského sudího viz Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 56–57.

⁶³ Václav FLAJŠHANS (ed.), *Václava Hájka z Libočan Kronika česká podle originálu z r. 1541, IV. Čechy královské 1254–1347*, Praha 1933, s. 215; Jan SKÁLA z Doubravky, *Historiae Regni Boemiae, de rebus memoria dignis, in illa gestis, ab initio Boiemorum, qui ex Illyria venientes, eandem Boemiam, in medio propemodum superioris Germaniae sitam, occupaverunt, Libri XXXIII*, Prostějov 1552, fol. CXXIr; B. PAPROCKÝ z Hlohol, *Diadochus, část o stavu panském*, s. 208. Událost nijak nerozporuje ani G. TRNKA, *Město Říčan v minulosti a v přítomnosti*, s. 37–38. Srov. Martin MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva patriciátem roku 1309 „aneb není nic krutějšího nad sprostáka, když povýšení dosahuje“*, rigorózní práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006, s. 54–91, kde autor shrnuje středověké prameny, v nichž Oldřich z Říčan vůbec není zmiňován.

⁶⁴ Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae Regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum* (dále jen RTT) I, Praha 1870, s. 4.

⁶⁵ RTT I, s. 5; Josef EMLER (ed.), RBM III, Praha 1890, s. 114, č. 285.

⁶⁶ RBM III, s. 186–187, č. 454. Srov. B. PAPROCKÝ z Hlohol, *Diadochus, část o stavu panském*, s. 208–209.

Roku 1320 byl Oldřich svědkem při prodeji vsí Zvánovice, Střimelice a Hačky svatojiřskému klášteru v Praze. Vesnice předali klášteru Bernard z Cimburka, Albert a Ješek z Poděhus. K uvedené listině přivěsil Ondřej svou pečeť.⁶⁷ O dva roky později byl Oldřich svědkem při předání vesnic Křepenice a Zvírotice králem Janem Heřmanovi z Miličína.⁶⁸ V následujícím roce (tj. 1323) se Oldřich opět nachází v roli svědka, a to při výměně hradů Tachov a Vranov mezi králem Janem a Jindřichem z Lipé.⁶⁹ V téže roce je svědkem při předání městečka (Dolní) Bukovsko a vesnic Drahotěšice a Neplachov králem Janem Petrovi z Rožmberka.⁷⁰

Posléze byl zemským sudím v letech 1309–1325, což dokládají především zápisy z jednání zemského soudu.⁷¹ Kromě toho byl významným církevním donátorem klášterního kostela sv. Anny při klášteře pražských dominikánek.⁷² Roku 1318 byl Oldřich svědkem lenní přísahy Mikuláše II. Opavského králi Janovi.⁷³ Roku 1324 daroval Oldřich z Říčan svatoanenskému klášteru svou ves Křeslice.⁷⁴ Poslední zpráva o něm pochází z 15. března 1325.⁷⁵ Zemřel dne 8. dubna téhož roku, jak nás o tom zpravuje svatoannenské nekrologium.⁷⁶

O dalších pánech z Říčan z počátku 14. století víme jen velice málo. Oldřichův domnělý bratr Chotěbor by teoreticky mohl být totožný s Chotkem z Říčan, který se ve čtyřicátých letech 14. století objevuje v dnešních východních Čechách. Mohl by tak být předkem východočeských větví rodu (Ledečtí z Říčan, Talafúsové z Říčan, rodina Chvala z Říčan).⁷⁷

Téměř nic nevíme ani o Ondřejovi z Říčan, synovi Oldřicha z Říčan, zmíněném roku 1318 v žalobě Oldřicha ze Zlenic na Ctibora z Kožlí.⁷⁸ Dalším záhadným pánem

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 270, č. 639.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 324–325, č. 812.

⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 358, č. 915.

⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 362, č. 932.

⁷¹ RMB II, s. 952, č. 2190; RMB III, s. 33, č. 76; s. 135, č. 333, s. 187, č. 454; František PALACKÝ (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské* (dále jen AČ) 2, Praha 1842, s. 332–335, 337 (zde zápisy z let 1320–1324 a zmínka o Oldřichovi v zápisu z roku 1345, obsahující informaci o jednání z roku 1316); František PALACKÝ (ed.), AČ 3, 307–308, Praha 1844; RTT I, s. 7, 8, 11, 13, 14, 20, 27, 30, 399–403; Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae*, Praha 1868, s. 11, 13, 14, 26, 30, 32, 33, 39, 47, 48, 59, 60, 62.

⁷² Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620) III*, Praha 1872, s. 10.

⁷³ *Kronika Pulkavova*, in: J. EMLER – J. GEBAUER (edd.), *Fontes rerum Bohemicarum* V, s. 321.

⁷⁴ Historický ústav Akademie věd České republiky (dále jen HÚ AV ČR), Kartotéka (dále Kart.) Augusta Sedláčka, skříň B, řada B06, zásuvka B06A, listek č. 1078.

⁷⁵ RBM III, s. 404, č. 1047.

⁷⁶ V. V. TOMEK (ed.), *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620) III*, s. 10.

⁷⁷ Chotek z Říčan viz NA, Benediktini, inv. č. 103. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/103/charter> (cit. 16. 10. 2020).

⁷⁸ *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae*, s. 52, č. 262.

z Říčan byl Nevlas, prvně zmiňovaný roku 1318.⁷⁹ Další zmínka o něm je až z doby, kdy již byl mrtvý, roku 1356 se připomíná po něm pozůstalá vdova Dorota a děti Závíš z Říčan, Kunka, Běta a Žofie. Jejich sídlem bylo jakési nelokalizované Uhliště, s nímž se v souvislosti s pány z Říčan setkáváme ještě později v souvislosti s Eliškou z Říčan a Uhlišť, manželkou Voka z Valdštejna a později Mikuláše z Kněževsi.⁸⁰

Po roce 1331 získávají páni z Říčan hrádek v Průhonicích. Prvními vlastníky Průhonic z rodu erbu trojlistu byli snad bratři Rudolf a Nevlas (zemřel nejpozději roku 1336) a dále Diviš a Petr. Rudolf pak se svým synem Janem daroval roku 1336 tři kmetčí dvory farářů v Průhonicích pro věčnou spásu duše nebožtíka Nevlase.⁸¹

Říčany po zemském sudím Oldřichovi získal jiný z jeho synů Diviš (I.), který se ovšem častěji psal dle hradu v Průhonicích. Diviš svého otce o mnoho let nepřežil, zemřel nejpozději na počátku roku 1349 a zanechal po sobě několik synů a dcer. Je velmi pravděpodobné, že z řad potomstva Divíše pochází mnohé další z vedlejších větví pánů z Říčan.⁸² Diviš se na dvoře krále Karla honosil funkcí „*supremus ianitor*“, tedy nejvyšší dveřník. O této jeho funkci se ovšem dozvídáme až v době po jeho smrti z písemnosti, týkající se jeho syna Oldřicha. Oldřich (II.) z Říčan „*Vlrico nato Divissii militis*“ byl vyšehradským kanovníkem a stal se jím roku 1353 ve Villeneuve-lès-Avignon, když doprovázel Karla IV. na jeho cestách. Je také mezi svědky listin, které ve Villeneuve Karel vydával. Samotného Oldřicha jmenoval kanovníkem papež Innocenc VI. na základě Karlovy přímluvy.⁸³ S Divíšem snad může souviset náhrobník neznámého pána z Říčan z poloviny 14. století, který pochází z kláštera Ostrov u Davle.⁸⁴ Nejvýraznějším potomkem Divíše byl ovšem Oldřichův bratr Jimram (I.) z Říčan.⁸⁵

Na konci listopadu 1349 vyznal Jimram z Říčan a Průhonic, že bude doživotně platit ročně 4 kopy grošů své sestře Anně, řeholnici kláštera sv. Vavřince na Starém Městě pražském. Anna z Říčan dala svému bratrovi dědinu v Újezdci, kterou zdědila po jejích otci Divišovi z Říčan. Po Annině smrti měl její bratr, jeho dědicové nebo jiní držitelé uvedené dědiny pravidelně posílat půl kopy grošů tomu, koho sama určí.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 42, č. 212.

⁸⁰ Hermenegild JIREČEK (ed.), *Codex iuris Bohemici II/2*, Praha 1870, s. 301. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 199. K Elišce z Uhlišť viz AČ 3, s. 283; Gustav FRIEDRICH (ed.), AČ 36, Praha 1941, s. 153.

⁸¹ Josef EMLER (ed.), *RBM IV*, Praha 1872, s. 804, č. 2057. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 238. Nevlas z Říčan je zmíněn ještě v nedatovaném půhonu na Dostupu z Kiršovic kvůli 5 hřivnám stříbra dluhu – viz *RTT I*, s. 40.

⁸² Srov. T. DURDÍK – J. ÚLOVEC, *Říčany – hrad*, s. 14.

⁸³ Joanness Frideric NOVÁK (ed.), *Monumenta Vaticana II (1352–1362)*, Praha 1907, s. 35, 47, 69; Jana ZACHOVÁ (ed.), *RBM V/4*, Praha 2004, s. 702–703, č. 1527; s. 704, č. 1539.

⁸⁴ Národní muzeum (dále jen NM), inv. č. H2-180430. Dostupné online: <https://www.esbirky.cz/predmet/14278051> (cit. 11. 11. 2020).

⁸⁵ August SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, in: Ottův slovník naučný 21, Praha 1904, s. 695. Sedláček zmiňuje dva Divišovy další syny Dobeše a Heřmana, ovšem tito pak schází ve výčtu patronů kostela v Čestlicích mezi Divišovými syny – viz dále.

K listině přivěsili své pečeti kromě Jimrama ještě jeho bratr Ondřej (I.) z Řičan, který byl říčanským farářem (plebánem), Mikuláš z Podnavce a Mstidruh z Vrbky.⁸⁶

Později se Jimram opět dohodl se svou sestrou o dalším užívání jejích majetků zděděných po otci Divišovi. Tentokrát Jimram slíbil zasílat sestře 4 kopy grošů ročně ze čtyř lánů v Řičanech a po Annině smrti měla být opět posílána polovina kopy grošů tomu, koho Anna určí. Listina, která tuto smlouvu potvrdila, byla vydána 3. dubna 1353 v Praze. Jimramovými svědky právního pořízení byli bratři Jaroslav a Pešek ze Šternberka a Hynek mladší z Vlašimi.⁸⁷ Na konci září roku 1354 řešil Jimram v Praze záležitosti týkající se Jana z Křivsoudova. Tehdy se Ješek z Dálkovic, Bernard ze Studené a Zříš z Alberovic zaručili před vyšehradským kanovníkem Závišem k rukám Jimrama z Řičan jménem Jana z Křivsoudova. Jan z Křivsoudova se dohodl se Závišem, že si od něj pronajme a osadí do čtyř let za stanovených podmínek neobdělané lány u Blažejovic, které patří k jeho prebendě.⁸⁸ Roku 1355 se objevuje jméno Jimrama z Jezeřan u Kolína, který byl členem rodu erbů trojlistu. Zda je totožný s Jimramem z Řičan a Průhonic, nebo se jedná o zcela jinou osobu, nelze objektivně posoudit.⁸⁹

Zdá se, že Řičany a Průhonice držel Jimram (I.) z Řičan jako senior rodu, ovšem o některých záležitostech rodinných majetků rozhodovali i jiní členové rodu. Například při prezentaci nového faráře v blízkých Čestlicích roku 1360 nacházíme syny Divíše z Řičan Kunše, Oldřicha (II.), Jimrama (I.), Tobiáše, Divíše (II.), Ondřeje, Štěpána a Martina, dále syny Nevlase Oldřicha a Ješka z Řičan, syny Petra z Řičan Olena, Ctibora, Kuneše, Ješka a Protivu, syny Ješka z Průhonic a Řičan a ještě Ondřeje, Ješka a Kuneše z Řičan (poslední jmenovaný byl oltářníkem v Praze).⁹⁰ Do roku 1361 byl Jimramův bratr Ondřej říčanským farářem.⁹¹

V roce 1361 se páni z Řičan opět objevují hromadně u příležitosti výměny faráře v kostele v Poříčí nad Sázavou, jehož patrony byli Ondřej z Řičan a Henzlín z Balkovic (dnes součást Poříčí). Současně došlo k obměně faráře v Balkovicích (tj. v dnešním

⁸⁶ NA, AZK, sign. 1093. Dostupné online: http://images.monasterium.net/img/CZ-NA-I/AZK/NA-AZK-Anna_13491126_1093_r.jpg (cit. 15. 10. 2020); APH, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 213-X/22b, XVI/4b. Dostupné online: http://images.monasterium.net/img/CZ-APH/AMK/APH_AMK_13491126%2B13530403%2B13800223%2B1392-1393_213-X-22b%2CXVI-4b_r.jpg (cit. 15. 10. 2020); regist viz *RBM IV*, s. 378–379, č. 741.

⁸⁷ NA, AZK, sign. 1095. Dostupné online: http://images.monasterium.net/img/CZ-NA-I/AZK/NA-AZK-Anna_13530403_1095_v.jpg (cit. 16. 10. 2020); regist viz *RBM IV*, s. 688–689, č. 1485.

⁸⁸ NA, KVš, inv. č. 214. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/KVs/214/charter> (cit. 16. 10. 2020); *RBM IV*, s. 838–839, č. 1915.

⁸⁹ HÚ AV ČR, Kart. Augusta Sedláčka, skříň D, ř. D08, zás. D08A, lístek č. 92; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XII*, Praha 1900, s. 128.

⁹⁰ František Antonín TINGL (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim* (dále jen *LC*) I/1 1354–1362, Praha 1867, s. 118–119. Srov. G. TRNKA, *Město Řičany v minulosti a v přítomnosti*, s. 38, který se patrně na základě uvedeného pramene pouští do rozsáhlých a odvážných genealogických konstruktů.

⁹¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 199.

kostele sv. Havla) se souhlasem Henzlina z Říčan, Jimrama a Jana z Říčan, Kunše z Dobřejovic, Oldřicha z Jarotic a Diviše, Štěpána, Mareše z Průhonic a ještě Diviše, syna Jana z Průhonic.⁹² Roku 1362 stvrdili výměnu farářů v Říčanech a Petrovicích opět rozliční mužští členové rodu pánů z Říčan – Ješek z Říčan, Jimram z Říčan, Kuneš z Dobřejovic, Diviš z Říčan, Oldřich ze Zaječic, Diviš z Průhonic, bratři Štěpán a Mareš z Průhonic a Divišův syn Jan z Průhonic.⁹³

V dubnu 1367 dosadil Jimram společně s Janem z Říčan nového říčanského faráře Otíka.⁹⁴ Z uvedených pánů z Říčan se objevuje již dříve Ješek z Říčan, a to roku 1359 při dosazení nového faráře do Otic. Záhy dosazoval Jan z Říčan (snad tatáž osoba jako Ješek) společně s pražským měšťanem Ondřejem Štukem faráře do Kunic.⁹⁵ Tentýž Ješek byl rovněž patrně jedním z donátorů kláštera na Zbraslavi, jak dokládá zápis z roku 1392.⁹⁶ V roce 1359 se objevuje i jistý Hodislav z Říčan, jehož dosadil jako faráře „Diviš z Radonova“ (patrně Radinov u Chrtňice) do kostela v „Radonově“.⁹⁷

Od roku 1368 je Jimram z Říčan doložen jako správce Jarošova, který byl v držení pánů z Hardeka.⁹⁸ Roku 1372 opět dosazovali říčanští páni nového faráře do kostela v Čestlicích, a to Ondřej z Čestlic se souhlasem synů Diviše z Říčan (Jimrama, Oldřicha, Tobiáše, Diviše, Heřmana, Ondřeje, Štěpána a Martina), synů Nehlasa z Říčan (Oldřicha a Ješka), synů Petra z Říčan (Olona, Stibora, Kunše, Ješka, Peška a Protivy) a synů Ješka z Průhonic a Říčan (Diviše a Odolena) a Oldřicha z Říčan. Dosazení faráře se účastnili i bratři a synové Ondřeje z Čestlic.⁹⁹

V květnu 1373 se Jimram účastnil pře, která se týkala patronátního práva ke kostelu v Čestlicích. Spor se táhl několik let, Jimram nakonec roku 1376 postoupil své podací právo Frickovi Neugrýnerovi. Rovněž v roce 1373 se objevil ve sporu o podací právo kostela v Praze na Poříčí a v červnu a prosinci byl smířčím soudcem ve sporech svých sousedů Otíka z Popovic a popovického faráře a posléze ve sporu Jana a Mikuláše Werdeka ze Žlunic a faráře v Konecchlumí.¹⁰⁰

Roku 1377 zastoupil Jimrama ve sporu o podací právo faráře k říčanskému kostelu Diviš z Říčan.¹⁰¹ Jimramovo početné příbuzenstvo postupně ubývalo a Jimram se stával jediným pánem říčansko-průhonického zboží. Dne 23. února 1380 prodal

⁹² LC I/1, s. 143.

⁹³ TAMTÉŽ, s. 188.

⁹⁴ Josef EMLER (ed.), LC I/2, Praha 1872, s. 83.

⁹⁵ LC I/1, s. 83 a 85.

⁹⁶ Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904, s. 189.

⁹⁷ LC I/1, s. 84.

⁹⁸ LC I/2, s. 111, srov. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého IV*, Praha 1885, s. 144.

⁹⁹ František Antonín TINGL (ed.), LC II, Praha 1868, s. 81.

¹⁰⁰ Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské I. (1373–1379)*, Praha 1893, s. 30, 60–61, 163, 176, 206. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 239.

¹⁰¹ *Soudní akta konzistoře pražské I*, s. 206.

Jimram z Říčan své sestře Anně i celému konventu sv. Anny (respektive sv. Vavřince), v němž Anna působila, dva dvory v Babicích za 35 kop grošů. Ze dvorů bude navíc konventu plynout roční plat 3,5 kopy grošů. Spíše než o Babice u Říčan se jednalo o zaniklé Babice mezi Chvaly a Svěpravicemi.¹⁰²

Na konci srpna 1380 dosadil Jimram společně s místním pánem a svým příbuzným rytířem Otíkem, otcem pozdějšího Heřmana z Říčan a Hrádku, nového faráře do Popovic.¹⁰³ Roku 1380 byl Jimram z Říčan spolu s několika dalšími šlechtici svědkem zápisu do desek zemských o prodeji vesnice Dalov faráři z kostela sv. Havla.¹⁰⁴ Na počátku osmdesátých let 14. století nacházíme Jimrama jako přísedícího při deskách zemských.¹⁰⁵ V téže roce byl Jimram svědkem Mikeše z Lipan v jeho při, projednávané pražskou konzistoří.¹⁰⁶

V roce 1383 daroval klášteru sv. Anny a sv. Vavřince Konrád ze Lnář 8 kop platu ze vsi Záhorčice, které zdědil po své matce. Jedním ze svědků listiny potvrzující tento dar byl i Jimram z Říčan, který k listině přivěsil svou pečeť.¹⁰⁷ Téhož roku získal Jimramův syn Hynek pozemky v Řehnicích a Pyšelích.¹⁰⁸

Mohlo by se zdát, že Jimram neměl významné postavení na královském dvoře, opak je však pravdou, neboť roku 1385 je přímo zmiňován jako místokomorník krále Václava IV. Jako „vicekomorník“ se znovu objevuje roku 1387.¹⁰⁹ Roku 1385 dal Jimram zbytek svých majetků ve vsi Babice jeptišce Anně z kláštera sv. Anny, který již držel část někdejších majetků říčanských pánů. Vlastní předání vsi měl „spravit“ on sám, jeho syn Hynek z Říčan, Ješek ze Střimelic nebo Lipolt z Oseka.¹¹⁰ Roku 1386 přijal Ondřej z Křešic s manželkou od kláštera sv. Vavřince dvůr v Pnětlukách, který měl držet po dobu svého života a odvádět za něj klášteru roční plat 6,5 kopy grošů. Mezi svědky smlouvy bychom našli Jimrama z Říčan a jeho syna Hynka.¹¹¹ Podle

¹⁰² APH, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 213-X/22b, XVI/4b. Dostupné online: https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/213-X%7C22b_XVI%7C4b.1/charter (cit. 16. 10. 2020).

¹⁰³ Josef EMLER (ed.), *LC III–IV*, Praha 1879, s. 137; A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 211.

¹⁰⁴ NA, AZK, inv. č. 1248. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CHavel/1248/charter> (cit. 6. 1. 2021); Klement BOROŮVÝ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV. (dále jen LE) II. (1375–1388)*, Praha 1878, s. 169; Anton SCHUBERT (ed.), *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*, Innsbruck 1901, s. 114.

¹⁰⁵ Gustav FRIEDRICH (ed.), *AČ 31*, Praha 1921, s. 263, 313.

¹⁰⁶ Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské II. (1380–1387)*, Praha 1893, s. 41.

¹⁰⁷ NA, AZK, inv. č. 1107. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CAnna/1107/charter> (cit. 6. 1. 2021); *Urkunden-Regesten*, s. 195.

¹⁰⁸ *AČ 31*, s. 315–316; HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, listek č. 1132.

¹⁰⁹ *AČ 31*, s. 6, zmínky z roku 1387 viz Gustav FRIEDRICH (ed.), *AČ 35*, Praha 1935, s. 157; *RTT I*, s. 484.

¹¹⁰ *RTT I*, s. 503–504. Srov. též o rok mladší zápis v *AČ 31*, s. 317.

¹¹¹ NA, AZK, inv. č. 1110, dostupné na <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CAnna/1110/charter> (cit. 6. 1. 2021); *Urkunden-Regesten*, s. 195.

Augusta Sedláčka byl Ondřej z Křešic rovněž člen rodu pánů z Říčan, neboť Sedláček prý kdysi viděl Ondřejovu pečeť se znamením trojlistu a s textem „s. andreae de riczan“.¹¹²

Z vizitačního protokolu Pavla z Janovic se ze zápisu z téhož roku dozvídáme, že Jimram oddělil od církevních polí deset strychů a připojil je k jinému majetku. Kdy tak učinil, ovšem není jasné, autor výroku farář Otík působil v Říčanech již od roku 1367.¹¹³

Roku 1387 se Jimram a jeho syn Hynek snažili získat odúmrt' po Oldřichu Vlachovi ve vsi Nechanice u Jílového, na které měli Říčanstí zapsáno 500 hřiven stříbra. Tyto Nechanice pak Hynek od roku 1389 držel.¹¹⁴ Podle Sedláčka mohl být Oldřich Vlach bratrem Jimrama, a tedy Hynkovým strýcem.¹¹⁵

V roce 1388 se řešil spor mezi Annou, pozůstalou po Markvartovi z Kamenice, a Jimramem z Říčan a Ješkem ze Střimelic o poručnictví nad sirotky pozůstalými po Markvartovi.¹¹⁶ Roku 1389 připojil král Václav IV. celou ves Újezdec ke klášteru sv. Anny, přičemž v uvedené listině je zmíněno, že tato ves náležela k Nechanicím u Jílového, toho času v majetku Hynka z Říčan.¹¹⁷

Roku 1391 Jimram daroval klášteru sv. Anny další pozemky, zápis z desek zemských ovšem není kompletní, tudíž nevíme přesně jaké. Podle Sedláčka se jednalo o zápis na Újezdec, jímž již klášter disponoval.¹¹⁸ V následujícím roce dosadil Jimram do říčanského kostela nového faráře Václava.¹¹⁹ Koncem téhož roku prodal Jimram abatyši svatojiřského kláštera Kunhutě z Kolovrat roční plat 5 kop a 32 grošů z vesnice Čenětice u Křížkového Újezdce.¹²⁰ Nejpozději roku 1392 ztratili páni z Říčan Průhonice, neboť tehdy je jako jejich držitel jmenován Jan Ulman Prokopův z Prahy.¹²¹

Koncem července 1395 pronesli „přátelští úmluvci“ Chval ze Štířína a Mikeš řečený Šlechta výrok ve sporu kláštera Na Slovanech se sirotky a vdovou po klášterním

¹¹² Poznámku poznamenal Sedláček na svém kartotéčním lístku, viz HÚ AV ČR, Kart. Augusta Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1136.

¹¹³ Ivan HLAVÁČEK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ (edd.), *Vizitační protokol Pražského Arcijáhenství Pražského Arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, Praha 1973, s. 300–301.

¹¹⁴ AČ 31, s. 147; A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 199.

¹¹⁵ Srov. Sedláčkův rodokmen HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1104.

¹¹⁶ AČ 31, s. 58.

¹¹⁷ NA, AZK, inv. č. 1112. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CAnna/1112/charter> (cit. 22. 2. 2021).

¹¹⁸ RTT I, s. 541. Srov. HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1150.

¹¹⁹ František Antonín TINGL (ed.), *LC V*, Praha 1865, s. 139.

¹²⁰ NA, AZK, inv. č. 305. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CJiri/305/charter> (cit. 12. 11. 2020); *Urkunden-Regesten*, s. 100. Srov. též B. PAPROCKÝ z Hlohol, *Diadochus, část o stavu panském*, s. 209.

¹²¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 239.

poddaném Matějovi z Doubravice. Podle této úmluvy již nikdy neměli sirotci ani jejich matka klášter z ničeho obviňovat, a pokud by tak přece jen učinili, byli povinni zaplatit pokutu 10 kop grošů. Svědkem výroku byl i Jimram z Říčan, který k listině přivěsil svou pečeť.¹²² Patrně poslední zpráva o Jimramovi pochází z roku 1399, když prezentoval nového faráře do Otice Miroslava, který nahradil zesnulého faráře Velíka.¹²³

Jimram z Říčan měl s manželkou Kačkou nejméně čtyři syny – Oldřicha (III.), Hynka, Jimrama (II.) a Diviše (III.). Oldřich byl farářem v kostele sv. Jiljí na pražském Starém Městě, přičemž o tento svůj úřad vedl v letech 1380–1381 spory s jistým mistrem „Bonczem”.¹²⁴ Později byl ještě farářem v Dýšině (1384) a zemřel roku 1390.¹²⁵ Hynka z Říčan, který se objevil již roku 1385 v souvislosti s prodejem zbytku Babic a roku 1387 ve sporu o odúmrtí po Oldřichu Vlachovi, známe ještě například jako svědka řešení neshod mezi Mikšem z Lipan a Mikšem Vrbíkem z Tismic roku 1389.¹²⁶ Poté se Hynek z pramenů ztrácí. Jeho synem mohl být snad „Hynek Hynkův” z Říčan, který vstoupil do duchovního stavu.¹²⁷

Kromě synů měl Jimram patrně i dcery. Mezi ně můžeme teoreticky (přímý důkaz nemáme) zařadit Petru z Říčan. Doložena je v letech 1396–1397 jako „panna Petra z Říčan”. V uvedených letech darovala peníze klášteru sv. Ambrože na Novém Městě pražském.¹²⁸ Patrně je totožná s pannou Petrou, o níž se zmiňuje Jan Hus ve svém dopisu Janovi z Chlumu a v jiném, adresovaném svému žáku Martinovi. Panna Petra náleží mezi osoby, které mají adresáti pozdravovat.¹²⁹ Roku 1416 držela Petra z Říčan dům v Konviktské ulici v Praze.¹³⁰ Snad je to tatáž „panna” Petra z Říčan, zmíněná již roku 1416, jejíž někdejší úrok ze vsi Lovčice získal Jan Kolda z Žampachu od krále Zikmunda roku 1437.¹³¹ Z nejasné zprávy z roku 1416 se panna Petra

¹²² NA, AZK, inv. č. 420. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CMikulas/420/charter> (cit. 16. 10. 2020); AČ 7, s. 607.

¹²³ Josef EMLER (ed.), *LC VI*, Praha 1883, s. 13.

¹²⁴ *Soudní akta konzistoře pražské II*, s. 45, 93.

¹²⁵ A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 695. Srov. G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnosti*, s. 42.

¹²⁶ NA, Archiv České koruny (1158–1935), sign. 1285. Dostupné online: http://images.monasterium.net/img/CZ-NA-I/ACK/NA-ACK_13891025_01285_r.jpg (cit. 14. 10. 2020); Antonín HAAS (ed.), *Archiv Koruny české* (dále jen AKČ) 5. *Katalog listin z let 1378–1437*, Praha 1947, s. 48, č. 74.

¹²⁷ Antonín PODLAHA (ed.), *Liber ordinationum cleri 1395–1416*, Praha 1922, s. 34.

¹²⁸ Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského, II. Nové město Pražské*, Praha 1870, s. 218; srov. HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1161.

¹²⁹ František PALACKÝ (ed.), *Documenta Mag. Joannis Hus*, Praha 1869, s. 101–102; Bohumil MAREŠ (ed.), *Listy Husovy*, Praha 1891, s. 188, 201. Srov. John Martin KLASSEN, *Nobility and the making of Hussite Revolution*, New York 1978, s. 166.

¹³⁰ Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského, I. Staré město Pražské*, Praha 1866, s. 100, snad *RTT II*, s. 126.

¹³¹ AČ 3, s. 519, AČ 37/1, s. 56, srov. *RTT II*, s. 126, Vladimír WOLF, *Jan Kolda ze Žampachu. Život tábořského hejtmana, loupeživého rytíře, kondotiéra a psance*, Trutnov 2002, s. 19.

z Říčan nazývala také podle Peruce („*Petra virgo de Rziczano alias de Perucz*“, snad Peruc u Loun?).¹³²

Novými držiteli Říčan se tak stali Jimram (II.) a Diviš (III.) z Říčan, kteří společně se svou matkou Kačkou v listopadu roku 1400 založili v říčanském kostele nový oltář Deseti tisíc božích bojovníků, u něhož měly být slouženy mše za jejich předky – otce Jimrama, děda Divíše a praděda Oldřicha z Říčan. Rovněž měly být slouženy mše za další předky – pana Hynka s paní Jitkou, pana Peška a pana Pohana s paní Budčou (?). Patrně se mohlo jednat o předky ze strany paní Kačky. Oltář byl rovněž zajištěn pravidelnými platy z vesnic Svojšovice, Předčice a Nesvačily. V témže dni, kdy došlo k nadání oltáře, byl rovněž dosazen nový říčanský farář Vít z Chodova.¹³³ Nadání později ještě rozšířila paní Kačka se svým novým manželem Habartem z Říčan (sic!) roku 1408.¹³⁴ Tento Habart, kromě toho že se stal Divišovým nevlastním otcem, měl být rovněž jeho strýcem, jak tvrdí A. Sedláček. Výraz strýc měl však ve středověku mnoho významů, tudíž jeho reálný vztah ke zbytku rodiny není jasný.¹³⁵

Roku 1400 ještě Jimram II. z Říčan žil, neboť se tehdy účastnil společně s jiným pánem z Říčan Heřmanem z Hrádku sporů o dědictví po Elišce, manželce Miloty z Popovic.¹³⁶ Jimram ovšem patrně nedlouho poté zemřel, již roku 1404 podával nového říčanského faráře pouze Diviš.¹³⁷ Zatímco Divišův otec Jimram měl s klášterem sv. Anny dobré vztahy, on sám se s ním dostal do konfliktu. Děkan Blažej Vlk z kapituly Všech svatých na Pražském hradě vynesl 12. července 1404 ve sporu mezi klášterem sv. Anny na Starém Městě pražském a Divišem z Říčan rozsudek. Spor se týkal platu 2,5 kopy grošů z říčanského zboží. Děkan Vlk odsoudil Divíše z Říčan k placení uvedeného úroku a současně doplacení dlužných částek klášteru a zaplacení soudních výloh.¹³⁸ Co se týče Divišových dalších aktivit, mnoho o nich nevíme. Objevuje se totiž pouze při dosazování nových farářů v Říčanech a Oticích, naposledy roku 1418.¹³⁹ Současně s Divišem z Říčan se v jeho blízkosti objevuje i jistý Václav z Říčan, jehož vztah k Divišovi nelze určit. Roku 1413 dosadil po rezignaci říčanského faráře Martina nového faráře Kříže „Václav z Říčan“. Možná se jedná o písarskou chybu a jednalo se o Divíše.¹⁴⁰ Jakýsi Václav z Říčan se ovšem vyskytuje

¹³² HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1217.

¹³³ Antonín PODLAHA (ed.), *LE VI*, Praha 1927, s. 196–199; *LC VI*, s. 37.

¹³⁴ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1190; Markéta ŽILKOVÁ, *Kostel sv. Petra a Pavla v Říčanech*, bakalářská práce, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2011, s. 11.

¹³⁵ A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 695. Habarta jako strýce označuje i G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnosti*, s. 42.

¹³⁶ *AC* 35, s. 385–387.

¹³⁷ *LC VI*, s. 119.

¹³⁸ APH, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 619-XXII/23. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/619-XXII%7C23/charter> (cit. 16. 10. 2020).

¹³⁹ Josef EMLER (ed.), *LC VII*, Praha 1886, s. 118, 123, 173, 187, 223, 264.

¹⁴⁰ *LC VII*, s. 80.

i v listině, vydané Mikulášem Puchníkem z roku 1401.¹⁴¹ V zápisu v konfirmačních knihách z roku 1414 je Diviš uveden s predikátem „*de Rziczano alias de Otticz*“.¹⁴²

Diviš z Říčan byl před husitskými válkami podporovatelem Jana Husa. Dne 12. května 1415 vydala skupina šlechticů, mezi nimiž byli Diviš a Bartoš z Říčan, žádost určenou českým šlechticům při dvoře krále Zikmunda v Kostnici, aby se zasadili o osvobození mistra Jana Husa. Kdo byl Bartoš z Říčan, bohužel nevíme, snad to mohl být Divišův syn.¹⁴³ Oba pak navíc pečetili stížný list proti upálení Jana Husa a uvěznění Jeronýma Pražského.¹⁴⁴

Roku 1417 vystupoval Diviš jako svědek při prodeji statku Zlatá u Říčan.¹⁴⁵ Na počátku srpna 1420 byl Diviš z Říčan jedním ze svědků Stacha z Dubku sedícím na Libomyšli, který zapsal své manželce Markétě z Pacova 500 kop grošů na „*Libomyšli, vsi celé*“.¹⁴⁶ Po bitvě u Vyšehradu patrně poskytl Diviš zázemí králi Zikmundovi a jeho vojsku pod říčanským hradem, jak o tom svědčí dochovaná dobová píseň z rukopisu O tzv. Starých letopisů.¹⁴⁷

Říčany byly jako sídlo Divíše z Říčan, straníka krále Zikmunda, a centrum děkanátu, pod který spadalo čtyřicet farností, pomyslným trnem v oku husitským vojskům. Po jejich střetnutí se Zikmundovým vojskem na hoře Vítkov se pozornost vítězů upnula na potenciálně nebezpečné lokality v okolí Prahy. Poté, co husité přerušili obléhání hradu Líšno a uzavřeli příměří s jeho vlastníkem Václavem z Dubé, dorazili „*k Říčanům, k hrádku pro pražany dosti pevnému*“ („*ad Rziczam castellum prope Pragam et satis firmum*“). Podle kroniky Vavřince z Březové byl říčanský hrad místem, odkud byli husité často přepadáni na „*pražské silnici*“. Společně s pražany k Říčanům 24. listopadu přitáhly i části tábořské družiny Mikuláše z Husi. V obléhacím táboře ovšem propukl spor mezi tábority a pražany, který je svědectvím o nejednotnosti jednotlivých husitských frakcí. Během mše se totiž tábořští kněží posmívali husitským kněžím z Prahy a hrozili jim, že jim jejich ornáty, které přirovnávali k plachtám, roztrhají. Přestože byl říčanský hrad chráněn z několika stran rybníky, jeho opevnění staré tehdy již více než jedno a půl století nemohlo odolat nejmodernějším zbraním svého věku. Lokální tradice klade umístění husitských obléhacích zbraní do prostoru „U dubu“, což není vyloučeno, ani potvrzeno.

¹⁴¹ Srov. NA, AZK, inv. č. 312. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7Cjiri/312/charter> (cit. 6. 1. 2021).

¹⁴² LC VII, s. 123.

¹⁴³ Archiv Univerzity Karlovy v Praze, fond Listiny (1355–1960), sign. I/71. Dostupné online: https://www.monasterium.net/mom/CZ-UKP/AUKP/sign_I%7C71/charter (cit. 21. 10. 2020); AČ 3, s. 185–187, srov. Václav NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty*, Praha 1915, s. 56.

¹⁴⁴ AČ 3, s. 187.

¹⁴⁵ RTT II, s. 135.

¹⁴⁶ AČ 3, s. 493.

¹⁴⁷ František PALACKÝ (ed.), *Starší letopisové čeští od roku 1378 do 1527, čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkravy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, Praha 1941, s. 394.

Neznámo kdy přesně dorazil k obléhanému hradu i jeden z nejpřednějších husitských válečníků Jan Žižka. Přestože se lze v literatuře setkat i se jmény dalších hejtmanů, v souvěkých pramenech jejich jména schází. Obránce a pán hradu Diviš z Říčan se pražanům vzdal 4. prosince pod podmínkou uzavření smlouvy, která stanovila, že mohou lidé z hradu svobodně odejít. Patrně došlo k jejímu porušení, jak předpokládá Petr Čornej. Kněží z hradu, kteří byli zadrženi práčaty, byli upáleni na základě Žižkova nařízení „*v jizbě jistého sedláka*“. Nijak jim nepomohly jejich prosby, a dokonce sliby přijetí husitského učení. Říčanské ženy se snažily navléci na sebe při odchodu všechny své oděvy ve snaze nenechat husitům v Říčanech nic, co by jim bylo k užítku. Tábořské ženy ovšem tuto lest prokously a z oděvů říčanské ženy vysvlékly, přičemž našly i mince, pásy a čelenky. Posléze byly všechny osoby z hradu, včetně Divíše, jeho manželky a syna, odvedeni do Prahy, kde je nacházíme o dva dny později jako zajatce. Říčany obsadilo husitské vojsko, které je začlenilo mezi opěrné body pražského svazu.¹⁴⁸

Na konci června 1423 svědčil jistý Diviš z Říčan v Českých Budějovicích Přibíkovi z Dobromilic, který tehdy odkázal všechny své majetky v Čechách a na Moravě (včetně hradu Hluboká a Borovan) svým synovcům Buškovi a Jindřichovi z Maršovic.¹⁴⁹ Přestože má ztotožňování jihočeského Divíše z Říčan s posledním pánem říčanského hradu z rodu erbu trojlistu dlouho tradici, zda se skutečně jedná o tutéž osobu, je velice nejisté.¹⁵⁰

Dobytím říčanského hradu husitským vojskem skončila doba vlády rodu erbu trojlistu nad Říčany. Navzdory tomu, že se již do Říčan nikdy nevrátili, všichni členové rodiny si v následujících staletích stále připomínali svůj říčanský původ svým predikátem.

Vedlejší větve rodu erbu trojlistu

Zatímco hlavní rodové linie pánů z Říčan sídlily v Říčanech a Průhonicích, v jejich blízkosti sídlili příslušníci větví vedlejších, kteří měli často jiné predikáty. Jejich spojitost s pány z Říčan prokazuje ovšem jimi užívané znamení trojlistu na pečetích.

Geograficky nejbližší sídlili „páni“ (svým postavením a majetky však spíše rytíři či vladykové) z Tehova. Prvním známým členem této větve byl Otík z Tehova,

¹⁴⁸ Vavřinec z Březové *Kronika Husitská*, in: J. EMLER (ed.), *Fontes Rerum Bohemicarum* V, s. 425, 448–451; stručně též *Kronika starého kolegiáta*, in: Josef EMLER (ed.), *Fontes Rerum Bohemicarum* VII, Praha s. d., s. 27; Staří *letopisové*, s. 56; František ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu*, Praha 1937, s. 34; G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnosti*, s. 44–47; Michal FLÉGL, *Dobývání Říčan Janem Žižkou*, *Středočeský sborník historický* 4, 1969, s. 211–219; Jaroslav HONC, *Pražané v Říčanech a vyhnání pana Divíše, majitele Říčan, roku 1420*, in: Jaroslava HONCOVÁ a kol., *Kapitoly z dějin Říčan, Říčany 1997*, s. 59–63; Jakub Jiří JUKL, *Mohl Žižka střílet od dubu?*, *Říčanský Kurýr* 4, 2008, s. 38–39. Nejnověji Petr ČORNEJ, *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha 2019, s. 342–346.

¹⁴⁹ AČ 3, s. 496.

¹⁵⁰ A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 695.

zmiňovaný již v souvislosti s bratry Oldřichem a Chotěborem z Říčan. Stejně jako oni i Otík byl svědkem Vítka ze Švábenic při postoupení dvou vesnic zderazskému klášteru. Jaký byl příbuzenský vztah mezi ním a bratry z Říčan ovšem nelze poznat (bratr, bratranec?).¹⁵¹

Otíkovým nástupcem v držbě Tehova se stal Heřman. V jeho případě opět neznáme rodové vazby s Otíkem, ale patrně mohl být jeho synem. Tento Heřman z Tehova se prvně objevuje jako svědek v listině z roku 1347, jejímž prostřednictvím postoupil Sezema z Rožmitálu pražskému arcibiskupství polovinu hradu a městečka Rožmitál s příslušenstvím a patronátním právem ke dvěma kostelům, za což na oplátku obdržel 100 kop grošů, tři vsi a plat ze vsi Vtelno, které měl držet po dobu svého života, života manželky Scholastiky a příbuzného Plichty ze Mšeného.¹⁵² O dva roky později byl Heřman z Tehova jedním ze smířčích úmluvců, řešících spor mezi pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic a Oldřichem z Rožmitálu. Listina, na jejímž základě dochází k rozdělení sporného majetku, je prvním důkazem příslušnosti rytířů z Tehova k rodu erbu trojlistu, neboť je k ní přivěšena Heřmanova pečeť s jeho erbovním znamením.¹⁵³ Někdy před rokem 1352 založil s největší pravděpodobností právě Heřman z Tehova tehovský kostel sv. Prokopa.¹⁵⁴

Naposledy se Heřman z Tehova objevuje roku 1353 mezi svědky smlouvy o hranici lesa u Strašic, kterou uzavřel Arnošt z Pardubic s Petrem a Oldřichem z Rožmberka.¹⁵⁵

Členem rodu rytířů z Tehova byl i Oldřich, připomínaný roku 1365 jako nebožtík.¹⁵⁶ Roku 1368 dosadili bratři Oldřich a Ota z Tehova do tehovského kostela faráře Mořice Šimonova z Počernic.¹⁵⁷ Dalšími držiteli Tehova byli Matyáš a Mikuláš z Tehova, přičemž o prvním z nich máme pouze jednu zmínku. Roku 1380 Matyáš z Tehova věnoval lipanskému faráři společně s Baškem z Pnětluk 5 kop grošů na konání mší za spásy jejich duší.¹⁵⁸ Z roku 1380 pochází výpověď již zmíněného faráře Mořice Šimonova, který tehdy před vizitační komisí prohlásil, že jeho pán

¹⁵¹ NA, AZK, inv. č. 1628. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/1628/charter> (cit. 11. 11. 2020); *RBM II*, s. 952, č. 2190; A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 199.

¹⁵² APH, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 178-VIII/17. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/178-VIII%7C17/charter> (cit. 8. 2. 2021).

¹⁵³ TAMTÉŽ, sign. 183-IX/8. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/183-IX%7C8/charter> (cit. 8. 2. 2021).

¹⁵⁴ Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, Praha 1893, s. 40; Jiří ÚLOVEC, *Tvrz v Tehově u Říčan*, Památky středních Čech 19/1, 2005, s. 41.

¹⁵⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 27.

¹⁵⁶ V. V. TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského I*, s. 68.

¹⁵⁷ *LC I/2*, s. 103; Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království Českého dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém, 1. Vikariáty Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký*, Praha 1907, s. 204.

¹⁵⁸ Věra JENŠOVSKÁ (ed.), *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., I/1. Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis*, Praha 1967, s. 127, č. 508.

Mikuláš z Tehova již dva roky nebyl u zpovědi.¹⁵⁹ Mikuláš z Tehova měl rovněž podací právo ke kostelu v Nehvizdech, kam v témže roce dosadil nového faráře.¹⁶⁰ Někdy v průběhu osmdesátých let 14. století Mikuláš zemřel a zanechal po sobě vdovu Markétu, která posléze držela Tehov a Dubici (patrně dnešní Doubek) jako věno. Když zemřela roku 1390 i Markéta, o dědictví se přihlásil jistý Laneš. Poté již Tehov drželi příslušníci jiných rodů.¹⁶¹

Jiná vedlejší větev pánů z Říčan držela od půlky 14. století tvrz Zaječice u Pyšel. Prvním známým držitelem byl Oldřich ze Zaječic a Říčan, připomínaný roku 1362 jako jeden z patronů kostelů v Říčanech a Petrovicích.¹⁶² Podle A. Sedláčka se jednalo o jednoho z držitelů Průhonic, který se od svých sourozenců majetkově oddělil. Přímý důkaz pro toto tvrzení ovšem schází.¹⁶³ Oldřichův syn Jimram zemřel bezdětný, a proto se o dědictví přihlásili roku 1394 synové Ješka (Jana) z Říčan Oldřich (z Úhliště), Mikuláš a Jan.¹⁶⁴ Z roku 1406 pochází zmínka, dle níž měli Mikuláš Zaječický z Říčan a jeho bratři Jan a Oldřich platit desátek klášteru sv. Michala pod Vyšehradem, jak určil jejich otec Ješek.¹⁶⁵ Vyše uvedený Jan může být totožný s Janem z Říčan, který byl ještě roku 1444 svědkem při prodeji Zlenic a k nim příslušejícím majetkům Bětou (Alžbětou) z Konojed Zdeňkovi II. Kostkovi z Postupic.¹⁶⁶ Současně by to mohl být tentýž Jan z Říčan, který roku 1445 koupil od Břetislava z Lopuče 2 kopy grošů platu z Hůrky a Hořetic a tento plat pak postoupil Janu Řepovi.¹⁶⁷ Tvrz Zaječice drželi tito šlechtici společně s jinými, kteří se rovněž psali „ze Zaječic“, což značně komplikuje možnost bližšího poznání této větve rodu. Rod zde vydržel přinejmenším do roku 1465, kdy jistý Diviš z Říčan a Zaječic prodal svůj díl Janovi Přezletickému ze Sluh.¹⁶⁸ S uvedeným Oldřichem z Říčan a Úhliště možná souvisí Eliška z Úhliště, snad jeho dcera. Dle Trnky měla být vnučkou Ješka z Říčan. Původ Oldřicha a Elišky bychom snad mohli hledat u Nehlasa z Úhliště a jeho syna Závíše.¹⁶⁹ Eliška byla manželkou Voksy z Valdštejna a potom Mikuláše z Kněževsi. Roku 1423 jí Vok z Valdštejna zapsal Loučky a Psáře (Psáry?) u Jílového, Volavec, Lvíčky a Lestkov. Tyto majetky posléze postoupila Mikulášovi z Kněževsi.¹⁷⁰

¹⁵⁹ Vizitační protokol Pražského Arcijáhnenství Pražského Arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382, s. 299.

¹⁶⁰ LC III–IV, s. 128.

¹⁶¹ AČ 31, s. 324.

¹⁶² LC I/1, s. 188. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 212, který mylně uvádí rok 1364.

¹⁶³ Srov. A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 695.

¹⁶⁴ AČ 31, s. 341. Srov. HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříní B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1159.

¹⁶⁵ Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské V (1406–1407)*, Praha 1899, s. 122.

¹⁶⁶ AČ 3, s. 529–530.

¹⁶⁷ ANONYM, *Neveklov*, Památky archeologické 5, sešit č. 3, 1862, s. 144.

¹⁶⁸ *Soudní akta konzistoře pražské V*, s. 121–122, 145; 342; AČ 3, s. 364; srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 212–213; RTT II, s. 341–342.

¹⁶⁹ Srovnej G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnosti*, s. 38.

¹⁷⁰ AČ 3, s. 283; AČ 36, s. 153; srov. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII*, Praha 1905, s. 242; TÝŽ, *Hrady X*, s. 79; TÝŽ, *Hrady XV*, s. 214.

Významnějšího postavení dosáhli potomci Otíka z Popovic erbu trojlistu. Tento Otík měl roku 1373 spory s popovickým farářem, které řešil Jimram z Říčan.¹⁷¹ Na konci srpna 1380 dosadil Otík z Popovic společně s Jimramem z Říčan nového popovického faráře.¹⁷² Synem Otíka z Říčan a Popovic a jeho manželky Anny byl Heřman z Hrádku (= Červený Hrádek u Sedlčan). Většina zpráv o něm se týká dosazování farářů do kostela v blízké Kosově Hoře, přičemž tyto zprávy pochází z let 1399–1412.¹⁷³ V roce 1400 pak navíc zřídil nové oltářnictví při téže kostele. Nový oltářník měl sloužit čtyři mše týdně – dvě v Kosově Hoře a dvě v hradní kapli na Hrádku, která se nacházela u hradní brány. Toto nadání učinil Heřman na památku svých rodičů a za věčnou spásu jejich duší.¹⁷⁴

Tentýž Heřman učinil roku 1408 dobrodiní faráři v Popovicích u Jílového, kam lokalizoval A. Sedláček místo Heřmanova narození.¹⁷⁵ Od roku 1416 byl spoludržitelem Kosovy Hory. Část tohoto statku mu prodal Jarohněv Vejnhák z Koutů za 50 kop grošů. Zdá se, že nedlouho poté získal celé kosohorské panství.¹⁷⁶ V následujícím roce jej nacházíme mezi příznivci strany podobojí v rámci Vltavského kraje.¹⁷⁷ Příslušníci hrádecké (později kosohorské) větve byli v průběhu pozdějšího středověku častými věřiteli Rožmberků a rod žil ještě v průběhu raného novověku, kdy jeho členové sídlili kromě Kosovy Hory i v Hořovicích a Orlíku u Humpolce.¹⁷⁸

Jihočeská větev pánů z Říčan je doložená již od roku 1342, kdy se objevuje držitel tvrze Cehnice Rudolf z Říčan. Teoreticky se mohlo jednat o příslušníka průhonické větve rodu. Rudolf se objevuje jako svědek v listině, již daroval Albert z Dobeve píseckému klášteru ves Petrovice. Členové této rodové větve často užívali příjmi Cehnice podle své tvrze.¹⁷⁹ Znovu se s Rudolfem setkáváme roku 1344, kdy je svědkem v listině Viléma ze Strakonic.¹⁸⁰ Tento Rudolf roku 1357 prodal svůj plat v Paračově píseckému

¹⁷¹ *Soudní akta konzistoře pražské I*, s. 163.

¹⁷² *LC III–IV*, s. 137; A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 211.

¹⁷³ *LC VI*, s. 2, 24, 117, 260, 261; *LC VII*, s. 21, 56. Srov. A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 695.

¹⁷⁴ Antonín PODLAHA (ed.), *LE VI*, Praha 1927, s. 185–186; srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 219.

¹⁷⁵ Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky Třeboň – listiny 1207–1869, inv. č. 672; A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 219.

¹⁷⁶ *RTT II*, s. 126.

¹⁷⁷ B. PAPROCKÝ z Hlohol, *Diadochus, část o stavu rytířském*, s. 81; srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 219.

¹⁷⁸ Josef PELIKÁN, (ed.), *Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481*, Praha 1953, *passim*. K novověku viz stručně A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 696.

¹⁷⁹ *RBM IV*, s. 462, č. 1160. Tento názor zastává i A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 697 a z něj vycházející G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnosti*, s. 76.

¹⁸⁰ Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, fond Kloster Windberg Urkunden (Prämonstratenser 1146–1777), inv. č. 0095. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/DE-BayHStA/KUWindberg/0095/charter> (cit. 16. 2. 2021). Vydáno v *RBM IV*, s. 573, č. 1413.

klášteru a jeho představenému bratru Petrovi.¹⁸¹ Rudolf po sobě zanechal čtyři syny, a to Oldřicha, Svojšeho, Jana a Bohuslava (Buška?) Sestřínka.¹⁸² Svojše z Cehnic se objevuje již roku 1359 v listině Mikuláše Žáčka a Dětricha z Nebřehovic, kteří prodali své dvory a dědiny v Nebřehovicích johanitské komendě ve Strakonicih. Svojše byl jedním ze šlechticů, kteří se zaručili osvobodit uvedené prodané majetky od nároků jiných osob. Oldřich a Svojše byli naživu ještě v průběhu sedmdesátých let 14. století.¹⁸³ Bohuslav Cehnice z Říčan byl patronem kostela v Čejeticích, což je doloženo k roku 1374.¹⁸⁴ Roku 1377 jsou Oldřich z Paračova (z Říčan?) a bratři Bohuslav a Svojše Cehnicové z Říčan patrony paračovského kostela.¹⁸⁵ Svojše se v roce 1379 připomíná jako poručník blíže neurčeného statku v Prachaticích.¹⁸⁶ Nejpozději v roce 1380 se zbavil Oldřich z Říčan (z Paračova) svých majetků v Paračově ve prospěch Rožmberků.¹⁸⁷

Rovněž v roce 1380 se objevuje jistý Bušek z Říčan jako hejtman krále Václava IV. na hradě Mühlberg, jehož snad můžeme ztotožnit s Bohuslavem Cehnicem.¹⁸⁸ V roce 1383 byl Bušek z Říčan hejtmanem v Mühlbergu a ručitelem smlouvy, uzavřené mezi Dětrichem z Torgavy a jeho manželkou Markétou ze strany jedné a Těmou z Koldic ze strany druhé. Na základě smlouvy měl být Těmovi vydán hrad Püchau, který Dětrich a jeho manželka koupili.¹⁸⁹ Roku 1391 se v souvislosti s darem 30 grošů paračovskému faráři připomíná Bohuslav Sestřínek z Cehnic.¹⁹⁰ Roku 1397 se připomínají Mikuláš z Cehnic, Bohuslav z Říčan, Bušek a Karel Cehnicové. Karel a Bušek byli synové roku 1401 zesnulého Bohuslava Sestřínka z Říčan, jiný Bušek z Cehnice byl tehdy děkanem v Týně nad Vltavou.¹⁹¹ Na počátku 15. století se jihočeští páni z Říčan rozdělují. Zatímco část odchází na Plzeňsko, kde si udrželi přízvisko Cehnice, většina jihočeských pánů z Říčan se začíná označovat přízviskem Kavka. Přesto nacházíme přízvisko

¹⁸¹ NA, AZK, inv. č. 1188. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CPisek/1188/charter> (cit. 16. 2. 2021); HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1085; G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnost*, s. 76.

¹⁸² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*, Praha 1893, s. 242.

¹⁸³ NA, Maltézští rytíři – české velkopřevorství (1085–1875), inv. č. 2426. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/2426/charter> (cit. 16. 2. 2021).

¹⁸⁴ LC III–IV, s. 8.

¹⁸⁵ LC III–IV, s. 73.

¹⁸⁶ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1126; A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 242.

¹⁸⁷ Srov. HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1127. Originál viz SOKA Strakonice, fond Archiv města Bavorov, I. Listiny b) soukromé, inv. č. 13.

¹⁸⁸ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1124.

¹⁸⁹ NA, Archiv České koruny (1158–1935), inv. č. 1254. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/1254/charter> (cit. 27. 6. 2022); AKČ 5, s. 27, č. 38.

¹⁹⁰ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1149.

¹⁹¹ AČ 35, s. 278; A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 242, TÝŽ, *Říčanský z Říčan*, s. 697; G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnost*, s. 76. Uvedený Bohuslav Sestřínek byl spoludržitelem Čejetic, viz HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1174.

Cehnice i u některých jihočeských členů rodu.¹⁹² Zpráva z roku 1404 dokládá, že i členové vedlejších větví pánů z Říčan pokračovali v donátorské činnosti svých předků. Karel Cehnice z Říčan slíbil dávat roční plat jednu kopu grošů pražskému klášteru sv. Anny.¹⁹³ Roku 1407 darovali Petr z Vidova, Jindřich Kolman z Křikavy a Karel Cehnice z Říčan jednu kopu grošů platu v Hodějovicích k oltáři sv. Petra a Pavla v Budějovicích.¹⁹⁴ V roce 1408 se Karel z Cehnice objevuje mezi svědky listiny vydané v Jindřichově Hradci, v níž z vězení propuštěný Jan z Oujezdce a jeho bratr Budivoj slibují, že se pod pokutou 300 kop grošů nebudou mstít Janovi mladšímu z Hradce.¹⁹⁵

Kateřina ze Sedlíkovic (která byla dříve manželkou Zbyňka z Drštky) prodala roku 1410 svému muži Oldřichovi z Říčan poplužní dvůr v Sedlíkovicích, v Mirošově a Skořicích za 15 kop grošů platu s kmetčími dvory.¹⁹⁶

V roce 1414 dosazoval Karel Cehnice z Říčan nového faráře do kostela v Paračově, v roce 1416 a 1418 pak znovu, tentokrát však již společně se svým bratrem Buškem.¹⁹⁷ V roce 1415 zastavil královský kuchmistr Jindřich Kolman z Křikavy Karlovi Cehnickému z Říčan a jeho bratru Buškovi svou tvrz Vidov a majetky v Hodějovicích, neboť oběma dlužil 1000 kop grošů.¹⁹⁸ Z roku 1418 pochází královský mandát, v němž král Václav IV. potvrdil Oldřichu Kavkovi z Říčan držbu Sedlíkovic.¹⁹⁹ Roku 1419 prodali bratři Karel a Bušek Cehnicové z Říčan jeden lán a grunt poddaného Vaníka v Cehnicích za 10 kop strakonickému měšťanu Svaškovi, který získané majetky postoupil tehdejšímu radomyšlskému faráři Mikuláši na bohoslužby za duši Svaškova syna Petra, někdejšího rychtáře v Radomyšli.²⁰⁰ Patrně v roce 1415 získal Oldřich Kavka z Říčan jihočeskou Štěkeň, v letech 1415, 1418 a 1423 tu navrhoval faráře.²⁰¹ Byl to patrně syn některého z Cehniců z přelomu 14. a 15. století.²⁰² Zatímco páni z Říčan s přízviskem Cehnice dle stejnojmenné tvrze přesídlili do západních Čech, jiní stejného původu s přízviskem Kavka drželi majetky v okolí Štěkně a v 16. století získali od finančně zkrachovalých Rýzemberků jejich rozsáhlé panství Švihov, a dokonce i majetky na Moravě (Vizovice a Brumov).²⁰³

¹⁹² Srov. A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 697.

¹⁹³ Klement BOROVIČ (ed.), *LE V (1398–1407)*, Praha 1889, s. 610–11. Srov. též B. PAPROCKÝ z Hlohol, *Diadochus, část o stavu panském*, s. 209.

¹⁹⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého III*, Praha 1884, s. 191.

¹⁹⁵ AČ 6, s. 456–457; HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1191.

¹⁹⁶ AČ 37/2, s. 989; RTT II, s. 65–66; A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 245; TÝŽ, *Hrady XIII*, s. 82.

¹⁹⁷ LC VII, s. 135, 193, 273.

¹⁹⁸ AČ 3, s. 485.

¹⁹⁹ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1221.

²⁰⁰ NA, Maltézští rytíři, inv. č. 2169. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/2169/charter> (cit. 16. 10. 2020).

²⁰¹ LC VII, s. 166, 251; Josef EMLER (ed.), *LC VIII–X*, Praha 1889, s. 28; A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 237.

²⁰² G. TRNKA, *Město Říčany v minulosti a v přítomnosti*, s. 76.

²⁰³ Srov. A. SEDLÁČEK, *Říčanský z Říčan*, s. 697–699.

Kromě Kavků a po určitou dobu i Cehniců známe i jiné jihočeské pány z Říčan z doby před husitskými válkami. U několika pánů z Říčan, žijících v 15. století v jižních Čechách, se objevuje zvláštní jméno či přízvisko „Kolman“. Z osob spjatých s rodem pánů z Říčan jej nosil Jindřich Kolman z Křikavy, který roku 1407 daroval plat v Hodějovicích k oltáři sv. Petra a Pavla v Budějovicích společně s Petrem z Vidova a Karlem Cehnice z Říčan. Jindřich Kolman pocházel z rodu rytířů z Dornštejna (Křikavy) a je snad možné, že uvedení tři šlechtici spolu mohli být rodově spříznění. Proto mohlo jméno Kolman přejít dál v jinak neznámé linii pánů z Říčan. V roce 1415 pak navíc Jindřich Kolman z Křikavy zastavil Karlovi a Buškovi Cehnicům z Říčan svou tvrz Vidov.²⁰⁴ Přízvisko Kolman se u některých jihočeských pánů z Říčan, kteří nejsou zařaditelní do žádné ze známějších větví, objevuje ještě několikrát v průběhu 15. století.²⁰⁵

Jiným jihočeským pánem z Říčan byl Zdebor, který roku 1390 projevil zájem o dědictví po Hynkovi z Dubu.²⁰⁶ Tentýž Zdebor se objevuje roku 1400 jakožto majitel Chrástán.²⁰⁷ Zdebor z Říčan je také doložen roku 1415 jako spoluvlastník tvrze Hlasivo mezi Tábořem a Mladou Vožicí. Zdebor byl tehdy jedním z rukojmích (ručitelů) kněze Jana, faráře z Ústí nad Lužnicí (v místě dnešního Sezimova Ústí), který svědčil, že prodal převoru a konventu kláštera sv. Jiljí poplužní roli od kostelního dvora s příslušenstvím za 170 kop. Současně slíbil se svými ručiteli vložit tuto roli do arcibiskupských akt. K listině kněze Jana je přivěšena Zdeborova pečeť s trojlístem z přírodního vosku.²⁰⁸

Kromě západních a jižních Čech se páni erbu trojlistu již ve vrcholném středověku rozšířili i do Čech východních, konkrétně na území někdejšího Čáslavského kraje. Počátky Ledeckých z Říčan byly záhadou i pro Augusta Sedláčka. Prvně se s příslušníky rodu pánů z Říčan potkáváme na území Čáslavska. Roku 1347, kdy Chotek z Říčan („*Cotko de Sriczan*“) s Hynkem z Říčan („*Hinko de Sriczan*“) a Konrádem z Pavlova slíbili dát bratřím Berchtoldovi a Čeňkovi z Lipé 7,5 kopy grošů. Listina byla vydaná v Německém (dnešním Havlíčkově) Brodě. Chotek z Říčan může být teoreticky totožný s Chotěborem z Říčan, domnělým bratrem zemského sudího Oldřicha z Říčan, kterého známe z již dříve citované listiny z roku 1309.²⁰⁹ V říjnu 1348, když

²⁰⁴ AČ 3, s. 485; A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 191; o rytířích z Dornštejna viz František KAŠIČKA – Bořivoj NECHVÁTAL, *Tvrze a hrádky na Strakonicku*, Strakonice 1986, s. 64–65.

²⁰⁵ Srov. např. B. PAPROCKÝ z Hlohol, *Diadochus, část o stavu panském*, s. 113; Robert ŠIMŮNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, s. 526.

²⁰⁶ AČ 31, s. 213. Srov. Jiří ÚLOVEC, *O bývalé tvrzi v Dubu u Tábora*, Táborský archiv 13, 2007, s. 92.

²⁰⁷ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň D, ř. D07, zás. D07C, lístek č. 107.

²⁰⁸ NA, Dominikáni – provincialát a konvent, Praha ((1203) 1255–1861), inv. č. 37. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RD/37/charter> (cit. 18. 1. 2021); August SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 296.

²⁰⁹ P. Ritter von CHLUMECKÝ – Joseph CHYTIL (edd.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, Brno 1858, s. 516, č. 700; *RBm IV*, s. 58–59, č. 110.

vraceli Petr z Paběnic a Oldřich z Vildštejna vilémovskému klášteru horu Oheb, byl jejich svědkem mezi jinými i Chotek z Říčan.²¹⁰ Jeho potomky snad mohli být Závíš a Jan Ošus, kteří v letech 1360 a 1361 podávali do Ledče faráře.²¹¹ Roku 1367 byli patrony ledečského kostela bratři Petr, Diviš a Václav. Tito bratři tehdy požádali několik významných církevních hodnostářů o ustanovení premonstrátského řeholníka Ctibora coby nového ledečského faráře, kterého již dříve prezentovali. Církevní představitelé Ctibora skutečně ustanovili.²¹² Bratři Petr, Diviš a Václav jsou roku 1384 doloženi jako patroni kostela ve Zbraslavicích. Tomuto kostelu tehdy darovali desátky z vesnice „*Rabussow*“ (patrně Rápošov).²¹³ K roku 1388 připomíná August Sedláček, že ledečský farář používal pečeť se znakem trojlistu. To však nemusí nutně značit, že by byl členem rodu pánů z Říčan. Mohl užívat znak svých pánů, neboť osobním znamením nemusel disponovat.²¹⁴ Roku 1390 daroval Petr z Ledče se svolením bratra Václava ledečskému kostelu úrok v Kluckých Chvalovicích na záduší za svou zemřelou manželku Keruši a současně na zaopatření nově ustanoveného čtvrtého kněze.²¹⁵ Roku 1402 prodal Mikuláš starší z Ledče ledečské obci své odúmrtní právo a také prodal neznámé majetky klášteru sv. Prokopa (tj. klášteru v Sázavě). Zápis v deskách zemských bohužel není kompletní.²¹⁶

Bratři Petr a Diviš zemřeli před rokem 1406. V uvedeném roce totiž podávali faráře do Ledče Mikuláš, syn Petra, a Mikuláš, syn Václava.²¹⁷ Po Václavovi zůstala vdova Žofka, která se pak roku 1408 znovu vdala za Lva z Lukého.²¹⁸ Rovněž v roce 1406 získali ledečtí bratřenci od Jana z Březové tvrz Březovou u Kutné Hory za 200 kop grošů. Ti ovšem tento majetek postoupili roku 1414 kutnohorskému měšťanu Bernardu Gruberovi.²¹⁹

Roku 1406 oba bratřenci Mikuláš starší a Mikuláš mladší zřídili při ledečském kostele věčné kaplanství, které obdařili platem z Kluckých Chvalovic.²²⁰ V roce 1409 byl Mikuláš starší svědkem při prodeji části majetků Jana z Chlumu v Hostovicích

²¹⁰ NA, Benediktini, inv. č. 103. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/103/charter> (cit. 16. 10. 2020); srov. Tomáš SOMER – Josef ŠRÁMEK – Miroslav KOVÁŘ, *Benediktinské opatství ve Vilémově. Dějiny zapomenutého kláštera na česko-moravském pomezí*, České Budějovice 2015, s. 148; A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 199.

²¹¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 98.

²¹² NA, Premonstráti – klášter Strahov (1192–1921), inv. č. 54. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RP/54/charter> (cit. 23. 2. 2021); LC I/2, s. 96.

²¹³ Klement BOROVIČ (ed.), *LE II*, Praha 1878 s. 218.

²¹⁴ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, listek č. 1143.

²¹⁵ Antonín PODLAHA (ed.), *LE VI*, Praha 1927, s. 25–26; A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 98.

²¹⁶ J. SOUKUP – J. VALCHÁŘ – J. SOMMER – K. UHLÍKOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese ledečském*, s. 145. K prodeji klášteru viz RTT I, s. 600.

²¹⁷ LC VI, s. 177, srov. V. NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, s. 82.

²¹⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 98.

²¹⁹ TAMTÉŽ, s. 265–266.

²²⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 98.

panně Bětce z Prahy.²²¹ Roku 1415 darovali ledečtí páni téměř 9 kop grošů ze vsí Sychrova a Veliké pro druhé kaplanství ledečského kostela, dále na každodenní ranní mši a nasycení chudých. Faráři pak navíc darovali ještě další platy z Veliké a Koutů.²²² Nejvýznamnějším počinem ledečských bratranců Mikuláše staršího a Mikuláše mladšího je ovšem připojení jejich pečeti se znamením trojlistu na stížném listu proti upálení Jana Husa.²²³ Ledecští páni z Říčan, kteří vymřeli až v polovině 16. století, ovšem nejsou jedinými zástupci svého rodu na Čáslavsku.²²⁴

V únoru roku 1359 dosazoval Ješek Talafús (pod zkomoleným jménem Kalafús) z Říčan nového faráře Oldřicha z Říčan jako faráře do (dnešního Golčova) Jeníkova.²²⁵ Již v následujícím roce ovšem farář Oldřich zemřel, a tak Jan z Říčan (patrně opět Ješek) dosazoval nového faráře Slavibora.²²⁶ Dne 30. září 1368 slíbili rytíři Mikuláš z Duban, Ješek Talafús z Říčan a Sezima z Říčan vilémovskému opatu Ondřejovi, dalším představitelům téhož konventu a Rubínovi ze Skalice, že budou řádně spravovat klášterní statky ve vsi Bousov, které koupili od Domaslava z Lipničky. Pokud by nedokázali svůj slib dodržet, měli uhradit klášteru vzniklé škody, a v případě, že by tak neučinili, měli být uvězněni v Čáslavi.²²⁷ Roku 1369 dosadil Jan z Říčan společně se svou matkou Alžbětou (Eliškou) do (Golčova) Jeníkova nového faráře Ondřeje z Říčan.²²⁸

V letech 1372–1376 je patron jeníkovského kostela Ješek Talafús z Říčan doložen jako držitel tvrze Řimovice, společně s Janem, snad jeho synem, a Janovou matkou Eliškou.²²⁹ Roku 1374 se objevuje Chotek, syn Sezimův, z Říčan, který má majetkové spory s Ješkem Talafúsem.²³⁰ Ještě v roce 1405 je Ješek Talafús pánem na Řimovicích.²³¹ Mezi šlechtici, svědčícími roku 1407 u soudu mezi Vaňkem z Dubé

²²¹ *RTT II*, s. 55.

²²² A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 98.

²²³ Edinburgh University Library, Special Collections, Coll-1698. Dostupné online: <https://images.is.ed.ac.uk/luna/servlet/detail/UoEgal~5~5~61617~103661:Bohemian-Protest,-Recto> (cit. 19. 10. 2020); V. NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, s. 65; Petr ČORNEJ – Aleš KNÁPEK – Ladislav MACEK – Pavel ROUS, *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení mistra Jana Husa*, Okrouhlice 2015, s. 77.

²²⁴ Posledním ledečským pánem z Říčan byl Burian. Podrobněji viz Jan BOUKAL, *Ledecští z Říčan a jejich příbuzní v Čáslavském kraji v pozdním středověku*, Havlíčkovobrodsko. Sborník příspěvků o historii regionu Havlíčkův Brod 35, 2021, s. 9–27.

²²⁵ *LC I/1*, s. 85. Srov. František SKŘIVÁNEK – Marie JIROUŠKOVÁ, *Poodhalená minulost Golčova Jeníkova*, Havlíčkův Brod 2012, s. 13.

²²⁶ *LC I/1*, s. 136.

²²⁷ NA, Benediktini, inv. č. 128. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/128/charter> (cit. 16. 10. 2020); srov. T. SOMER – J. ŠRÁMEK – M. KOVÁŘ, *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 143, 152.

²²⁸ *LC II*, s. 21; srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 272.

²²⁹ *RTT I*, s. 441; *LC III–IV*, s. 51; A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 274.

²³⁰ *Soudní akta konzistoře pražské I*, s. 94.

²³¹ *AČ 35*, s. 417.

a klášterem sv. Františka v Praze, nacházíme i jeho služebníka Talafúse z Řičan. Snad by se mohlo jednat o uvedeného Jana.²³²

Na počátku 15. století se Talafúsové z Řičan objevují zničehonic na Moravě. Roku 1409 pohnal Ješek Talafús z Řičan Zdicha z Chřípic k soudu, protože pobral peníze jeho ženě Anežce Mikšíkové z Hrádku. Spor vedl rovněž s Ludvíkem z Bukovin, který ho nespravedlivě pohnal k soudu a způsobil mu tím škodu a náklady.²³³ Je otázkou, zda není totožný s Ješkem Talafúsem z Plavče, otcem Jana Talafúse, známým z jiných půhonů.²³⁴ V témže roce se prvně objevuje i Ješkova manželka Anežka, která byla od roku 1412 držitelkou Mikulovic u Znojma.²³⁵ O čtyři léta později postoupila Anežka z Bohunic Janovi Talafúsovi z Řičan své majetky ve Psářích.²³⁶ Následujícího roku pak darovala Anežka, manželka Talafúse z Řičan, své dceři Zikmundě všechno, co držela ve vsi Mikulovice jako dědictví po matce.²³⁷ Když byl v roce 1420 odeslán hromadný odpovědní list (vyhlášení nepřátelství) pražským husitům, mezi mnoha jinými šlechtici je jedním z odesílatelů i Jan Talafús z Řičan.²³⁸ Navzdory přízvisku Talafús neměli Talafúsové z Řičan nic společného se známým pozdně středověkým válečníkem Janem Talafúsem z Ostrova, dědicem Jana Čapka ze Sán.²³⁹

Kromě Ledeckých z Řičan a Talafúsů nacházíme na území někdejšího Časlavska ještě jednu výraznější větev pánů z Řičan, svými majetky a postavením náležící spíše mezi tzv. nižší šlechtu. August Sedláček tyto „pány“ z Řičan považoval za větev Ledeckých, přímý důkaz však neexistuje.²⁴⁰ Jedním z nich byl Ješek Bláznice. Když se roku 1398 Mstislav a Mikšík řečení Zubákové z Kladrub a Mstislavovi synové Mikuláš, Václav a Nedášek vzdali všech nároků na les nad vsí Kladruby ve prospěch vilémovského kláštera, jedním ze svědků listiny, kterou u této příležitosti vydali, byl i Ješek Bláznice z Řičan a Hostovic.²⁴¹ Nejvýznamnější postavou této větve byl Chval z Řičan. Tento Chval byl společně s jinými jinak neznámými šlechtici erbu trojlistu

²³² Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské VI. (1407–1408)*, Praha 1900, s. 32.

²³³ *LE II*, s. 87, 139, 158.

²³⁴ Např. Vincenc BRANDL (ed.), *LE III/1 (1417–1448)*, Brno 1878, s. 46, 52, 53, 61, 65.

²³⁵ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1193 a 1196.

²³⁶ Josef CHYTIL (ed.), *Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren, I (1348–1466)*. Brünner Cuda, Brno 1856, s. 303.

²³⁷ TAMTÉŽ, s. 311.

²³⁸ *AČ 4*, s. 381.

²³⁹ Srov. František LAŠEK, *Bratrský hejtman Jan Talafús z Ostrova v historii*, Litomyšl 1946, s. 12; pečeť hejtmana Talafúsa s psí hlavou vyskakující z koruny viz Magyar Nemzeti Levéltár, Diplomatika levéltár (Q szekció), Családi levéltárak (P szekcióból), Esterházy család hercegi ága, Repositorium (Q 67), 88313. Dostupné online: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/171213/?pg=2&bbox=-642%2C-1566%2C2095%2C48> (cit. 15. 10. 2020).

²⁴⁰ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1307.

²⁴¹ NA, Benediktini, inv. č. 186. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/186/charter> (cit. 30. 11. 2020).

Martinem z Dašic a Petrem z Brloha spolupečetitelem stížného listu proti upálení Jana Husa.²⁴²

Znovu se Chval objevuje roku 1420 jako svědek Friduše z Kutné Hory, který 26. července zapsal 1000 kop grošů na svých dědinách ve vsích Bojmanech, Horkách a Druhanicích rytíři Janovi Chotúňovi z Nestějova.²⁴³ Někdy mezi lety 1436–1437 postoupil Jan Hertvík z Rušinova za 500 kop grošů Chvalovi tvrz ve Vlačicích (bývalý majetek vilémovského kláštera) s příslušenstvím.²⁴⁴

Kromě toho známe z předhusitského období ještě například jistého Petra Šlechtice z Říčan a Bechlína, který byl od roku 1392 spoludržitelem Bechlína na Podřipsku. Roku 1406 slíbil odevzdávat desátky bechlínskému kostelu, jemuž je dosud zadržoval. Jeho synové byli Jan Šlechtic a Ctibor, roku 1422 připomínání jako kolátoři bechlínského kostela. V uvedeném roce podávali nového faráře do kostela v Bechlině současně s Bavorem starším a mladším z Bechlína a trojicí rytířů z Čitova.²⁴⁵ Jiným nezařaditelným pánem z Říčan je Oldřich Skála z Říčan, jemuž se roku 1395 načeradský plebán Petr zavázal dát 10 kop grošů.²⁴⁶ Z roku 1403 pak známe Ješka z Říčan na Vysoké u Příbrami, který byl donátorem kostela v Příbrami a daroval mu plat jedné kopy grošů od lidí z Třebeska.²⁴⁷

Majetková držba a rodová reprezentace

Zaměříme nyní naši pozornost na majetkovou držbu pánů z Říčan v předhusitském období a možnosti poznání podoby jejich sídel, jež kromě majetků představovala také centra hospodářská a vojenská. Současně byla projevem reprezentace šlechty, a to nejen jako zástupný symbol, ale rovněž svou stavební podobou. V souvislosti s poslední zmíněnou kategorií ovšem nelze opominout i jiné projevy šlechtické reprezentace, především projevy duchovně-memoriální povahy (donace klášterů a kostelů, náhrobníky), ale též heraldické památky (pečetě, erbovníky nebo zobrazení erbů na stavbách). Lze tedy říct, že šlechtická reprezentace se projevovala jak v rovině profánní, tak i sakrální.

Podobu nejstarších rodových sídel, jimiž byly předpokládány dvorec ve Všechromech a dům či dvorec („*curia*“) Ondřeje ze Všechrom, doložený v šedesátých a sedmdesátých letech 13. století v areálu Pražského hradu, bohužel neznáme. Jak již bylo naznačeno, dvorec na hradě možná ani nebyl Ondřejovým soukromým

²⁴² V NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, s. 95, 98.

²⁴³ AČ 2, s. 55; RTT II, s. 239. V edici Archiv český chybně uveden rok 1422.

²⁴⁴ AČ 1, s. 540. Srov. Martin MUSÍLEK, *Hertvíkové z Rušinova. Východočeská šlechta ve víru husitských bouří*, Praha 2021, s. 387; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I*, Praha 1882, s. 154.

²⁴⁵ LC VIII–X, s. 11.

²⁴⁶ HÚ AV ČR, Kart. A. Sedláčka, skříň B, ř. B06, zás. B06A, lístek č. 1160.

²⁴⁷ LE VI, s. 358; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého VI*, Praha 1889, s. 134.

majetkem, ale mohl jím disponovat v rámci výkonu svého úřadu.²⁴⁸ Ještě v průběhu 13. století vznikají další rodová sídla – nelokalizované Boršovice, Křivsoudov a velmi pravděpodobně ještě za života Ondřeje ze Všechrom začíná i stavba hradu v Říčanech. Hrad Křivsoudov byl vystavěn na půdorysu nepravidelného čtyřúhelníku (53,3 × 43,2 m) a jeho příkop byl v minulosti hluboký 5–7 metrů. Hrad byl bohužel zničen požárem v 18. století a na jeho místě vznikly sýpky a kůlny. Dnes je zde areál sokolovny. Přestože lze počátky hradu určitě spojit s Oldřichem z Křivsoudova z rodu pánů z Říčan, jeho pozdější a alespoň částečně poznatelná podoba vycházela z architektury pozdějších držitelů hradu, pražských biskupů.²⁴⁹ Kromě Křivsoudova vlastnil Oldřich z Křivsoudova rovněž drobnou věžovitou tvrz v Herálci, jejíž zbytek se uchoval v dnešním severním křídle zámku.²⁵⁰ Kromě Křivsoudova a Herálce náležely k Oldřichovým majetkům vsi Černíci a Strojetic, dvorec v Borovnici s půl lánem lesa, Petrova Lhota, Chyšná, Růžkovy Lhotice, Budčice, Lazišť a Březina, dvůr v Čejticích a jeden lán povinný hřivnou úroků ke hradu Křivsoudovu a dále vesnice Slavnič, Nová Ves, Pavlov, Mikulášov, Dubí, Buňovec, Veselí, Boňkov a Budíkov, které náležely k Herálci.²⁵¹

Za nejstarší dochované a poznatelné sídlo rodu erbu trojlistu tak můžeme považovat jeho nominální hrad v Říčanech. U jeho počátků mohl stát nám již dobře známý Ondřej ze Všechrom, v jeho budování však jistě pokračovali jeho synovci. Nejstarší budovou hradu je dosud částečně stojící čtverhranná věž (původně snad s funkcí donjonu), která měla minimálně tři plochostropá patra a na koruně jejího dnešního zbytku je dochován fragment schodiště v síle zdiva. Nejlépe dochovanou částí hradu je původně dvoupatrový palác, z něhož se dochovaly dvě stěny. V prvním plochostropém patře se mohly nacházet soukromé prostory, nejvyšší patro bylo klenuté a nacházel se zde velký sál, v němž se dosud uchoval zbytek koutového krbu. Na vnitřní straně palácové zdi jsou dosud dochovány omítky. Dobře dochovaná jsou i okna se sedilemi a portály, podobné těm, jaké známe z Prahy z klášterů, jejichž donátory byli čeští králové. Středověkého původu je i studna, v pozdějších dobách upravovaná, a zdivo vybíhající z paláce, odkryté archeologickým průzkumem Tomáše Durdíka a Vojtěcha Kašpara. Celý areál byl uzavřen hradbou, k níž mohly přiléhat další palácové či hospodářské budovy. Říčanský hrad tak patrně vypadal podobně jako Vízmburk u Červeného Kostelce, pocházející zhruba z téže doby. V minulosti

²⁴⁸ Existenci dvorce ve Všechromech lze předpokládat na základě predikátů Petra ze Všechrom a jeho synů (viz výše). K sídlu Ondřeje ze Všechrom v Praze viz poznámky 28 a 35.

²⁴⁹ T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 303–304; J. SOUKUP – J. VALCHÁŘ – J. SOMMER – K. UHLÍKOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu ledečském*, s. 111–113.

²⁵⁰ KOLEKTIV, *Encyklopedie českých tvrzí I*, Praha 1997, s. 176–177.

²⁵¹ NA, Česká finanční prokuratura Praha – listiny (1250–1782), inv. č. 12. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/FPL/12/charter> (cit. 26. 10. 2020); *RMB II*, s. 877–878, 919–920.

hrad obklopovaly dva rybníky – Mlýnský a dnes již zaniklý Lázeňský. Na východní straně navazovalo na hrad „městečko“ (právní charakter této zástavby je nejasný) s děkanským kostelem, které suplovalo jeho hospodářské zázemí.²⁵² Říčany bývají společně s východočeským Vízmburkem uváděny jako příklad nápodoby královských hradů šlechtou, ovšem v menší velikosti. V této souvislosti je nutné zmínit, že z prostředí české šlechty 13. století známe i hrady napodobující královské hrady svým rozsahem, jako například Starou Dubou pánů z Dubé nebo Příběnice pánů z Rožmberka.²⁵³ Vesnické příslušenství Říčan (kromě „městečka“) z doby vlády pánů z Říčan neznáme, ale lze předpokládat, že mohlo být stejné jako za vlády pozdějších majitelů Trčků z Lípy na konci 15. století. Tehdy k říčanskému hradu kromě nejbližší zástavby, již označované jako městečko, se dvěma poplužními dvory, náležely vesnice Radošovice, Přestavlky, Předčice, Otice s mlýnem, dvůr Zděbrady a již tehdy zaniklé Nesvačily.²⁵⁴ Dále víme o majetcích, jichž se páni z Říčan vzdali ve prospěch svatoanenského kláštera. Patřily mezi ně dnes již zaniklé Babice u Chval a (Křížkový) Újezdec.²⁵⁵ Plat z Čenětic daroval pro změnu Jimram z Říčan svatojiřskému klášteru na Pražském hradě.²⁵⁶

Kromě říčanského hradu byly ve starším období pánů z Říčan hlavním sídlem rodu Průhonice. Předchůdcem hradu bylo drobné sídlo v blízkosti románského kostelíka, které nahradili regulérním hradem patrně až páni z Říčan. Přestože současná podoba Průhonic pochází z konce 19. století, vzhled sídla před touto radikální přestavbou je celkem známý. Dispozičně byl průhonický hrad velice podobný říčanskému hradu. Jednalo se zhruba o čtvercový až obdélný hradní areál s palácem (zbořen během romantické přestavby), bránou a čtverhrannou věží, pocházející však snad až z 15. století. Vnitřní hradební obvod byl opatřen vnější hradební zdí, z níž dosud zůstala zachována drobná věž či bašta. Vedle hradní brány se nacházel příkop, za nímž následovalo předhradí, oddělené od vsi s kostelem dalším příkopem. Průhoničtí páni z Říčan měli své majetky i v blízkých Čestlicích.²⁵⁷

²⁵² Tomáš DURDÍK – Vojtěch KAŠPAR, *Ke stavební podobě a vývoji hradu v Říčanech*, *Archaeologia Historica* 27, 2002, s. 79–89.

²⁵³ Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 238–239.

²⁵⁴ Srov. T. DURDÍK – J. ÚLOVEC, *Říčany – hrad*, s. 22.

²⁵⁵ APH, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 213-X/22b, XVI/4b. Dostupné online: https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/213-X%7C22b_XVI%7C4b.1/charter (cit. 16. 10. 2020); NA, AZK, inv. č. 1093. Dostupné online: http://images.monasterium.net/img/CZ-NA-I/AZK/NA-AZK-Anna_13491126_1093_r.jpg (cit. 15. 10. 2020); APH, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 213-X/22b, XVI/4b. Dostupné online: http://images.monasterium.net/img/CZ-APH/AMK/APH_AMK_13491126%2B13530403%2B13800223%2B1392-1393_213-X-22b%2CXVI-4b_r.jpg (cit. 15. 10. 2020).

²⁵⁶ NA, AZK, inv. č. 305. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CJiri/305/charter> (cit. 12. 11. 2020).

²⁵⁷ T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 456; A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 239.

Hlavní rodová větev, držíci Říčany a Průhonice, vlastnila v průběhu 14. a na počátku 15. století také domy v Praze. K roku 1352 se připomíná v pražské staroměstské Liliové ulici (tedy v bezprostřední blízkosti „rodového“ kláštera sv. Anny) dům či palác pánů z Říčan. Ten sousedil s domem pánů z Rožmberka, v pozdější době patřily Rožmberkům oba domy a byly spojeny. Podle J. Honce byl dům v majetku pánů z Říčan již v době Oldřicha z Říčan, který chtěl mít patrně dohled nad stavbou blízkého klášterního kostela sv. Anny a sv. Vavřince. Přímý důkaz však schází.²⁵⁸ V polovině 14. století vlastnili páni z Říčan také dům v pražské staroměstské Zlaté ulici.²⁵⁹ V šedesátých letech 14. století vlastnil v Anenské ulici dům čp. 186b Petr z Ledče a Říčan a v sousedství měl svůj dům Oldřich z Tehova.²⁶⁰ Další dům pánů z Říčan je v Praze doložen k roku 1416 v Konviktské ulici a disponovala jím obdivovatelka Jana Husa panna Petra z Říčan.²⁶¹

V bezprostřední blízkosti Říčan stávala tvrz (či hrad) v Tehově. Zatímco Tomáš Durdík považuje za zakladatele tehovského sídla až rod Čotrů, Jiří Úlovec nepochybuje o tom, že hrad postavili již rytíři z Tehova na počátku 14. století. Jádrem hradu se rozkládalo na pahorku obklopeném příkopem, zděné části hradu se však s výjimkou jedné zdi (eskarpová obezdívka?) zabudované do stodoly v areálu někdejšího hradu nedochovaly.²⁶² Ve Velkých Popovicích se pod vrchem Daleška dosud nachází tvrziště, které je zbytkem tvrze, jejímž stavebníkem mohl být snad Otík z Popovic z rodu pánů z Říčan. Tvrziště je zhruba čtverhranné a obklopené dosud ze všech stran příkopem. Na západní straně je tvrziště poškozeno těžbou zeminy.²⁶³ Podoba ani lokace tvrze Zaječice nejsou známy, neboť je patrně pohltila vesnická zástavba.²⁶⁴ Mimo bezprostředního okolí Říčan drželi páni z Říčan v předhusitské době v rámci dnešních středních Čech také majetky v blízkosti Sedlčan a Příbrami. K nejvýraznějším z těchto sídel patřil hrad Červený Hrádek u Sedlčan, který vznikl nejspíš již v osmdesátých letech 13. století jako sídlo čtyř bratří z Hrádku. Většina dnes dochovaných zděných konstrukcí má svůj původ až v polovině 14. století. Palác, v jehož prostřední části se nachází branská věž, je ovšem až dílem pozdního středověku a musel být tudíž vystavěn Heřmanem

²⁵⁸ Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1892, s. 186; Martin MUSÍLEK, *Šlechtické domy, dvory a paláce v předhusitské době*, in: Jaroslav Podliska (ed.), *V za(u)jetí malostranských stratigrafií. Sborník k životnímu jubileu Jarmily Čihákové*, Praha 2015, s. 225. Srov. J. HONC, *Zakladatel hradu a města Říčany*, s. 31.

²⁵⁹ V. V. TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského I*, s. 86.

²⁶⁰ V. V. TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského I*, s. 66; M. MUSÍLEK, *Šlechtické domy*, s. 226.

²⁶¹ V. V. TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského I*, s. 100.

²⁶² Tomáš DURDÍK, *Povrchový průzkum hradu v Tehově*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33, 1993, s. 109–116; TÝŽ, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 551; Jiří ÚLOVEC, *Tvrz v Tehově u Říčan*, Památky středních Čech 19/1, 2005, s. 40–45.

²⁶³ KOLEKTIV, *Encyklopedie českých tvrzí III*, Praha 2005, s. 927–928.

²⁶⁴ A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 212–213.

z Říčan a Hrádku nebo jeho potomky. V uvedeném paláci se nacházela i kaple, známá jen z písemných pramenů, v níž se sloužily mše za předky Heřmana z Říčan. K přední palácové stavbě s branskou věží přiléhalo palácové křídlo, které v zadní části srůstalo s mohutným donjonem. Navzdory pozdějším zámeckým přestavbám si Červený Hrádek v jádru uchoval svou středověkou dispozici.²⁶⁵ Nedaleká tvrz Kosova Hora (dnešní zámek) vznikla jako sídlo větve Vítkovců, kteří zde žili ve 13. a 14. století. Od 15. do počátku 17. století tvrz drželi páni z Říčan. Podle starého popisu zámku ze 17. století se jednalo o čtyřkřídloou stavbu s věží uprostřed, která byla nepochybně pozůstatkem původní tvrze. Ze zámku se dnes dochovala pouze dvě křídla.²⁶⁶

Nejvýznamnějším sídlem východočeských pánů z Říčan byl hrad v Ledči nad Sázavou, který založili ve 13. století „páni z Ledče“. Od 14. do první poloviny 16. století se však jednalo o jedno z nejvýstavnějších a nejrozsáhlejších sídel pánů z Říčan. Původně malý hrad bergfritového typu byl výrazně rozšiřován pány z Říčan o fortifikační a obytné prostory. Fortifikaci tvořila obvodová hradba, dvě brány a štihlý bergfrit, téměř charakteru tzv. hlásky. Původní hlavní palác se zřítíl na počátku 16. století a musel být nahrazen novým v severní části areálu. Nový palác byl třípatrový se schodišťovým přístavkem vysunutým dovnitř do nádvoří.²⁶⁷

Ledečtí z Říčan také krátce drželi tvrz Březovou u Úmonína na Kutnohorsku. Tato tvrz vznikla již na začátku předchozího století jako sídlo vladkyň z Březové. A. Sedláček ještě viděl zbytky příkopu tvrze. Ten byl v mladší době naplněn vodou a vysazovaly se do něj ryby. Dnes zbyl z tvrzíště jen velice nevýrazný pahorek za domem čp. 14.²⁶⁸ K dalším majetkům Ledečských z Říčan před husitskými válkami patřily vesnice Rápošov, Klucké Chvalovice, Sychrov a Veliká.²⁶⁹

Tvrz v Římovicích u Golčova Jeníkova byla ve 14. století sídlem Talafúsů z Říčan. Ještě A. Sedláček zde viděl „*pahr bek a část příkopu*“. Lokalita se nachází v místě čp. 1, příkopy a valy v severní části areálu postupně zanikají. Zda Talafúsům patřil i nedaletý Jeníkov, kde byli patrony místního kostela, není jasné.²⁷⁰ O tvrzi Vlačicích, která byla v držení Chvala z Říčan a jeho rodiny, lze tvrdit, že vznikla asi až v 15. století. O dvě století později přestala sloužit svému účelu a její zdivo se uchovalo dosud v místní sýpce.²⁷¹

²⁶⁵ T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 100–101.

²⁶⁶ NA, Desky zemské větší, inv. č. 30, Kvatern trhový lvový 4. odhadův od 1671 do 16.. (4. löwenfarber Kaufquatern der Abschätzungen), fol. M14–M15 (zde popis zámku); srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 221.

²⁶⁷ T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 322–324.

²⁶⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 264–265. Aktuální informace viz <https://pamatkovykatalog.cz/tvrziste-brezova-archeologicke-stop-y-14679067> (cit. 12. 3. 2021).

²⁶⁹ *LE II*, s. 218; *LE VI*, s. 25–26; A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 98.

²⁷⁰ KOLEKTIV, *Encyklopedie českých tvrzí II*, Praha 2005, s. 663. Srov. současný stav terénu: <https://ags.cuzk.cz/av/> (cit. 12. 3. 2021).

²⁷¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 310–311; *AČ I*, s. 540.

Velice málo známe jihočeská sídla pánů z Říčan z doby předhusitské. Současná podoba tvrze Cehnice, sídla Cehniců a později Kavků z Říčan, je sice renesanční, v západní části stavby se ovšem uchovala zhruba obdélná podsklepená stavba středověkého původu.²⁷² Tvrz ve Štěkni, hlavní středověké sídlo Kavků z Říčan, oddělilých se od Cehniců, nahradil modernější čtyřkřídlý barokní zámek, jehož současná podoba pochází z druhé poloviny 17. století. O středověké podobě sídla není nic známo.²⁷³ Vidovská tvrz u Českých Budějovic, která byla krátce v držení Cehniců, zanikla beze stopy. Ještě August Sedláček viděl mezi návsi a zaniklým Tvrzským rybníkem pahrbek, na kterém zbytky tvrze stály. Dnes již neexistuje ani pahrbek, ani rybník.²⁷⁴ Tvrz Hlasivo mezi Mladou Vožicí a Tábořem byla vladysckým sídlem od počátku 14. století. Roku 1415 byl jedním z jejích spoluvlastníků Zdebor z Říčan. Sedláček se domníval, že tvrzí v Hlasivu mohlo být jisté staré stavení, jehož zbytků bylo využito v 19. století při stavbě nové fary.²⁷⁵ Z doby předhusitské neznáme sídla Cehniců z Říčan v západních Čechách, kam se uchýlili, víme jen o dvorech v Mirošově a ve Skořicích. Kromě nich vlastnili jihočeský dvůr v Sedlíkovicích.²⁷⁶ V severních Čechách náležel dočasně mezi majetky pánů z Říčan Bechlín na Podřipsku.²⁷⁷

Kromě profánních prostorů se značná část života středověkých pánů z Říčan odehrávala i v prostorech sakrálních, především pak v kostelech. Vzhledem k množství členů rodu pánů z Říčan byly sakrální prostory místem, v němž se patrně často účastnili mší, svateb, pohřbů, křtin, biřmování a dalších církevních obřadů. Kromě toho drželi páni z Říčan patronátní právo nad některými církevními stavbami, které budou v následujících řádcích připomenuty. Současně se jednalo o místa s funkcí memoriální a funerální a páni z Říčan tak byli i častými donátory kostelů a klášterů.²⁷⁸

Pro pány z Říčan měl mezi kláštery výsadní postavení klášter sv. Anny. Klášter dominikánek na Újezdě vzrůstal od konce 13. století díky donacím pánů ze Slivna a Pušperka, kteří však patrně na sklonku 13. století vymřeli. Patronátní právo pak po nich převzali jejich nejbližší příbuzní, páni z Říčan. Po zrušení řádu templářů roku 1312 získali templářskou komendu při kostele sv. Vavřince johanité, kteří ji hned roku 1313 prodali dominikánkám od sv. Anny. Ty sem přenesly své sídlo a přetvořily někdejší komendu na klášter sv. Anny a sv. Vavřince, přičemž hlavním

²⁷² F. KAŠIČKA – B. NECHVÁTAL, *Tvrze a hrádky na Strakonicku*, s. 24–27; KOLEKTIV, *Encyklopedie českých tvrží I*, s. 65–66.

²⁷³ F. KAŠIČKA – B. NECHVÁTAL, *Tvrze a hrádky na Strakonicku*, 129; A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 237–238.

²⁷⁴ A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 191–192; srov. Císařské povinné otisky stabilního katastru 1 : 2 880 – Čechy. Dostupné online: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrast ru=B2_a_6C_1922-1_5 (cit. 12. 3. 2021).

²⁷⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 295–296.

²⁷⁶ AČ 37/2, s. 989; RTT II, s. 65–66; A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 245; TÝŽ, *Hrady XIII*, s. 82.

²⁷⁷ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého VIII*, Praha 1891, s. 205.

²⁷⁸ R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 106.

donátorem stavby se stal zemský sudí Oldřich z Říčan, na nějž pak dominikánky vzpomněly v nově založeném klášterním nekrologiu, v němž se označuje jako „zakladatel nového kostela ke cti sv. Anny a sv. Vavřince“. Protože donátory kláštera byli i další páni z Říčan, zcela nepochybně zde byli tak jako pan Oldřich pohřbeni. Krov klášterního kostela byl dokončen po roce 1364, tedy v době Jimrama z Říčan. V sedmdesátých letech 14. století byl klášterní kostel vybaven bohatou freskovou výzdobou. K úpadku kláštera dochází v době husitských válek, kdy sem byly shromažďovány jeptišky z celé Prahy a nuceny k přijímání pod obojí způsobou. Klášter byl ovšem na konci 18. století zrušen a přeměněn na sklady a tiskárnu. Náhrobky pánů z Říčan tehdy patrně zanikly a byla snesena klenba, z níž se uchovaly dva svorníky, umístěné dnes v lapidáriu Národního muzea – na jednom byl český lev a na druhém trojlist pánů z Říčan.²⁷⁹ Prvním klášterem, s nímž navazovali páni erbu trojlistu styky, byl ovšem klášter břevnovský, a to již v době Ondřeje ze Vsechrom. O dalších stycích s břevnovským klášterem bohužel nevíme.²⁸⁰ Dalším klášterem, který byl patrně spjatý se členy rodu pánů z Říčan, byl klášter Stětí sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle. Benediktýnský klášter vznikl již v 10. století. Od konce 13. století ovšem dochází k úpadku kláštera, který byl posléze několikrát vydrancován. Svým významem jej záhy po svém založení zastínil klášter ve Zbraslavi. Jediným pojítkem s rodem erbu trojlistu je odsud pocházející náhrobek neznámého pána z Říčan, žijícího ve 14. století.²⁸¹ Dochovaly se nám i zmínky o dalších vztazích pánů z Říčan s kláštery, ovšem pouze ve dvou případech se jedná o hlubší vztah duchovních rozměrů. Prvním dokladem je donace Ješka z Říčan klášteru ve Zbraslavi, odvoditelná ze zápisu z roku 1392.²⁸² Druhým dokladem je dar ročního platu jedné kopy grošů klášteru sv. Klimenta od Zdeňka z Říčan na Janovicích, zaznamenaný roku 1406.²⁸³

K nejvýznamnějším kostelům založeným pány z Říčan patří nepochybně říčanský kostel sv. Petra a Pavla. Patrně mohl vzniknout současně s hradem. Jeho dnešní podoba pochází převážně z 18. století, kostelní věž je ještě mladší. Přesto lze v říčanském kostele dosud spatřit zdivo a architektonické prvky z období gotiky, a to na jižní straně kostela, z níž vybíhá boční kaple. Ta byla původně přízemím snížené kostelní věže. Právě v této boční kapli se dochoval unikátní doklad donátorské činnosti pánů z Říčan. Dochované fresky svědčí o tom, že právě zde se nacházel oltář 10 000 božích bojovníků, založený roku 1400 bratry Divišem a Jimramem mladším

²⁷⁹ Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 506–508; J. HONC, *Zakladatel hradu a města Říčan, vladkové ze Vsechrom a páni z Říčan*, s. 29–31.

²⁸⁰ Viz poznámky č. 27 a 28.

²⁸¹ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 210–212; NM, inv. č. H2-180430. Dostupné online: <https://www.esbirky.cz/predmet/14278051> (cit. 27. 11. 2020). Srov. R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 118.

²⁸² Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904, s. 189.

²⁸³ Klement BOROVÝ (ed.), *LE V*, Praha 1889, s. 713–714.

z Říčan a jejich matkou Kačkou. Na freskách lze spatřit čtyři starozákonní proroky, z nichž jeden se nápadně podobá tehdejšímu vyobrazením krále Václava IV., a čtyři evangelisty. Pro ztotožnění výjevů na freskách se známou zprávou o založení oltáře má však klíčový význam motiv 10 000 božích bojovníků.²⁸⁴

Pro hlavní větev pánů z Říčan měl rovněž význam románský kostel Narození Panny Marie v Průhonicích z 12. století, který dosud stojí v sousedství jejich někdejšího sídla. Tento kostel byl v první polovině 14. století (snad ve dvacátých nebo třicátých letech) doplněn o gotickou loď a vyzdoben nástěnnou malbou s motivem Bolesného Krista. Jako donátoři přichází v úvahu páni z Říčan.²⁸⁵ Ze středočeských kostelů měli páni z Říčan patronát nad kostelem sv. Prokopa v Čestlicích. Bohužel z původní středověké stavby nezbylo nic, dnešní stav pochází až z 19. století.²⁸⁶ Podobně nemůže poznat ani středověkou podobu kostela sv. Jana Křtitele v Tehově, za jehož zakladatele lze bezpochyby považovat rytíře z Tehova erbu trojlistu. Současná barokní podoba kostela ovšem setřela stopy po čemkoliv starším.²⁸⁷ Lépe dochovaný ve středověké podobě je kostel Panny Marie Sněžné ve Velkých Popovicích z 14. století, který ovšem prošel mladšími přestavbami. Patrony kostela byli Jimram z Říčan a Otík z Popovic, předeek Hrádeckých z Říčan.²⁸⁸ Ze středočeských kostelů měl pro pány z Říčan význam i původně románsko-gotický kostel sv. Bartoloměje v Kosově Hoře, písemné zmínky o něm však pochází až z poloviny 14. století. Následně byli jeho patrony Hrádečtí a Kosohorští páni z Říčan. Věž kostela je až barokního původu, stejně tak vybavení kostela. Kosohorští oltářníci měli sloužit mše za spásu duše předků pánů z Říčan přímo v kostele i na blízkém Červeném Hrádku v kapli.²⁸⁹ Díky zprávě z roku 1403 víme, že Ješek z Říčan na Vysoké u Příbrami byl donátorem příbramského kostela sv. Jakuba a daroval mu plat jedné kopy grošů od lidí z Třebeska. Tato stavba ze 13. století byla ovšem v novověku, podobně jako další zde zmíněné kostely, výrazně přestavována.²⁹⁰

Na Čáslavsku náležel mezi nejvýznamnější stavby spjaté s pány z Říčan kostel v Ledči. Kostel patrně pochází už ze 13. století, výrazně upravován byl za pánů

²⁸⁴ Jan OULÍK, *Nápisové a heraldické památky na Říčansku*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006, s. 38–39; Zuzana VŠETEČKOVÁ, *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, Průzkumy památek 4, 1999, příloha, s. 7; Markéta ŽILKOVÁ, *Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 4, 2014, s. 15–21.

²⁸⁵ Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech 3. P–Š*, Praha 1980, s. 163–164; J. OULÍK *Nápisové a heraldické památky na Říčansku*, s. 38; Z. VŠETEČKOVÁ, *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, s. 3.

²⁸⁶ Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech 1. A–J*, Praha 1977, s. 231.

²⁸⁷ TÝŽ, *Umělecké památky Čech 4. T–Ž*, Praha 1982, s. 32.

²⁸⁸ TÝŽ, *Umělecké památky Čech 4. T–Ž*, s. 201.

²⁸⁹ TÝŽ, *Umělecké památky Čech 2. K–O*, Praha 1978, s. 105. Viz též poznámka č. 173.

²⁹⁰ TÝŽ, *Umělecké památky Čech 3. P–Š*, s. 179; LE VI, s. 358; A. SEDLÁČEK, *Hrady VI*, s. 134.

z Říčan zvláště po požáru roku 1509. Přestože se zde nachází mnoho památek na pány z Říčan (cínová křtitelnice s jejich erbem, fresky, náhrobníky apod.), tyto memoriále pochází až z velmi pozdního středověku a námi sledovaného období se netýkají. Přesto lze předpokládat, že zde podobné památky na rod erbu trojlistu mohly být již před požárem kostela.²⁹¹

Z jihočeských kostelů spjatých s pány z Říčan v předhusitském období náleží k nejvýznamnějším kostel v Paračově. Patrony kostela v Paračově (Piračově) u Strakonice bývali na konci 14. a chvíli i na počátku 15. století páni z Říčan. Gotická stavba na mírném návrší je dnes vybavena především novověkým mobiliářem a s výjimkou zdíva zde již nic pány z Říčan nepamatuje, včetně pozdně gotické křtitelnice, která je již z doby, kdy pány z Říčan jako zdejší patrony doloženy nemáme.²⁹² Z předhusitského období mohl pocházet i kostel sv. Mikuláše ve Štěkní, jehož patrony byli Kavkové z Říčan. Ten je ovšem doložen prvně až roku 1457 a dnešní stavba navíc pochází až ze druhé poloviny 17. století. Ve vnitřním vybavení se však nachází gotické křtitelnice, spíše však z pozdějšího období.²⁹³

Předchozí uvedené kostely a kláštery sehrály v duchovním životě středověkých pánů z Říčan nepochybně významnou úlohu. V některých případech se staly i místem jejich posledního odpočinku. Za nejvýznamnější doložené pohřebiště pánů z Říčan lze bezpochyby považovat klášter sv. Anny a Vavřince, přičemž prvním pohřbeným zde byl Ondřej z Říčan. Předpokládat lze pohřby některých pánů z Říčan i přímo v Říčanech, v Průhonicích nebo snad i v Čestlicích. Přímý fyzický pozůstatek náhrobníků či jiných součástí pohřebiště zde však dnes již postrádáme. Za nejvýznamnější dosud dochovaný sakrální prostor s funkcí pohřebiště můžeme považovat kostel v Ledči. Tamní dochované funerální památky spjaté s pány z Říčan pochází ovšem až ze samého sklonku středověku.²⁹⁴ Jedním z nejstarších dokladů funerálního umění spjatého s prostředím rodu erbu trojlistu je náhrobník neznámého pána z Říčan, uložený nyní v lapidáriu Národního muzea. Dochovaný je však pouze fragmentární a chybějící části jsou doplněny do hypotetické původní podoby. Na náhrobku se nachází rytá postava stojícího rytíře s erbem, o nějž postava opírá svou pravou

²⁹¹ Josef SOUKUP – Jan VALCHÁŘ – Jan SOMMER – Kristina UHLÍKOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese ledečském*, s. 127, 134, 142.

²⁹² E. POCHÉ, *Umělecké památky Čech 3. P–Š*, s. 16.

²⁹³ TAMTÉŽ, s. 506.

²⁹⁴ J. SOUKUP – J. VALCHÁŘ – J. SOMMER – K. UHLÍKOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese ledečském*, s. 129, 135, 175. V jeho vnější severní zdi loď je zazděn žulový náhrobek s erbem pánů z Říčan, ze kterého se dodnes dochovala již jen horní část. V témže kostele se nachází fragment nápisového náhrobníku, považovaný za náhrobek manželky pána z Říčan Žofky ze Sovince. Uvnitř téhož kostela se nachází luxusní náhrobek z červeného leštěného mramoru se znaky pánů z Říčan, z Meziříčí, Lomnice, opatřený nápisem „wssemohucy a věčný Pane Bože prosym twé nesmirne milosrdenství racz mie mewiny odpustit a w hodinu smrti me rač mie dusy v twe swate ruce prigiti“. Může se jednat o náhrobek Buriana Leděčského z Říčan nebo nástupce z rodu Meziříčských. Jeden náhrobek Říčanských je ještě v podlaze.

ruku, levou ruku má položenou na prsou. Náhrobek se původně nacházel v klášteře na Ostrově u Davle a vznikl mezi lety 1340–1350.²⁹⁵ Jiný náhrobník s erbem s figurou trojlistu byl nalezen během archeologického výzkumu klášteřa v Plasích.²⁹⁶

Zaměřme nyní naši pozornost na výrazové prostředky, jejich prostřednictvím komunikovali (a v některých případech dosud komunikují) páni z Říčan v prostředí, v němž se pohybovali. Jedním z těchto nejvýznamnějších a nejvýraznějších prostředků je erbovní znamení. Jednoduchá znamení ve štítě, která později dědili příslušníci téhož rodu (odsud pochází i pojmenování – německy erben = dědit). Erb byl pro středověkého šlechtice jeho jednoznačným identifikačním znamením a současně památkou na jeho předky. Nejčastěji byl neměnným znamením a v případě změn byly vždy zachovány prvky z původní podoby erbu.²⁹⁷ Erb šlechtice se někdy mohl stát i součástí znaku jím drženího města (v případě pánů z Říčan doloženo pouze v případě Ledče nad Sázavou) nebo jím mohli disponovat i klienti rodu. V tomto případě je však často obtížné rozlišit klienty rodu od jeho členů, byť z vedlejších zchudlých větví.²⁹⁸

Erb pánů z Říčan tvořil v barevné variantě stříbrný trojlist v červeném poli. Listy, z nich trojlist sestává, bývají nejčastěji označovány jako leknínové, někdy jsou však nazývány lipovými listy. Jinde než v české heraldice se s touto figurou nesetkáváme.²⁹⁹ V moravské heraldice se rovněž vyskytuje jako figura trojice leknínových listů, ty ovšem nejsou uprostřed propojeny stonkem.³⁰⁰

S erby se setkáváme nejčastěji na pečetích přivěšených nebo přitištěných k úředním i soukromým dokumentům, kde stvrzují pravost dokumentu a současně jsou pečetitelovým „podpisem“. V některých případech (např. u listů) písemnost uzavírají a jsou zárukou toho, že ji nebude číst nikdo jiný než adresát. Nejstarší pečete pánů erbu trojlistu jsou pečete Ondřeje ze Vsechrom a mají podobu gotického štítu s opisem a znamením trojlistu. Tyto pečete jsou z přírodního vosku.³⁰¹ Již v sedmdesátých letech 13. století se ovšem objevují pečete

²⁹⁵ NM, inv. č. H2-180430. Dostupné online: <https://www.esbirky.cz/predmet/14278051> (cit. 27. 11. 2020). Srov. R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 118.

²⁹⁶ Jan ŠVÁBEK, *Archeologové našli na Plzeňsku středověké základy budov a cenný náhrobek*. Dostupné online: <https://www.novinky.cz/cestovani/clanek/archeologove-nasli-na-plzensku-stredoveke-zaklady-budov-a-cenny-nahrobek-239808> (cit. 17. 3. 2021).

²⁹⁷ Srov. např. R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 143.

²⁹⁸ Stejný erb jako Bavorové ze Strakonice měli např. rytíři z Křemže. Podobně měli v erbu růži klienti Rožmberků. Viz Jaroslav POLÁCH, *Jan Smil z Křemže. Život tábořského hejtmána a loupeživého rytíře*, České Budějovice 2011, s. 11–14.

²⁹⁹ Marie OPATRŇÁ, *Erb pánů z Říčan na jejich pečetích*, Genealogické a heraldické listy 23/2–3, 2003, s. 3.

³⁰⁰ Srov. August SEDLÁČEK – Vladimír RŮŽEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty 4*, Praha 2003, s. 80.

³⁰¹ Např. NA, Benediktini, inv. č. 41. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/41/charter> (cit. 19. 10. 2020); APH, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 041-II/25. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/041-II%7C25/charter> (cit. 27. 11. 2020); srov. M. OPATRŇÁ, *Erb pánů z Říčan na jejich pečetích*, s. 7.

kruhové, s nimiž můžeme spojit Oldřicha z Křivsoudova a Rapotu z Borčovic. Znamení na těchto kruhových pečetích s opisem je ovšem poněkud zvláštní, neboť z trojlistu uprostřed obklopeného hvězdou vybíhají jakési paprsky zakončené obdélníky, připomínající kladiva. Ostatně i Sedláček popisuje Rapotův erb jako „trojlist obráceně (jedním lupenem nahoru) ve hvězdě o 7 špicích, z níž 7 kladiv vyniká“. V okolí majetků Oldřicha z Křivsoudova se ve středověku těžilo stříbro, snad může s tímto faktem nějak souviset zvláštní „hornická“ podoba jeho erbu.³⁰² V pozdějších dobách se již objevují erby na pečetích v poměrně unifikované podobě – kruhové s vnějším opisem, střed pak tvoří štít se znamením trojlistu. Postupně se však mění podoba vosku – zatímco pečetě Jimrama z Říčan ze 14. století jsou ještě z vosku přírodního,³⁰³ pozdě středověké jsou již barevně rozlišovány. Pečetě pánů z Říčan jsou z vosku červeného, zatímco jejich chudší příbuzní, majetkově a postavením na úrovni rytířů, užívali převážně černý vosk.³⁰⁴ Přestože se s erbovním znamením na pečetích setkáváme nejčastěji v jednoduché podobě prostého štítu s heraldickou figurou, již ve středověku se výjimečně vyskytne na pečetích i kompletní erb doplněný o přilbu a klenot. Zatímco v raném novověku se podoba erbovního klenotu (ozdoby na přilbě) všech pánů z Říčan ustálila do podoby dvou křídel, ve středověku se objevují i jiné klenoty – například Ješek Bláznice z Říčan má na své pečetě z roku 1398 zcela atypický klenot v podobě zaobleného útvaru, který se na jedné straně rozšiřuje a na druhé je zakončen jakýmsi háčkem, v horní části pak trychtýřovitým útvarem. Tento tvar vzdáleně připomíná rybářskou vrš, kterou v něm vidí i Sedláček („vrš položenou, z níž kornout vyniká“). K novověké podobě klenotu již směřuje klenot z pečetě Karla z Říčan, který má jedno křídlo opatřené náznakem trojlistu, jednotlivé listy však nejsou spojeny.³⁰⁵ V některých případech se v místě, v němž se jednotlivé stonky s listy spojují, nachází kruh.³⁰⁶

³⁰² NA, KVš, inv. č. 70. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/KVs/70/charter> (cit. 27. 11. 2020); srov. August SEDLÁČEK – Vladimír RŮŽEK, *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty* 2, Praha 2001, s. 284–290 nebo August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika, část zvláštní*, Praha 1925, s. 40.

³⁰³ Např. NA, AZK, inv. č. 1093. Dostupné online: http://images.monasterium.net/img/CZ-NA-I/AZK/NA-AZK-Anna_13491126_1093_r.jpg (cit. 15. 10. 2020); srov. M. OPATRná, *Erb pánů z Říčan na jejich pečetích*, s. 8.

³⁰⁴ Dobře dochované jsou z období středověku např. pečetě Sezemy z Říčan, Zdebor z Říčan nebo Chvala z Říčan, podrobněji viz M. OPATRná, *Erb pánů z Říčan na jejich pečetích*, s. 9–73. Též A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK, *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty* 5, ed. V. Růžek, Praha 2003, s. 187, 309, 316.

³⁰⁵ NA, Benediktini, inv. č. 186. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/186/charter> (cit. 30. 11. 2020); A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK, *Atlasy* 5, s. 182; TÝŽ, *Českomoravská heraldika, část zvláštní*, Praha 1925, s. 40.

³⁰⁶ Srov. A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika, část zvláštní*, s. 40.

Ze středověkých písemností, ve kterých se lze setkat s vyobrazením erbu pánů z Říčan, můžeme zmínit například erbovníky. Znak trojlistu pánů z Říčan je možné nalézt i v zahraničních erbovnících (např. zápisník Hendrika van Heessela či erbovník Bergshammar), studium těchto písemností je však v našem prostředí teprve v počátcích.³⁰⁷

Dalším místem, kde lze najít erb pánů z Říčan, jsou stavby, na kterých se dochovaly erby freskové i tesané. K nejvýznamnějším vyobrazením erbu pánů z Říčan na stavbě v době předhusitské můžeme zařadit znak z erbovní galerie na hradě Lauf u Norimberka. Přestože svým dnešním vzhledem působí zde dochovaný znak dojmem klasické barevnosti, jak ji známe z novověku (v červeném poli stříbrný trojlist), v minulosti mohly být barvy jiné. Podle kresby z norimberského archivu, která zachytila podobu erbů v 16. století, měl být trojlist černý se zlatými stonky a pole stříbrné (!).³⁰⁸

Složitý „šestikoutní“ erb, který se nachází na vnější zdi presbytáře kostela ve východočeském Žumberku, pochází z doby kolem roku 1380 a obsahuje erby pánů z Lomnice, Boskovic, Šternberka, Otaslavic, Říčan a Černé Hory. Erb trojlistu patrně v tomto případě souvisí s erbem Šternberků. August Sedláček určil šternberský erb jako znak Markéty ze Šternberka, manželky žumberského pána Vaňka z Boskovic. Erb trojlistu snad patřil Markétině matce.³⁰⁹ Další středověká fresková či tesaná zobrazení erbu pánů z Říčan jsou mladšího původu.³¹⁰

Kromě toho zdobily erby s trojlistem i funkční architektonické prvky, především klenební svorníky. Jedním z nejreprezentativnějších je svorník z bývalého svatoanenského kláštera, uložený dnes v Lapidáriu Národního muzea.³¹¹

³⁰⁷ Riksarkivet Stockholm, Bergshammarsamlingen, SE / RA / 720085 / Z. Dostupné online: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/R0001216_00147 (cit. 2. 3. 2021). Za upozornění děkuji kolegovi Mgr. Janu Škvrňákovi, Ph.D. Srovnej též František PÍCHA, *České a moravské erby v zápisníku herolda Hendrika van Heessela*, Genealogické a heraldické informace 18 (33), 2013, s. 5–18, zvláště s. 11 (k pánům z Říčan) a s. 15 (k erbovníkům).

³⁰⁸ Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.)*, Sborník archivních prací 38, 1988, s. 37–311, zvláště s. 122 (vyobrazení) a s. 214 (text); Baldur STROBEL, *Die Wappen der Burg zu Lauf a. d. Pegnitz*, Lauf a. d. Pegnitz 2016, Nr. 13. Za upozornění děkuji Marku Rubešovi; Marek RUBEŠ, *Erb pánů z Říčan*, Litoměřice 2019. Nepublikovaný rukopis z archivu autora, s. 4; Martin HŮRKA, *Erb vladyků z Říčan v bavorském Laufu*, Říčanský kurýr 9, 2013, s. 67.

³⁰⁹ August SEDLÁČEK, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*, Praha 1914, s. 55; TÝŽ, *Hrady I*, s. 135.

³¹⁰ Např. erb Zachaře Kavky z Říčan zdobí velký sál píseckého hradu společně s erby dalších šlechticů, kteří zde byli roku 1479. Podle Sedláčka se jedná o erby šlechticů, kteří se zde shromáždili u tehdejšího zástavního držitele hradu Jindřicha z Jenštejna, A. SEDLÁČEK, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův*, s. 13. Dále stojí za zmínku erby pánů z Říčan v ledečském kostele – J. SOUKUP – J. VALCHÁŘ – J. SOMMER – K. UHLÍKOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese ledečském*, s. 123.

³¹¹ NM, inv. č. H2-38065. Dostupné online: <https://www.esbirky.cz/predmet/9366776> (cit. 27. 6. 2022).

Další svorník s trojlístem se dosud nachází v kostele v Dolních Jirčanech u Psár. Zatímco v případě svatoanenského kláštera je souvislost s pány z Říčán jasná, v případě jirčanského kostela nemáme písemnými prameny doloženu souvislost s pány z Říčán. Je však pravděpodobné, že mohli být stavebníky či donátory kostela.³¹² Podobně přináší spíše otázky nežli odpovědi svorník s trojlístem v kostele v Chotýšanech u Vlašimi. Samotný kostel pochází snad již ze 13. století. Dle místní tradice se však jedná o znak „pánů z Chotýšan“. Teoreticky lze uvažovat, že může souviset s Oldřichem z Křivsoudova.³¹³ S erbem pánů z Říčán se lze setkat i na kachlích. Národní muzeum uchovává rohový kachel (v současné době rozpadlý na dvě části) se dvěma rytířskými postavami v pozdně gotické plátové zbroji. Každá z postav třímá v ruce korouhev s erbovním znamením – na jedné korouhvi je to znak trojlístu (páni z Říčán), na druhé pak znak s pruhy (patrně páni z Kunštátu). Kachel pochází ze zaniklé tvrze Staré Čivice, nacházející se dnes na území Pardubic. Tato tvrz však pánům z Říčán nikdy nepatřila.³¹⁴ Erb trojlístu máme dokonce slovně popsany, a to již z období středověku v rámci popisu erbu soutického faráře Jana – „*clypeus triangularis in quo tria folia ermodactilii ad quemlibet angulum protensa*“.³¹⁵ Podobný erb jako čeští páni z Říčán měli moravští vladykové z Borovné.³¹⁶ Erb trojlístu pánů z Říčán je v heraldice dodnes živý, a to jak v heraldice komunální (Ledeč nad Sázavou, Křeslice, Tehovec)³¹⁷, tak spolkové (znak říčanských rugbystů).³¹⁸

³¹² Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století*. XXVIII, Politický okres Vinohradský, Praha 1908, s. 59.

³¹³ Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do konce XIX. století*. XXXV, Politický okres Benešovský, Praha 1911, s. 81. Srov. ANONYM, *O chotýšanském panství a zámku*. Dostupné online: https://www.chotysany.cz/e_download.php?file=data/editor/53cs_1.pdf&original=WEB+-+Chot%C3%BD%C5%A1ansk%C3%A9+panstv%C3%AD++a+z%C3%A1mek+I.%C4%8D%C3%A1st.pdf (cit. 24. 3. 2021).

³¹⁴ NM, inv. č. H2-104274. Dostupné online: <https://www.esbirky.cz/predmet/6284338> (cit. 27. 11. 2020). Srov. Vladimír BRYCH, *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze*, Praha 2004, s. 44–45. O tvrzi v Čivicích viz A. SEDLÁČEK, *Hrady I*, s. 68–69.

³¹⁵ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika*, část zvláštní, s. 40.

³¹⁶ A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK, *Atlasy 4*, s. 82.

³¹⁷ Ledeč: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/54/Znak_m%C4%9Bsta_Lede%C4%8D_nad_S%C3%A1zavou.png (cit. 30. 4. 201); Křeslice: https://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99eslice#/media/Soubor:Praha-Kreslice_CoA_CZ.svg (cit. 30. 4. 2021); Tehovec: https://cs.wikipedia.org/wiki/Tehovec#/media/Soubor:Tehovec_CZ_CoA.jpg (cit. 30. 4. 2021).

³¹⁸ <https://www.rugbyricany.cz/index.php/historie/> (cit. 30. 4. 2021).

Závěr

Přínejmenším v průběhu 13. a 14. století zastávali příslušníci rodu erbu trojlistu významnou úlohu na panovnickém dvoře a čeští králové řadili pány z Říčan mezi sobě blízké osoby.

Právě díky blízkým vazbám ke dvoru se někdejší držitelé vsi Všechromy stali pány z Říčan. Přestože za zakladatele rodové moci považuje většina historiků Ondřeje ze Všechrom (1253–1260, stolník/podstolník, 1260–1276 komorník a snad i jeden z pražských „purkrabích“), svůj podíl na vzestupu rodu měli i jeho bratři, především pak Diviš (od roku 1260 stolník).³¹⁹ Podle Josefa Žemličky byl Ondřej ze Všechrom „*typem nového šlechtice vyrostlého v královské přízni*“. Oproti jiným šlechticům zastávajícím přední pozice v době vlády Přemysla Otakara II. totiž neměl až do svého nástupu do úřadu žádné rozsáhlé majetky.³²⁰ Nejasný úřad označený pozdním kronikářem jako „*purkrabí Pražského hradu*“ zastávali i jejich příbuzní Oldřich z Křivsoudova a Rapota z Borčovic.³²¹ Rovněž členové rodu, píšícího se již „z Říčan“, v první polovině 14. století měli blízko k panovnickému dvoru a zastávali významné úřady. Především je nutné vyzdvihnout postavu Oldřicha z Říčan, maršálka (1298), hofmistra (1305) a zemského sudího (1309–1325).³²² Spíše symbolický byl význam úřadu jeho syna Divíše z Říčan jakožto nejvyššího dveřníka.³²³ Přestože ještě Divišův syn Jimram z Říčan zastával na konci 14. století úřad místokomorníka, v následujících generacích dochází ke stagnaci vztahů s panovnickým dvorem.³²⁴ Páni z Říčan nepatřili k nejvýznamnějším českým panským rodům vrcholného středověku, měli ovšem nejlepší předpoklady k tomu, aby se jimi stali. Diskontinuitu významu rodu způsobila s velkou pravděpodobností doba husitských válek, kdy došlo ke ztrátě hlavního rodového sídla a současně chudnutí rodu způsobeného velkým množstvím mužských členů rodiny a dělbou majetků. K opětovnému majetkovému i mocenskému vzestupu pánů z Říčan dochází na konci doby jagellonské a posléze v průběhu celého 16. století, kdy se opět uplatnili mezi předními českými rody.³²⁵

³¹⁹ Srov. M. R. PAUK, *Mechanizmy tworzenia elity dworskiej w dobie ostatnich Przemyslidów*, s. 91–102.

³²⁰ J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 202.

³²¹ L. JAN, *Deset „purkrabích“ na dvoře Přemysla Otakara II.*, s. 81–90, kde je pojednáno o problematičnosti pramene i označení „purkrabí“ pro uvedené osoby.

³²² J. HONC, *Zakladatel hradu a města Říčan*, zvláště s. 26–32.

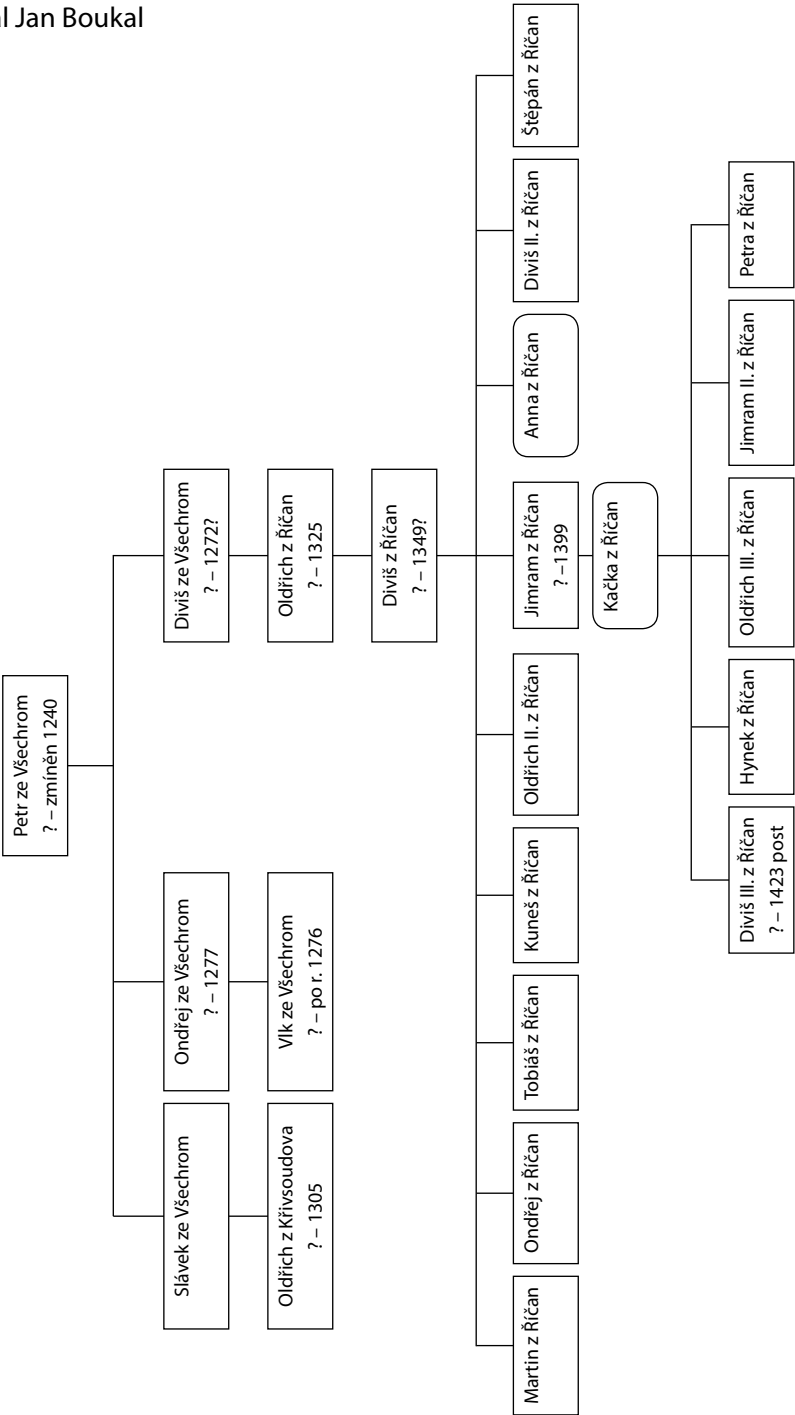
³²³ *Monumenta Vaticana II*, s. 35.

³²⁴ AČ 31, s. 6; AČ 35, s. 157; RTT I, s. 484.

³²⁵ O novověkých pánech z Říčan podrobně Klára KUČEROVÁ, *Páni z Říčan a jejich místo ve společenské struktuře Čech a Moravy v raném novověku*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2001.

Rodokmen pánů z Říčan

Vypracoval Jan Boukal

Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny¹

STANISLAV SVOBODA

Stanislav Svoboda, Central Bohemian and Lower Austrian cemetery culture on the example of the development of cemeteries as specific phenomena of the historical landscape

This historic and geographical study presents the development of civil non-Jewish burial sites in Central Bohemia (the Nymburk District) and Lower Austria (the Tulln District) as specific phenomena of the historic landscape. The period concerned is delimited by the Enlightenment reforms of the late 18th century and the present day. The field research focused, among other things, on the analysis of the preserved natural, urban, architectural, and historical values of the cemeteries, taking into account their manifestations in the landscape. An analysis of cartographic and iconographic sources, mainly from the 19th and 20th centuries, was then undertaken to trace the transformation of the cemeteries in relation to relevant ecclesiastical and secular regulations. The information found made it possible to determine the basic developmental types of cemeteries based on which identical and different features for both model areas were interpreted. It is particularly interesting to note that some of the observed features developed differently after 1918, and these trends can still be seen today. The research findings bring a contemporary perspective on the hitherto neglected topic and enhance the existing knowledge, which can be used by other disciplines (especially settlement history, ethnography, conservation of monuments, and also land planning and nature conservation).

Keywords

Cemetery, landscape, cartographic sources, field research, Tulln District, Nymburk District

Hřbitov jako téma

Hřbitovy jsou téma, které se dlouhodobě těší poměrně značné pozornosti. Laická veřejnost, průvodci i propagátoři se obvykle soustřeďují na hřbitovy jako místo odpočinku významných osobností. Odborná veřejnost (historici, památkáři, krajináři, urbanisté aj.) stále více spatřuje ve hřbitovech kromě studia památek

¹ Předkládaná studie vznikla jako výstup projektu Specifického výzkumu 2020 – *Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura, komparace modelových lokalit*, který byl pod č. 2108 financován z prostředků Studentské grantové soutěže na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové.

sepulkrálního umění také téma dějin mentalit, zvláště pak v současnosti aktuální paměť místa.

Studie vznikla jako rozšíření kapitoly disertační práce *Hřbitovy na Nymbursku a Poděbradsku, nejen jako místa paměti*,² kde byla pozornost primárně soustředěna na hřbitovy okresu Nymburk. Cílem bylo představit vývoj novověkých civilních nežidovských hřbitovů jako specifický fenomén historické kulturní krajiny a současně popsat jejich charakteristiky. V rámci výzkumu do ohniska zájmu přirozeně vstoupily i další aspekty, z nichž zejména architektonické prvky a vegetační složka měly podstatný vliv na funkci hřbitovů i jejich celkové působení v krajině. Jak ale nalézt to typické, a naopak postihnout to odlišné v rámci krajiny středoevropského regionu nebo alespoň Předlitavska? Vezme-li se v úvahu, že okres Nymburk je vnitrozemský (Středočeský kraj), relativně blízko velkého kulturního a politického centra (Praha), nachází se v nížině (Polabí), na místě s velmi dlouhou sídelní tradicí, a přitom se zde poměrně silně projevila evangelická víra a později komunistická ideologie, nebylo jednoduché nalézt oblast, která by mohla v rámci komparace poskytnout „neutrální“ srovnání. Právě uvedené historické, přírodní i kulturní charakteristiky byly předmětem studia a měly poskytnout odpovědi na řečené otázky. Jednalo se tedy o interdisciplinární koncept zaměřený na dynamické proměny krajiny, které ovlivňovaly nejen oblast památkové péče, ale třeba i územní plánování, ochranu přírody či vlastní správu hřbitovů.

Výzkum osciloval kolem dvou základních pojmů – *kirchhof*³ a *friedhof*,⁴ které se v německojazyčném prostředí běžně užívají. V českém prostředí nedochází k odlišení těchto pojmů a je užíván pouze pojem *hřbitov*, respektive *pohřebiště*. Ve smyslu studie je tak hřbitovem/pohřebištěm myšlen nejen (obecný) hřbitov, ale též hřbitov u kostela, hřbitov uzavřený anebo plocha, kde se hřbitov ve sledovaném období nacházel.

Časový rámec výzkumu přímo navazoval na nejvýznamnější „tuzemské“ novověké legislativní kroky v pohřebnictví, zejména dvorský dekret z roku 1784 o uzavření hřbitovů v centrech obcí. Nezanedbatelná byla také skutečnost, že do stejného období spadal vznik mapového díla prvního vojenského mapování, které již bylo schopno vzhledem k měřítku podat konkrétní představu o krajině. Souběh těchto opatření v podstatě určil časové vymezení počátku výzkumu.

² Disertace byla obhájena v roce 2021 na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové.

³ *Kirchhof* (neboli *kostelní/církevní dvůr*) se nacházel/nachází v těsné blízkosti kostela, nejčastěji jej přímo obklopoval/obklopuje. Od středověku byl téměř vždy obezděn. Stavěl se zpravidla současně s kostelem a stejně jako samotný kostel byl posvěceným místem. Podstatné je, že byl uzavřeným pohřebištěm.

⁴ *Friedhof* se objevil v okamžiku, kdy byl *kirchhof* přeplněn a z hygienických důvodů se tam již nemohlo pohřbívat. Proto byl *friedhof* (neboli *dvůr klidu/míru*) postaven později a byl také obvykle prostorově oddělen od původního hřbitova, často stál mimo sídlo.

Cílem práce bylo ověřit, zda hřbitov mohl/může být v krajině vnímán jako významný krajinný prvek, případně zda se skrze své přírodní, kulturní a historické charakteristiky stal krajinným fenoménem, popřípadě ve kterých fázích vývoje. Za účelem komparace vznikly „ideální“ typy hřbitovů, jež charakterizovaly dějinné proměny přístupu ke hřbitovům. Aby nedošlo ke zkreslení poznatků, byl k okresu Nymburk (primární modelové území) vybírán druhý správní obvod (okres) ve vnitrozemí o přibližně stejné velikosti a s přibližně stejným počtem sledovaných objektů. Protože cílem výzkumu bylo najít to typické, a nikoli to výrazně odlišné, musela se zohlednit i podobnost přírodního, kulturního a historického vývoje. V neposlední řadě volbu ovlivnil i fakt, že obě území měla být součástí Předlitavska, a tedy měla vycházet z podobného právního prostředí. Předpokládalo se totiž nalezení společných a podobných rysů, které nebyly dány pouze jejich blízkostí, nýbrž především mnohasetletou příslušností ke stejnému kulturně historickému prostředí, v němž působily obdobné vlivy a prosazovaly se prakticky shodné vývojové tendence.⁵ Přitom však bylo vhodné postihnout jisté odlišnosti, které do středoevropského prostoru přineslo bouřlivé 20. století. Na základě výše uvedeného se druhým modelovým územím stal okres Tulln v Dolním Rakousku. Ze zjištěných poznatků by mělo být možné zodpovědět nejen výše uvedené otázky, ale také nastínit možný vývoj a zvážit ochranu těch nejceněnějších hřbitovních areálů.

Charakteristika modelových území

Současný okres Nymburk, zvolené modelové území a územní správní jednotka České republiky, vznikl k 1. dubnu 1960, poslední územní změny prodělal k 1. lednu 2021. Nachází se na východě Středočeského kraje, asi 20 km severovýchodně od Prahy. Rozloha okresu je přibližně 850 km² (1,1 % ČR) a žije zde okolo 102 000 obyvatel (0,93 % ČR). K 1. lednu 2021 náleželo do okresu Nymburk 86 obcí, z toho sedm měst (dle velikosti Nymburk, Poděbrady, Milovice, Lysá nad Labem, Sadská, Městec Králové, Rožďalovice) a tři městyse (dle velikosti Kounice, Loučeň, Křinec).⁶

Povrch okresu je málo členitý a má charakter výrazně rovinného typu. V podstatě se celý nachází v Polabské nížině, konkrétně ve Středolabské tabuli. Jelikož územím protékají řeky Labe a Cidlina, je podzemní voda limitujícím faktorem pro zakládání hřbitovů. Největší část okresu leží v nížině pod 200 m n. m. a jen na severovýchodě území stoupá do výšky nad 290 m n. m. Průměrná roční teplota je okolo 8 °C a průměrné roční srážky činí přibližně 550 mm.

Politický okres Tulln se nachází ve středu Dolních Rakous a ze severozápadu přiléhá ke spolkové zemi Vídeň. Okres je na rozhraní oblastí Weinviertel a Mostviertel. Rozloha okresu je přibližně 734 km² (0,87 % Rakouska) a žije zde okolo 106 000 obyvatel

⁵ Václav LEDVINKA a kol., *Praha – Vídeň. Dvě evropské metropole v běhu staletí* (katalog mezinárodní výstavy v Archivu hlavního města Prahy 26. 10. 2004 – 9. 1. 2005), Praha 2004, s. 45.

⁶ https://www.czso.cz/documents/11240/17822577/okr_nymburk.pdf/442a1c15-95f5-467e-8228-ac877195c453?version=1.15 (cit. 15. 10. 2021).

(1,15 % Rakouska). K 1. lednu 2017 náleželo do okresu Tulln 22 obcí, z toho dvě města (dle velikosti Klosterneuburg a Tulln an der Donau), 16 městysů a čtyři obce.⁷

Povrch okresu je výrazně členitý a má charakter širokého údolí Dunaje v tzv. Vídeňské pánvi, vymezené pahorkatinami. Na jižní straně okresu dosahují zalesněné vrchy Vídeňského lesa až 400 m n. m., na severu se vinice u Neudeggu zvedají do výšky 350 m n. m. Kromě Dunaje územím protékají drobnější vodní toky Perschling a Großer/Kleiner Tulln. Průměrná roční teplota je okolo 9 °C a průměrné roční srážky činí přibližně 650 mm.

Teoretická a interpretační východiska

Studium proměn krajiny je závislé zejména na kartografických pramenech. Iničiačním mapovým dílem vhodným pro řešení téma je první vojenské (Josefské) mapování, které bylo zpracováno ve třetí třetině 18. století v měřítku 1 : 28 800.⁸ Důraz byl kladen především na podchycení komunikací, vodních toků a strategicky či topograficky významných objektů. Studium krajiny na těchto mapách je specifické v tom směru, že pro hřbitov nebyla zavedena samostatná značka, a jeho přítomnost je třeba odvozovat především z historických souvislostí, od reliéfu, sídla, kostelů, kaplí a křížů. Dle interpretačního klíče je zvláště důležitá charakteristika pro církevní objekty (kaple a kostely, kříže).⁹ Výraznou pomocí v určování existence, polohy, rozlohy a půdorysu hřbitovů je znázornění ohrazení kostelů. Přestože se většinou jedná spíše o schematický zákres, již jen prostý fakt jeho podchycení naznačuje, že se jednalo o významný prvek v krajině či sídle.

Druhé vojenské (Františkovo) mapování probíhalo v první polovině 19. století a mělo za účel zpřesnit předchozí vojenské mapy.¹⁰ Protože ve sledovaném období nastoupila průmyslová revoluce a došlo k výraznému nárůstu zemědělské půdy, dokumentují mapy zpracované v měřítku 1 : 28 800 výraznou změnu užívání krajiny, a to včetně zakreslení nových hřbitovů. Podle interpretačního klíče je třeba věnovat pozornost sídlům, křížům a komunikacím.¹¹

⁷ https://de.wikipedia.org/wiki/Bezirk_Tulln (cit. 15. 10. 2021).

⁸ Kolorované originály mapy prvního vojenského mapování jsou uloženy v Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien, černobílé fotokopie v Národním archivu (dále NA). Mapové dílo je zpřístupněné na portálu <https://maps.arcanum.com/de/browse/country/firstsurvey/> (cit. 14. 10. 2021), kde je dostupné pod názvem *Königreich Böhmen (1764–1767) – Josephinische Landesaufnahme* a *Österreich unter der Enns (1773–1781) – Josephinische Landesaufnahme*.

⁹ K interpretačnímu klíči blíže http://projekty.geolab.cz/oldmaps/vav_mzp/klic1.htm (cit. 14. 10. 2021).

¹⁰ Kolorované originály map druhého vojenského mapování jsou uloženy v Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien, černobílé fotokopie v NA). Mapy jsou dostupné na <https://maps.arcanum.com/de/browse/country/secondsurvey/> (cit. 14. 10. 2021), kde jsou označeny názvem *Böhmen (1842–1853) – Franziszeische Landesaufnahme* a *Österreich ob und unter der Enns (1809–1818) – Franziszeische Landesaufnahme*.

¹¹ Interpretační klíč je dostupný na http://projekty.geolab.cz/oldmaps/vav_mzp/klic2.htm (cit. 14. 10. 2021).

Neporovnatelně větší význam pro studium proměny krajiny a sídel má stabilní katastr ve všech jeho souborech (indikační skici, císařské povinné otisky, originální mapy).¹² Pro Čechy bylo toto nesmírně rozsáhlé mapové dílo zpracováváno v letech 1826–1843 a pro Dolní Rakousko v letech 1819–1823.¹³ Základní „sáhové“ měřítko bylo 1 : 2 880, detaily (především centra měst) se zobrazovaly v měřítku 1 : 1 440 a 1 : 720. Bohatá legenda obsahuje kromě hřbitovů/pohřebišť (*Beerdigungs-Platze mit Mauer, mit Einplankung, der Israelite*) také detaily jako různé formy oplocení (*Hecken, Zäune, Zaun mit steineren Pfeilern, Mauer*) a provedení křížů (*Steinernes-, Hölzernes-Kreutz*).¹⁴ Z hlediska hřbitovů je podstatné nejen detailní zachycení tvaru pozemku a označení způsobu využití, ale také přítomnost doplňkových staveb jako byly kaple a márnice. Nezanedbatelný je i zakres nejblížejšího okolí hřbitova a komunikační vztahy v území. Pro Čechy jsou mapy dostupné na portálu archivu Českého úřadu zeměměřického a katastrálního,¹⁵ pro Dolní Rakousko na již několikrát zmíněném portálu Arcanum Maps pod názvem *Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century)*.¹⁶

Kartografické prameny uložené ve Státním oblastním archivu v Praze – Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem a Niederösterreichisches Landesarchiv v Sankt Pölten jsou podstatné pro studium územních celků menšího měřítka. Spíše než o mapách lze hovořit o plánech a plánové dokumentaci, která se povětšinou vztahuje k výstavbě hřbitova, jeho rozšiřování, výjimečně k úpravě plochy po zaniklém hřbitově. Nacházejí se především ve fondech jednotlivých měst/obcí, nejčastěji v agendě *hřbitov*. Další je možné nalézt přímo u vlastníků či provozovatelů hřbitovů.

Z hlediska sledování proměn krajiny jsou mimořádné černobílé letecké měřické snímky zemského povrchu Československé republiky. Ty byly pořizovány od roku 1936 z podnětu ministerstva obrany jako strategický materiál, který měl sloužit k zajištění obranyschopnosti země.¹⁷ Český úřad zeměměřický a katastrální je zveřejnil ve své webové aplikaci *Letecké měřické snímky*.¹⁸

¹² Indikační skici vznikaly jako kopie originální mapy. Proti nim obsahovaly navíc jména držitelů, čísla domů, druhy kultur apod. Originální mapy se po určitou dobu vedly jako mapy evidenční a byly do nich červeně dokreslovány změny. Dodatečným zákresem změn se originální mapy zásadně liší od císařských povinných otisků, které dokumentují stav v době mapování.

¹³ Originální mapy stabilního katastru jsou uloženy v Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, duplikáty map spravuje NA.

¹⁴ https://cs.wikipedia.org/wiki/Stabiln%C3%AD_katastr#/media/Soubor:Legend_for_Franciscan_Cadastral_Maps_1824.jpg (cit. 14. 10. 2021).

¹⁵ K odkazu <https://ags.cuzk.cz/archiv/> (cit. 14. 10. 2021) je třeba zadat ještě název katastrálního území či název obce.

¹⁶ <https://maps.arcanum.com/en/browse/cadastral/> (cit. 14. 10. 2021).

¹⁷ Letecké měřické snímky jsou archivované v Archivu leteckých měřických snímků Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu v Dobrušce.

¹⁸ K odkazu <https://ags.cuzk.cz/archiv/> (cit. 14. 10. 2021) je třeba vybrat na horní liště položku *Letecké měřické snímky* a následně zadat název katastrálního území či název obce.

Výzkum hřbitovů jako součástí historické kulturní krajiny vychází z oboru historická geografie, přičemž základní přístup k identifikaci změn se odvozuje z kartografické metody doplněné o komparaci. K porovnání lze využít jak hledisko časové (zaměření na přibližně stejné časové období vzniku či přesněji formování objektu), tak formální, při využití v podstatě všech druhů pramenů.¹⁹ Určité době odpovídá určitá forma krajiny (v řešeném případě hřbitova) a toho lze využít při sledování velkého počtu objektů, obzvláště má-li být jedním z výstupů výzkumu jejich hodnocení. Prostředkem k tomu je vytvoření ideálního typu hřbitova, ke kterému se následně vztáhnou všechny hodnocené objekty. Přirozeně bude typologická metoda vycházet z jednotlivých skladebných prvků hřbitovů – kostelů, kaplí, ohrazení areálů, vstupních objektů, doprovodných staveb, náhrobků, vegetace apod. V širším krajinářském hledisku se zohlední vzdálenost hřbitovů od sídla, jejich poloha v krajině, výměra, tvar pozemku atd.

Vedle pramenů nelze při studiu historické kulturní krajiny opomenout terénní průzkum. Až na jeho základě lze přikročit ke komparaci poznatků a teprve následně přistoupit k interpretaci jevů a formulování syntetických závěrů. V jeho průběhu byl pořizován zejména popis území, a to formou vyplnění evidenčních karet jednotlivých lokalit.

Terénní výzkum realizovaný v roce 2018 představoval prověření 119 hřbitovů v okrese Nymburk (jedná se o všechny zjištěné hřbitovy). V okrese Tulln byl výzkum realizován v červenci 2020, přičemž bylo v terénu prověřeno pouze 53 lokalit (ze 75 zjištěných). Do evidenční karty hřbitova se zaznamenávaly různé kvalitativní i kvantitativní znaky, jako umístění hřbitova v krajině (u kostela, v sídle, v krajině, v lese, ...), vzdálenost od sídla, výměra, tvar areálu, kompoziční skladba (osová, pravidelná, ...), vybavení hřbitova (ohrazení, kaple/kostel, márnice, hlavní kříž, ...), vegetační složka (liniové výsady, solitéry, ...) a vlastní pohřební objekty (kaplové hrobky, kolumbária, rozptylové loučky, ...). Vyhodnocení lokalit bylo provedeno dvoukolově. První vyhodnocení následovalo v průběhu terénního výzkumu, aby nedošlo k opomenutí žádného detailu. Druhé, respektive korekce prvního, se uskutečnilo až po ukončení celého terénního výzkumu. Jednalo se především o „poměření relativnosti“ umístění hřbitova v sídle a krajině, dále pak o ujasnění rozdílu mezi osovostí a pravidelností kompozice hřbitova. Důvodem byl „odstup“ od zjištěných poznatků, a především snaha objektivně posoudit nalezené znaky ve vztahu k celému výzkumu.

Hřbitovy – výraz vztahu společnosti ke smrti (konec 18. století – 1918)

Podle Phillipe Arièse křesťanské období v Evropě skočilo koncem 18. století na základě proměny postoje k mrtvým. Lidé totiž přestali trpět těsné sousedství hrobů a lidských příbytků.²⁰ Vztah ke smrti mělo završit kremační hnutí, které odmí-

¹⁹ Martin GOJDA, *Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny*, Praha 2000, s. 101.

²⁰ Phillipe ARIÈS, *Dějiny smrti. Díl 1. Doba ležících*, Praha 2000, s. 48.

talo kult hrobů a hřbitovů, jenž se vyvíjel do počátku 19. století. Do té doby byla za střed středověké i novověké krajiny považována kostelní věž. Její roli se pokusily převzít v urbanizované krajině 19. a začátku 20. století hřbitovy nebo pomníky mrtvých.²¹

Po právní stránce měly na vývoj hřbitovní krajiny zásadní vliv reformy Josefa II., z nichž k hlavním patřil dekret o potřebě neprodleného uzavření všech hřbitovů (i rodinných hrobů uvnitř obcí) a jejich přemístění za městské hradby či okraje vesnic, který byl s působností pro celou monarchii vydán 22. prosince 1783.²² Podmínek pro založení nového hřbitova bylo několik: minimální vzdálenost hřbitova od posledního obydleného místa čtvrt hodiny pěší chůze, půda vhodná pro rychlý rozklad těl, pozemek neohrožovaný vodou, povinnost zřídit ohradní zeď. V okrese Nymburk bylo v tu dobu katolických hřbitovů 42 (z toho osm mimo sídlo),²³ v okrese Tulln 40 (z toho pět mimo sídlo).²⁴

Nové hřbitovy byly často situovány do míst starších morových hřbitovů. Ty v terénu často připomínají boží muka, které jsou dodnes historicky a turisticky atraktivními objekty.²⁵ V okrese Tulln se dosud nacházejí památky na tyto staré morové hřbitovy v sídlech Klosterneuburg (dolní hřbitov), Ollern a Weidling. U nás byly v novověku morové epidemie v letech 1613, 1679/1680 a 1713–1715.²⁶ V okrese Nymburk morový hřbitov není doložen. Je znám jen morový (Mariánský) sloup na náměstí v Nymburce, vzniklý po roce 1715.

Rušení starých a zakládání nových hřbitovů zpřesnil dvorský dekret ze 7. října 1784. Tíží nákladů na stavbu hřbitovní zdi nesla církev, o materiál a práci se měly postarat obce a panství.²⁷ K osudu pozemků po zrušených hřbitovech byly vydány další instrukce 24. ledna 1785. Nově se mohly využít jen na základě dobrozdání lékařské fakulty za podmínky, že exhumace proběhla nejdříve po deseti letech od pohřbu. Pozemky nesměly být využity pro stavby, ale pouze pro založení

²¹ P. ARIÈS, *Dějiny smrti. Díl 2. Zdivočelá smrt*, Praha 2000, s. 220.

²² Daniela TINKOVÁ, *Zákeřná mefitis. Zdravotní policie, osvěta a veřejná hygiena v pozdně osvětských Čechách*, Praha 2012, s. 194.

²³ U kostela sv. Prokopa v Budiměřicích, u kostela Božího Těla v Hradištku-Kersku, u hřbitovní kaple Nejsvětější Trojice na vrchu Chotuc u Křince, Svatojiřský hřbitov před hradbami Nymburka, u kostela sv. Vavřince u Pátku, u havířského kostelíka Nanebevzetí Panny Marie před brodem u Poděbrad, u kostela sv. Václava v polích u Velelib a u kostela sv. Vavřince na místě zaniklé obce Výkleky (mezi obcemi Chleby a Netřebice).

²⁴ Na místě bývalého morového hřbitova jižně od Klosterneuburgu (dolní hřbitov), u farního kostela sv. Víta mezi dvěma částmi obce Kritzendorf, u farního kostela sv. Heleny v polích jižně od Langenlebaru, na místě bývalého morového hřbitova západně od Weidlingu, na „hradišti“ u kostela sv. Mikuláše u obce Winkl.

²⁵ Rudolf GÄLZER – Ilona GÄLZER, *Gärten des Friedens. Ländliche Kirchhöfe und Friedhöfe in Niederösterreich*, Gaaden bei Mödling 2006, s. 181–183.

²⁶ Petr KOVAŘÍK, *Procházky po pražských hřbitovech*, Praha 2017, s. 20.

²⁷ D. TINKOVÁ, *Zákeřná mefitis*, s. 192.

zahrady, louky či pole. Na základě dekretů bylo v okrese Nymburk do roku 1788 zrušeno sedm *kirchhofů*²⁸ a v okrese Tulln také sedm.²⁹

Aby centrální instituce měly představu o plnění stanovených povinností, byl učiněn pokus o vypracování komplexní evidence hřbitovů. Gubernia proto v roce 1787 rozeslala dotazníky na krajské úřady s cílem získat soupisy hřbitovů v rámci krajů. Dotazovala se, zda hřbitovy již splňují požadavky, kolika obcím slouží, jak jsou časově vzdáleny od obce, jaká je výměra.³⁰ V okrese Nymburk bylo na základě dekretů založeno do napoleonských válek pět katolických hřbitovů,³¹ ovšem nadále zůstalo v plném provozu 20 *kirchhofů* „uprostřed“ sídel.³² V okrese Tulln založili do napoleonských válek 13 hřbitovů³³ a v provozu zůstalo 24 *kirchhofů* v „centrech“ sídel.³⁴

Za Nymbursko je názornou ukázkou plnění dekretu přístup rodiny Czerninů v Dymokurech. Od roku 1789 byli členové rodu pohřbíváni na rodinném pohřebišti na severovýchodním okraji obce (dnes náves), a nikoli v jejich blízkém patronátním kostele Zvěstování Panny Marie. Z hlediska aristokratického prostředí jde o unikátní hřbitovní areál, kde nedošlo k výstavbě „tradiční“ hrobní kaple s kryptou, ale k navýšení malého kruhového pahorku (asi 1,5 metrů výšky a 20 metrů v průměru) mezi zámkem a kostelem. Objekt se pro mohutný doprovodný porost v ploše návsi příliš neuplatňuje. Neveřejné rodové pohřebiště je stále funkční.³⁵

²⁸ U kostela Božího Těla v Hradištku-Kersku, u původního farního kostela sv. Jana Křtitele v Lysé nad Labem, u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Loučeni, u farního kostela sv. Markéty v Městci Králové, u děkanského kostela sv. Jiljí v Nymburce a u děkanského kostela Povýšení svatého Kříže v Poděbradech.

²⁹ U farního kostela sv. Jiří v Großweikersdorfu, u farního kostela sv. Jakuba staršího v Königstettenu, u farního kostela sv. Petra a Pavla v Michelhausenu, u farního kostela sv. Ondřeje v Sankt Andrä vor Hagenthale, u kostela sv. Mikuláše v Stetteldorfu, u děkanského kostela sv. Štěpána v Tulln an der Donau a u kostela sv. Štěpána v Zwentendorf an der Donau.

³⁰ NA, České gubernium – Publicum, Praha, díl IX, část 1, 1748–1805, kart. 3322, inv. č. 2271, sign. 157/1c.

³¹ V obcích Loučeň, Lysá nad Labem (dnes park v Komenského ulici), Městec Králové (dnes areál školy v Tyršově ulici), Mladá (dnes zaniklá obec v bývalém vojenském výcvikovém prostoru) a Poděbrady (dnes Purkyňovy sady).

³² V sídlech Běrunice, Bříství, Dymokury, Chroustov, Kněžice, Kostelní Lhota, Kostomlaty nad Labem, Kounice, Libice nad Cidlinou, Přerov nad Labem, Rožďalovice, Sadská, Sány, Semice, Ůmyslovice, Velenka, Vrbice, Vykáň, Záhornice a Žitovlice.

³³ Absdorf, Altenwörth, Bierbaum am Kleeblühel, Fels am Wagram, Großweikersdorf, Judenau, Königstetten, Michelhausen, Ollern, Reidling, Sankt Andrä vor Hagenthale, Tulln an der Donau (Langenlebern Straße), Zwentendorf an der Donau.

³⁴ Abstetten, Baumgarten am Tullnerfeld, Feuersbrunn, Gösing am Wagram, Grafenwörth, Großriedenthal, Hoflein an der Donau, Heiligeneich, Chorherrn, Kirchberg am Wagram, Klosterneuburg (Unterer Stadtfriedhof a Äußerer Friedhof), Königsbrunn am Wagram, Langenrohr, Maria Ponsée, Rappoltkirchen, Ried am Riederberg, Rohrenbach, Ruppersthal, Rust im Tullnerfeld, Sieghartskirchen, Tulbing, Würmla, Zeiselmauer.

³⁵ Poslední pohřbený byl Theobald hrabě Czernin z Chudenic (7. 7. 1936 – 12. 7. 2015).

V obdobném duchu byla založena krypta na dolním hřbitově v Klosterneuburgu (při Meynertgasse), kde byli od roku 1776 pohřbíváni církevní hodnostáři a zaměstnanci zdejšího kláštera. Krypta je propojena s novorománskou kaplí vystavěnou v roce 1847. Z architektonického hlediska je kaple pohledovou dominantou staré části dolního hřbitova, jehož hlavní kompoziční osa směřuje od vrcholně barokní a plastikami zdobené brány (založena 1734) do mírného návrší ke hřbitovní kapli. V rámci okresu Tulln se jedná o skutečně mimořádný hřbitovní areál.

Reformy pohřebnictví se přirozeně vztahovaly i na hroby evangelíků a Josef II. musel ve snaze provést toleranci i mezi mrtvými řešit pohřby jinověrců. Proto v nařízení z 28. srpna 1788 stanovil, aby nekatolíci, pokud tito neměli vlastní hřbitov, byli pochováni na hřbitovech katolických.³⁶ Z důvodů náboženských nepokojů nakonec vzniklo v okrese Nymburk do roku 1790 pro sedm evangelických sborů pět nekatolických hřbitovů.³⁷ V okrese Tulln tyto skutečnosti nebyly zjištěny.

Podstatný zásah do podoby hřbitovů přinesl zákon č. 68/1870 ř. z., o organizaci veřejné služby zdravotní neboli zdravotní zákon (platil i po rozpadu monarchie). Okresní hejtmanství měla dohlížet na dodržování zákonných předpisů a tam, kde se o to nemohly nebo nechtěly postarat náboženské společnosti, měly obce uloženu povinnost založit hřbitov. Tím došlo k rozdělení pohřebnictví na církevní (dohled prováděly především vikariátní úřady) a „živnostenské“ a hřbitovů na konfesní a komunální. V okrese Nymburk bylo v době mezi napoleonskými válkami a účinností zdravotního zákona zrušeno pět katolických hřbitovů³⁸ a založeny tři evangelické³⁹ a sedm katolických.⁴⁰ V okrese Tulln do roku 1870 zrušili 11 *kirchhofů*⁴¹ a stejné množství hřbitovů založili.⁴²

³⁶ NA, České gubernium – Publicum, Praha, díl IX, část 1, 1748–1805, kart. 3322, inv. č. 2271, sign. 157/1a, guberniální nařízení a císařské patenty v záležitostech pohřebních.

³⁷ Nové hřbitovy byly založeny poblíže obcí Bošín, Hořátev (starý evangelický hřbitov měl být východně od obce), Chleby, Lysá nad Labem, Sány. Sborny v obcích Velenice a Libice nad Cidlinou založily hřbitovy později.

³⁸ Byl to hřbitov u farního kostela sv. Jakuba Většího v Kounicích, „nový“ hřbitov v Městci Králové (dnes areál školy v Tyršově ulici), u děkanského kostela sv. Havla v Rožďalovicích, u farního kostela sv. Apolináře v Sadské a u kostela sv. Ondřeje v Sánech.

³⁹ Nový evangelický hřbitov v Hořátku (není zřejmé, zda do té doby již zanikl tamní starý evangelický hřbitov východně od obce), v Libici nad Cidlinou a Velenicích.

⁴⁰ Katolické hřbitovy postavili v obcích Budiměřice (u tamního kostela byl *kirchhof* ještě v provozu), Kostelní Lhota (tamní *kirchhof* byl ještě v provozu), Kounicích, Městci Králové (dnes park v Pražské ulici, souběžně s ním byl v provozu druhý hřbitov v Tyršově ulici), Rožďalovicích, Sadské a Sánech (v těsném sousedství staršího evangelického hřbitova).

⁴¹ Vesměs se jednalo o *kirchhofy* v obcích Fels am Wagram, Feuersbrunn, Gösing am Wagram, Grafenwörth, Großriedenthal, Klosterneuburg (Unterer Stadtfriedhof), Rappoltenkirchen, Sankt Andrä vor Hagenthale, Würmla, Zeiselmauer. Výjimkou byl Klosterneuburg (Äußerer Friedhof), který byl od kostela sv. Martina více vzdálen.

⁴² Abstetten, Feuersbrunn, Gösing am Wagram, Grafenwörth, Großriedenthal, Klosterneuburg (Martinsfriedhof), Kogl, Ottenthal, Rappoltenkirchen, Würmla, Zeiselmauer.

Od vydání zdravotního zákona po zánik monarchie se v okrese Nymburk zrušilo deset katolických hřbitovů.⁴³ Naopak vznikly tři evangelické,⁴⁴ šest katolických,⁴⁵ 13 komunálních⁴⁶ a 11 hřbitovů muselo být rozšířeno.⁴⁷ Specifické postavení měl *kirchhof* v obci Mladá, který musel být zrušen v roce 1904 (spolu s celou vsí a farním kostelem) z důvodu vzniku vojenského výcvikového prostoru. Erár proto zřídil v roce 1907 nový katolický hřbitov v nedalekých Milovicích.⁴⁸

Rovněž v okrese Tulln došlo do konce monarchie ke změnám. Zrušeno bylo pouze pět hřbitovů⁴⁹ a šest vzniklo.⁵⁰ Hřbitovní infrastruktura byla posílena rozšířením stávajících 13 funkčních hřbitovů.⁵¹ Pozoruhodná je koexistence hřbitovů a nově budovaných železničních tratí v blízkosti Vídně ve druhé polovině 19. století. V řešeném území je to patrné v Tulln an der Donau, kde se využil volný prostor mezi Franz-Josef-Bahn Wien–Gmünd a „novým“ hřbitovem (Langenlebarnen StraÙe) k rozšíření pohřebiště.

Středočeské hřbitovy po roce 1918

Doba po roce 1918 nepřinesla hřbitovům po zdravotní a hygienické stránce dramatické změny, protože nadále platil zdravotní zákon č. 68/1870 ř. z. Výraznější byl vliv nově vzniklé republiky, protože ta v konfesní oblasti spatřovala potenciální problémy. Proto byla v souladu s nacionálním hnutím podporována cesta

⁴³ U farního kostela Narození Panny Marie v Běrunicích, u farního kostela sv. Petra a Pavla v Kněžicích, u farního kostela sv. Vojtěcha v Libici nad Cidlinou, „nový“ hřbitov v Lysé nad Labem (dnes park v Komenského ulici), „nový“ hřbitov v Městci Králové (dnes areál školy v Tyršově ulici), u farního kostela sv. Kateřiny v Mladé, „nový“ hřbitov v Poděbradech (dnes Purkyňovy sady), u farního kostela sv. Maří Magdaleny v Semicích, u kostela sv. Leonarda v Úmyslovicích a u kostela sv. Václava v Žitovicích.

⁴⁴ Opolany, Poděbrady-Kluk (roku 1920 byl sloučen do komunálního) a Senice.

⁴⁵ Kněžice, Libice nad Cidlinou, Milovice, Sokoleč, Stříhov a Žitovice.

⁴⁶ Běrunice, Kouty, Křečkov, Lysá nad Labem, Městec Králové (současný hřbitov v ulici Míru), Netřebice, Nymburk, Opočnice (část katolická a část evangelická), Poděbrady-Kluk, Poděbrady-Velké Zboží, Semice, Stratov, Úmyslovice (část katolická a část evangelická).

⁴⁷ Činěves, Kostomlaty nad Labem, vrch Chotuc u Křince, Loučeň, Mcely, Městec Králové („nový“ hřbitov v Pražské ulici a současný hřbitov v ulici Míru), Pátek, Poděbrady („nový“ hřbitov – dnes Purkyňovy sady), Přerov nad Labem a Sadská.

⁴⁸ Vendula ČAPKOVÁ – Petra TATAROVÁ, *Milovice aneb 100 let od založení vojenského cvičiště*, Milovice 2004, s. 42.

⁴⁹ U farního kostela sv. Filipa a Jakuba v Heiligeneich, u farního kostela sv. Markéty v Hoflein an der Donau, u kostela sv. Jiljí v Chorherrn, Ollern („starý“ hřbitov ve Feldgasse), Sankt Andrä vor Hagenthale („nový“ hřbitov v Lehnergasse).

⁵⁰ Heiligeneich, Hoflein an der Donau, Chorherrn, Klosterneuburg (horní hřbitov), Ollern a Sankt Andrä vor Hagenthale.

⁵¹ Absdorf, Bierbaum am Kleebühel, Fels am Wagram, Grafenwörth, Großweikersdorf, Kirchberg am Wagram, Kritzensdorf, Langenrohr, Rappolttenkirchen, Sieghartskirchen, Tulbing, Tulln an der Donau (Langenlebarnen StraÙe) a Weidling.

kremace, která odkazovala na žárové pohřby a popelnicové hroby starých Slovanů. Na území republiky navíc již od roku 1916 stálo první krematorium, byť se nacházelo v „sudetském“ Liberci. Zprovozněno bylo 31. října 1918.⁵² Stavby nových krematorií se v českých zemích začaly provádět v souladu se zákonem o pohřbívání ohněm č. 464/1921 Sb. V Nymburce bylo krematorium na novém městském hřbitově uvedeno do provozu již v roce 1924.⁵³

Pozoruhodné jsou důvody politické (snaha obcí snížit vliv církve) a prestižní (reprezentace obce a místní honorace), které vedly k zakládání nových hřbitovů. Do vypuknutí druhé světové války přibýlo v okrese neuvěřitelných 31 hřbitovů,⁵⁴ rozšířeno bylo osm hřbitovů⁵⁵ a zrušeno šest menších katolických.⁵⁶

Politická a společenská situace po druhé světové válce nebyla v okrese tak dramatická jako v českém pohraničí. Vzhledem k téměř ryze českému obyvatelstvu zde nedošlo k masivnímu odsunu obyvatelstva, a tedy ani k rušení opuštěných hřbitovů.

Vypořádání státu s církvemi ve smyslu komunistické ideologie započalo již v roce 1949. Nejprve vznikl Státní úřad pro věci církevní (zákon č. 217/1949 Sb.) a následně se upravila správa majetku církví (zákon č. 218/1949 Sb.). Tím bylo v okrese Nymburk 41 konfesních hřbitovů nepřímo vyňato z církevní kompetence. Komunální hřbitovy se podle zákona č. 279/1949 Sb. staly národním majetkem, který nově spravovaly národních výbory. V podstatě došlo k jejich „znárodnění“.⁵⁷ Krátce poté byly založeny čtyři hřbitovy.⁵⁸

Problematiku hřbitovů ovlivnilo nařízení ministra zdravotnictví o pohřebnictví č. 8/1955 Sb. Tímto předpisem přešla správa (včetně zřizování pohřebišť) pod místní

⁵² Zdeněk R. NEŠPOR, „Lepší, jasnější a rozumnější názor na život“ – žeh. *Kremační hnutí v českých zemích na konci 19. a v první polovině 20. století*, in: Miloš Havelka a kol., *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*, Vimperk 2012, s. 316.

⁵³ Jan ŘEHOUNEK, *Nymburk, královské město v červených hradbách*, Nymburk 2012, s. 178.

⁵⁴ Byly to obecní hřbitovy v Černíkách, Čilci, Dlouhopolsku, Dobšicích, Dvorech, Hradčanech, Hradištku, Chotěšicích, Chrástu, Jíkvi, Jiřicích, jižní hřbitov v Kostelní Lhotě, Kovanicích, Krchlebech, Milčicích, Nouzově, Okříňku, Pískové Lhotě, Podmokách, Seleticích, Staré Lysé, Starém Vestci, Strakách, Svídnici, Vestci, Vinici, dolní hřbitov ve Vrbici, Vrbové Lhotě a Záhornici. V konfesním prostředí to byly pouze katolické hřbitovy v Kostelní Lhotě (východ) a horní hřbitov ve Vrbici.

⁵⁵ Rozšířeny byly obecní hřbitovy v Běrunicích, Lysé nad Labem, Městci Králové (v ulici Míru), Poděbradech-Kluku, Rožďalovicích a Sánech. Dále pak katolický hřbitov v Hrubém Jeseníku a evangelický hřbitov v Libici nad Cidlinou.

⁵⁶ V Kostelní Lhotě (u školy), Kovanicích u sv. Václava, Podmokách u sv. Bartoloměje, starý hřbitov ve Vrbici a u sv. Matouše v Záhornici. Stav hřbitova u kostela Rozeslání svatých apoštolů v Chotěšicích je dosud nejasný.

⁵⁷ Markéta DVOŘÁKOVÁ, *Vývoj právní úpravy pohřebnictví*, diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2017, s. 54; https://is.muni.cz/th/k1la9/Vývoj_pravni_upravy_pohrebnictvi.pdf (cit. 24. 10. 2021).

⁵⁸ Hradčany, nový hřbitov Chroustov, nový hřbitov Křinec a Vlkov pod Oškobrhem/Kolaje.

národní výbory. Nařízení dále zakládalo možnost výstavby občanských obřadních síní (do té doby byla funkční obřadní síň pouze v nymburském krematoriu). V roce 1965 vznikla obřadní síň v Poděbradech.⁵⁹ Další byla plánována v Křinci, kde mělo v roce 1968 dojít k adaptaci kaple sv. Jana Nepomuckého.⁶⁰ K tomu ale nedošlo. Mnohem později, a navíc mimo areál hřbitova, vznikly obřadní síně v Lysé nad Labem (1986)⁶¹ a Městci Králové (1987).⁶²

Do podoby hřbitovů zasáhl také zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, když podchytil architektonicky a historicky nejvýznamnější lokality. Mezi všemi vyniká obzvláště nový hřbitov v Poděbradech-Kluku, který navrhl architekt Josef Fanta a zahradní architekt František Thomayer. Naopak sebevětší snaha laické ani odborné veřejnosti nezachránila starý Svatojiřský hřbitov v Nymburce, který byl založen před městskými hradbami již v 16. století. Kromě něho byl uzavřen (nikoli zrušen) starý hřbitov na vrchu Chotuc u Křince.

Centralizační snahy státu vedly ke zpracování řady dokumentů, které pro okres Nymburk měly podobu Koncepce rozvoje pohřebnictví v okrese Nymburk.⁶³ V roce 1968 ji připravil Okresní národní výbor Nymburk, odbor místního průmyslu a služeb. Schválena byla 28. ledna 1969. Z hlediska místní působnosti se staly závazné pohřební obvody, kdy bylo podle místa pobytu určeno, kam mohou být zemřelí pohřbeni. Nadále se propůjčovala místa pro urny minimálně na deset let a hrobová místa na tlecí dobu. Snahu o úsporu místa řešila koncepce doporučením založit rozptylové loučky a kolumbária. Tím se mělo současně ideologicky podpořit odcírkevnění společnosti. Koncepce zmiňovala 84 hřbitovů o celkové výměře 46,84 ha v 70 obcích.

Přes navrženou systematickou činnost se příliš nedařilo naplňovat státní politiku pohřebnictví. Kritika vzešla kupodivu ze zahraničí, jak uvedl Odbor místního hospodářství Okresního národního výboru Nymburk v dopise z listopadu 1973. V něm je mimo jiné uvedeno: „*V současné době při rozvíjejícím se turistickém ruchu je často kromě jiného poukazováno i na neuspokojivý stav místních hřbitovů*“. Přednostní péče měla být věnována hrobům cizích státních příslušníků (zjevně především v oblastech po odsunu obyvatelstva) a současně hospodárnému nakládání s místy na hřbitovech.

⁵⁹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem (dále SOKA Nymburk), Okresní národní výbor Nymburk (dále ONV Nymburk) 1945–1990, Koncepce rozvoje pohřebnictví v okrese Nymburk, s. 5.

⁶⁰ SOKA Nymburk, ONV Nymburk 1945–1990, Koncepce rozvoje pohřebnictví v okrese Nymburk, karta obce Křinec.

⁶¹ Sdělení Jaroslava Pšeničky, provozovatele smuteční síně v Lysé nad Labem (elektronická komunikace ze dne 3. 3. 2021).

⁶² Sdělení Pavla Kopeckého z Městského úřadu Městec Králové (elektronická komunikace ze dne 3. 3. 2021).

⁶³ SOKA Nymburk, ONV Nymburk 1945–1990, Koncepce rozvoje pohřebnictví v okrese Nymburk.

Změna v roce 1990 nastala především ve vztahu k orgánům státní správy, kdy byly národní výbory zrušeny a na základě zákona o obcích č. 367/1990 Sb. se obcím navrátila jejich samosprávná činnost. Rovněž církve prostřednictvím zákona č. 308/1991 Sb. získaly opět právo aktivně zasahovat do správy konfesních hřbitovů.

Současnost vymezuje zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví. Nadále je dodržována minimální tlecí doba deset let, stejně tak jako podmínky pro zrušení veřejného pohřebiště. V okrese Nymburk bylo k 8. květnu 2021 evidováno devadesát civilních hřbitovů (z toho čtyři židovské).⁶⁴

Dolnorakouské hřbitovy po roce 1918 – sonda do problematiky

Na rozdíl od českého prostředí za první Rakouské republiky opět ožil svazek „trůnu“ a oltáře v podobě spojení křesťanskosociální strany s církví.⁶⁵ Vedle toho se ale pozvolna začalo rozmáhat povědomí o pohřbech formou kremací, na které upozornil již světový veletrh ve Vídni v roce 1873 a následné dvě velké výstavy o kremacích v letech 1894 a 1898.⁶⁶ První krematorium se začalo stavět ve Vídni-Simmeringu v roce 1922, na území současného Dolního Rakouska postavili první až v roce 1975 v Sankt Pölten.⁶⁷ Problematika kremací byla akcentována po roce 1933 i v rámci národněsocialistické politiky pohřebnictví, neboť v ní Wlado Wenzel viděl upomínku na staré Germány.⁶⁸

Jelikož se Rakousko „osamostatnilo“ ze spojenecké poválečné správy až v roce 1955, je otázkou, do jaké míry se tu rozvíjelo dědictví monarchie a v čem se zdejší vývoj lišil od zemí východního bloku, které prodělaly výraznou politickou, hospodářskou, kulturní i konfesní proměnu. Z výzkumu lze vyvodit, že si rakouské hřbitovy podržely větší vazbu na dobu před rokem 1918, což je patrné z fixace k místu. Ta se projevovala především v rozšiřování hřbitovů místo zakládání nových areálů. Moderní přístup lze překvapivě spatřovat především ve výstavbě občanských obřadních síní, kde rakouské hřbitovy zřetelně předstihly české.

Stefan Schima dnes řadí Rakousko v konfesním smyslu do tzv. „středoevropské skupiny“, kam náleží i Maďarsko, Nizozemí, Belgie a některé spolkové země Německa.

⁶⁴ <http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/database/vyhledav.htm?txtObec=&txtKu=&cboOkresS=208&cboKrajS=0&cboVlastS=0&txtNst=&txtNm=&txtNs=&txtNkm=&txtEst=&txtEm=&txtEs=&txtEkm=&txtM2min=&txtM2max=&cboFotoS=0&cboZrusS=0&txtId=&odeslat=+VYHLEDAT+> (cit. 28. 10. 2021).

⁶⁵ Susanne HEINE, *Uznané náboženské společnosti v Rakousku – etapy v dějinách a nový vývoj*, in: Miroslav Kunštát – Jaroslav Šebek – Hildegard Schmoller (edd.), *Církev, náboženství a politika v Československu a Rakousku ve 20. století*, Praha 2019, s. 57.

⁶⁶ Z. R. NEŠPOR, „Lepší, jasnější a rozumnější názor na život“ – žeh, s. 315.

⁶⁷ Ralph GÄLZER, *Alte Dorfkirchhöfe in Österreich. Zeugen unserer Kultur – Wege zu ihrer Erhaltung*, Gaaden bei Wien 2003, s. 111.

⁶⁸ Reiner SÖRRIES, *Ruhe sanft. Kulturgeschichte des Friedhofs*, Kevelaer 2011, s. 183.

Zde je „církvní“ podíl obyvatelstva vyhodnocen v rozmezí 20–23 %. V Polsku a Irsku je věřících více než dvě třetiny, zato v České republice a Francii jen 6–12 %.⁶⁹

Z hlediska hřbitovů byl v okrese Tulln mezi lety 1918 a 2005 zrušen patrně jen *kirchhof* u farního kostela sv. Štěpána v Kirchberg am Wagram. Nově vznikly jen tři hřbitovy,⁷⁰ zato bylo rozšířeno čtrnáct pohřebišť.⁷¹ S tímto do jisté míry souvisela i ochrana památek, kterou v Rakousku upravoval Bundesgesetz betreffend den Schutz von Denkmalen wegen ihrer geschichtlichen, künstlerischen oder sonstigen kulturellen Bedeutung č. 533/1923 BGBl. ze dne 25. září 1923 a následné novely.⁷²

Aktuálně v řešeném území platí Niederösterreich Bestattungsgesetz č. 126/2006 LGBl. ze dne 29. prosince 2006 (naposledy novelizován zákonem č. 17/2020 LGBl.).⁷³ Tělo každého zemřelého nebo jeho popel musí být pohřben v pohřebním zařízení (hřbitov, urnový háj). Na oficiálních pohřebištích je základní dobou k pronájmu hrobového místa deset let, pro stavbu hrobky pak minimálně třicet let. Dnes je v Rakousku několik druhů správy hřbitovů:

- Hřbitov je ve vlastnictví církve a je spravován církví nebo obcí.
- Hřbitov je ve vlastnictví obce a je spravován obcí nebo částečně též církví.
- Hřbitov nebo pohřebiště je soukromé (může být i součástí velkého hřbitova).

Do období působnosti nového zákona o pohřebnictví spadá založení lesního hřbitova Klosterwald Wien-Kahlenberg u města Klosterneuburg a nových hřbitovů v Muckendorfu a Tulbingu. V té době bylo také rozšířeno osm hřbitovů.⁷⁴ Aktuálně by tak mělo být v okrese Tulln 49 funkčních civilních hřbitovů.

Hřbitov jako prvek v krajině

Každé z uvedených pohřebišť se v době své funkce, a některé ještě dlouho po ukončení provozu, odlišovalo od okolní kulturní krajiny. Předně díky samotnému vymezení areálu ohrazením vysokou zdí (méně často formou lehkého oplocení) s většinou architektonicky náročně pojatou bránou (např. Čilec, Vinice, Klosterneuburg – dolní hřbitov, Sankt Andrä vor dem Hagenthale – nový hřbitov). S ohledem na duchovní i světské potřeby se ohrazení stalo základní a povinnou součástí každého pohřebiště.

⁶⁹ Stefan SCHIMA, *Stát a náboženství v Rakousku. Poznámky k právním a mentalitním zvláštnostem*, in: Miroslav Kunštát – Jaroslav Šebek – Hildegard Schmoller (edd.), *Církve, náboženství a politika v Československu a Rakousku ve 20. století*, Praha 2019, s. 81.

⁷⁰ Kirchberg am Wagram, Königstetten a Tulln an der Donau (Karl-Metz Gasse).

⁷¹ Fals am Wagram, Grafenwörth, Großweikersdorf, Chorherrn, Kogl, Langenrohr, Michelhausen, Ollern, Reidling, Ried am Riederberg, Sankt Andrä vor dem Hagenthale, Tulbing, Weidling, Zeiselmauer.

⁷² <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Normenliste/NL00001271/NL00001271.pdf> (cit. 23. 10. 2021).

⁷³ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=LrNO&Gesetzesnummer=20000968> (cit. 23. 10. 2021).

⁷⁴ Großriedenthal, Judenau, Königstetten, Langenrohr, Rappoltenkirchen, Sieghartskirchen, Würmla, Zwentendorf.

Především prostřednictvím ohrazení je pohřebiště v krajině fixováno jako krajinný prvek se specifickým způsobem využití. V průběhu času se symbolický význam ohrazení zúžil jen na funkci ochrany „posvátného“ místa před vnějšími vlivy a přestalo záležet na druhu stavebního materiálu i architektonickém vzhledu, což mělo za následek, že „plné“ zdi se mohly proměnit na opticky „průhledné“ ploty.

Na rozdíl od stále ještě konzervativního českého prostředí je v Dolním Rakousku patrný moderní přístup ke hřbitovní architektuře, který se projevuje i ve volbě stavebních materiálů. Nejnápadnějšími prvky jsou samozřejmě ohradní zdi, kde se od konce 20. století stal velmi oblíbeným stavebním materiálem pohledový beton⁷⁵ (nalezen na 23 lokalitách). Tím, že beton nahradil staré rozpadlé kamenné a cihlové zdi, sice hřbitov přišel o své „stáří a autenticitu“, ale získal na „životnost“ a lépe se zapojil do „každodennosti“. To vystihuje i fakt, že nové hřbitovní zdi mají nejčastěji výšku 120–150 cm a nejsou tedy optickou ani psychologickou hradbou (např. Gösing am Wagram, Kirchberg am Wagram, Muckendorf an der Donau, Tulln an der Donau).

Na ohradní zdi obvykle navazovaly provozní objekty jako márnice/pitevny (80/32 lokalit),⁷⁶ domky hrobníků (6/3) a kaple (12/9). Přestože jde o největší objekty na pohřebišti, uplatňují se na hřbitovech situovaných v krajině (63/16) a sídle (10/11) méně, protože jejich hmota je většinou zakryta vysokou plnou ohradní zdí, popř. doprovodnou vegetací. Výjimkou z hlediska uplatnění jsou kostely na *kirchhofech* (46/24). Důvodem je velikost kostela, popř. výška věže/zvonice, které jsou výraznými krajinnými dominantami a které upozorňují na přítomnost *kirchhofu*. Druhým důvodem je mentalita společnosti, která očekává přítomnost hřbitova u kostela navzdory téměř čtvrt tisíciletí dlouhé periodě zdravotnických nařízení, jež měla vymístit hřbitovy ze sídel do krajiny.

S uvedenými poznatky se pozvolna přibližuje závěr a formulování výsledků výzkumu. Jak zjištěné poznatky vyhodnotit, aby se nestaly jen pouhým porovnáním čísel, ale měly vypovídací hodnotu? V rámci vyhodnocení hřbitovů jako specifických fenoménů historické krajiny bylo přistoupeno k rozdělení do následujících okruhů:

1. Hřbitov jako krajinotvorný fenomén – uplatnění hřbitova v krajině, charakteristické znaky hřbitova.
2. Hřbitov jako produkt (politické) moci – vývoj vzhledu a funkce hřbitova na základě právních předpisů.
3. Ideální typ hřbitova – každé době odpovídá specifická podoba hřbitova a jeho skladebné prvky.

⁷⁵ Pojmem pohledový beton se označují viditelné povrchy betonových konstrukcí, u kterých je požadován předem definovaný vzhled. Architekt určuje jeho následující vlastnosti: geometrický tvar konstrukce, členění ploch konstrukce, strukturu povrchu a barvu betonu.

⁷⁶ Hodnoty uvedené v závorkách odpovídají zjištěním v rámci terénního výzkumu. Na prvním místě je uváděn počet nalezených situací v okrese Nymburk (z celkového počtu 119 lokalit), na druhém místě stav v okrese Tulln (z počtu 53 navštívených lokalit).

1. Hřbitov jako krajínovnírný fenomén

Na základě výše uvedeného a v souvislosti s úvahou v úvodní části studie lze hřbitov obecně označit za specifický krajínovnírný fenomén, i když v sídle (urbanizované krajíně) se poněkud stírá jeho architektonická výjimečnost mezi ostatními ohrazenými areály (zahrady, hospodářské dvory apod.). To potvrzuje i současná/nedávná praxe obcí, které v rámci územního rozvoje postupně „pohlcují“ hřbitovy kdysi založené ve volné krajíně. Názorným příkladem mohou být hřbitovy v sídlech Budiměřice, Lysá nad Labem, Kritzendorf nebo Zeiselmauer.

Hřbitov naopak více vynikne v otevřené agrární krajíně, a to tím spíše, že k němu směřují komunikace, nežřídka doplněné liniovými výsadbami dřevin. Některé cesty jsou dokonce pro svůj specifický význam označeny jako umrlčí/funebrácké cesty (*Totenweg*).⁷⁷ Spolu s dalšími artefakty jako jsou kříže či boží muka vzniká v blízkosti hřbitova či umrlčí cesty „funerální krajína“.

Za krajínovnírný fenomén by dnes mohly být v okrese Nymburk označeny nejspíše hřbitovy založené v první polovině 20. století. Důvodem by nebyla ani tak jejich poloha mimo sídlo, ale zejména jejich „netradiční“ architektonická podoba, která vycházela z nových stavebních materiálů (beton, vápenocementové cihly, nerezový kov apod.) a technologií, které využívaly nové architektonické slohy – konstruktivismus a funkcionalismus. Tím došlo k odlišení od dobové stavební produkce, která byla pro okres Nymburk charakteristická. Příkladem mohou být hřbitovy v Jiřicích, Milčicích, Podmokách nebo Staré Lysé.

Je ovšem třeba přiznat, že s postupem času od výstavby se kdysi „technický a sanitární“ prvek v české krajíně stává stále méně nápadným. Příčinou je nejen všeobecně výrazná proměna architektury (modernizace), která stírá „výjimečnost“ architektury hřbitova, ale zejména vzrůst doprovodné vegetační složky, která za pár desetiletí vytvoří v krajíně ze hřbitova „remízku“. Nelze pominout ani proměnu hospodaření v krajíně, kdy současná česká krajína v důsledku nedostatku péče o travnaté plochy a okolí polních cest pozvolna zarůstá. Asi nejlépe meziválečnou razanci zásahu do kulturní krajíny představuje hřbitov u Vrbové Lhoty, který je stále uprostřed polí, a bez výrazné doprovodné vegetace působí strohým dojmem.

Hřbitovy okresu Tulln se v některých ohledech odlišují. Především je to dáno tradicí a více konfesním klimatem. Na rozdíl od českého prostředí zde po roce 1918 nenastal tak bouřlivý stavební rozvoj a snaha po emancipaci obcí. Zatímco v okrese Nymburk vzniklo mezi lety 1918 a 1940 neuvěřitelných 31 hřbitovů (do roku 2000 pak již jen pět), v okrese Tulln jich přibýlo za poslední století jen sedm. Bylo to dáno větší péčí o stará pohřebiště, která měla v krajíně již své pevné místo, popř. jejich rozšiřováním, a to i opakovanému (např. Grafenwörth, Sieghartskirchen, Zeiselmauer). Rakouská hřbitovní krajína je tak spíše ukázkou kontinuity vycházející ze hřbitovů přelomu 19. a 20. století.

⁷⁷ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Jihlava 2004, s. 233.

Za doklad specifického postavení hřbitova jako krajinného fenoménu, který se promítá do života společnosti, lze pokládat pomístní názvy. Ve sledovaných územích to jsou lokality s následujícími toponymy:

- Černíky, polní trať *U Hřbitova*
- Dlouhopolsko, lesní porost *Na Krchově*
- Hradištko, rozcestí Klubu českých turistů *Hradištko hřbitov*
- Milčice, polní trať *Pod Hřbitovem*
- Okřínek, polní trať *U Hřbitova*
- Poděbrady-Kluk, polní trať *U Hřbitova*
- Semice, lesní porost *U Hřbitova*
- Stará Lysá, „starší“ název části obce *Krchovíčko*
- Záhornice, ulice *Ke Hřbitovu*

V okrese Tulln byla nalezena toponyma:

- Feuersbrunn, ulice *Friedhofgasse*
- Großweikersdorf, ulice *Kreuzgasse*
- Königstetten, ulice *Friedhofstraße*
- Kritzensdorf, viniční trať *Friedhöfl*
- Michelhausen, ulice *Friedhofgasse*
- Ollern, ulice *Rochusgasse* (památku na bývalý hřbitov u kostela sv. Rocha)

Z uvedeného je možné odvodit, že se pohřebiště stala svébytnými prvky sídelní krajiny a vepsala se do každodenního života místní komunity. Jedinečnost místa se také projevila na odlišném historickém vývoji a jiných charakteristikách, které se následně promítly do celkového obrazu krajiny či sídla.

Příkladem lokality s výraznou přírodní charakteristikou by dnes mohly být evangelický hřbitov v Bošíně, zrušený hřbitov v Hradištku-Kersku, hřbitov na vrchu Chotuc u Křince nebo zrušený hřbitov u havířského kostelíka v Poděbradech. V okrese Tulln to jsou lesní hřbitov Klosterwald Wien-Kahlenberg u Klosterneuburgu a hřbitovy v blízkosti potoků jako nový hřbitov v Hoflein an der Donau a Weidling. Obecně lze říct, že na rakouské straně je méně „zanedbaných a přírodě ponechaných“ pohřebišť. Spíše je patrná snaha po náročnějších zahradnických úpravách a příkladně péči nejen o celek, ale i o samotné hroby. To vychází také ze současné zahradní a parkové tvorby. Úpravám hřbitovů a hrobových míst se stále častěji věnují i velké zahradnické výstavy, přičemž jedna z nich se koná přímo ve městě Tulln an der Donau.

K nejvýznamnějším zástupcům „kulturní“ charakteristiky (zejména s ohledem na památkovou péči a architektonické pojetí) náleží hřbitovy v Dymokurech, Nymburce, Poděbradech-Kluku a Velence. V historických souvislostech lze za zásadní považovat všechny *kirchhofy* (46), byť je samozřejmě již řada z nich uzavřena a zrušena. Pro *kirchhofy* je typický kostel, prostor vymezený ohradní zdí, vstupní brány, místy zachované druhotně zazděné náhrobky (jakási místní lapidária) a samozřejmě

velký podíl vzrostlé a staré vegetace. Velmi vysokou urbanistickou a architektonickou hodnotou, která vysoce převyšuje okolní zástavbu, jsou charakteristické hřbitovy v Čilci, Jíkvi, Jiřicích, evangelický hřbitov v Libici nad Cidlinou, Městci Králové, Milčicích, Nymburce, Poděbradech-Kluku, Velelibech, Velence a Žitovicích.

Při komparaci s rakouským prostředím je třeba zmínit „kulturní“ význam hřbitova v Ruppersthalu, Tulln an der Donau (Langenlebarner Straße) a Weidlingu, kde leží řada významných osobností. Z hlediska památkové péče je mimořádný dolní hřbitov v Klosterneuburgu s pozoruhodnou barokní bránou, kryté schodiště ke hřbitovu a kostelu sv. Jiljí v Ruppersthalu, sbírka litinových náhrobků u kostela sv. Markéty ve Fels am Wagram a zejména karner⁷⁸ na zrušeném hřbitově u kostela sv. Štěpána v Tulln an der Donau. Přestože se nejedná o zásadní objekty z hlediska krajiny, jejich přítomnost výrazně zvyšuje celkovou hodnotu hřbitova.

Po urbanistické a architektonické stránce vynikají spíše hřbitovy mladší, respektive nedávno rekonstruované, jako v Judenau, Kirchberg am Wagram, Muckendorf an der Donau nebo Sankt Andrä vor dem Hagenthale. Zde se kromě moderních stavebních materiálů uplatňuje také nový sortiment dřevin, který dotváří celkový dojem z místa. Podle Gerharda Lindnera se pro Dolní Rakousko stalo typické, že *„... k tomuto vývoji došlo hlavně v několika velkých městech, zatímco ve venkovských oblastech lze stále najít všechny přechodné formy kostelních a ostatních hřbitovů, přičemž vesnické hřbitovy stále převládají“*.⁷⁹

Přirozeně, že řada hřbitovů, zejména těch postupně se rozšiřujících, má několik samostatných částí, u nichž mohou být kompoziční principy jednotlivých částí vzájemně odlišné. Jedná se tedy o kompozici smíšenou (6/3 lokalit). Jako dominantní se v okrese Nymburk i Tulln uplatňuje kompozice se středovou osou (49/22), kdy je kladen důraz alespoň na hmotovou symetrii areálu. Ta bývá obvykle vázána na bránu/vstup a směřuje k hlavnímu kříži nebo hřbitovní kapli, vzácněji k druhé bráně. Uspořádání hrobů je však již volné na rozdíl od kompozice zcela pravidelné. Tam je kladen důraz i na symetrické uspořádání hrobů v řadách. Pravidelné uspořádání ve formě řad je méně časté (5/6). Nepravidelné uspořádání je typické především pro starší *kirchhofs* (37/5), kde bylo v těsně vymezeném areálu potřeba využít každé vhodné místo. U zaniklých pohřebišť je většinou původní kompozice neznámá (22/17).

Přes výše uvedené je třeba poznamenat, že pohřebiště nezauímají v rámci katastrů obcí výrazný plošný zábor. V rámci výzkumu bylo zjištěno, že 109 pohřebišť v okrese Nymburk a 36 v okrese Tulln mělo výměru do 5 000 m². Nejmenší hřbitov na české straně výzkumu byl u kostela sv. Ondřeje v Sánech a měl výměru necelých 500 m². V okrese Tulln jím je patrně *kirchhof* na hradišti u kostela sv. Mikuláše v obci Winkl, který má výměru jen 600 m². Pouze sedm, respektive pět hřbitovů má výměru

⁷⁸ Karner je patrová centrální hřbitovní sakrální stavba s kostnicí v přízemí. Zřizován byl zejména v době románské a gotické.

⁷⁹ Gerhard LINDNER (ed.), *Friedhof und Denkmal*, Sankt Pölten 2009, s. 33.

větší než 10 000 m². Největší hřbitov s výměrou 33 500 m² se nachází v Nymburce. V okrese Tulln je s 26 000 m² největším Martinsfriedhof v Klosterneuburgu. Jde tedy skutečně o plošně marginální úseky krajiny, které ovšem navzdory nepatrné výměře (většinou do 0,05 % výměry katastru obce) spoluurčují kulturní a historickou charakteristiku místa krajinného rázu. Není to však dáno přítomností památníků, hrobů významných osobností či architektonickým ztvárněním, ale především kolektivní pamětí na generace předků.

Jinou otázkou je poloha hřbitova. Již byly uvedeny počty *kirchhofů* v obou oblastech (46/24). Počty hřbitovů v sídle (10/11) a volné zemědělské krajině (57/15) jsou v čase proměnné, protože v důsledku rozšiřování zástavby dochází k pozvolnému začleňování hřbitovů do sídel. Opravdovými výjimkami jsou hřbitovy v lesích či na jejich okrajích (6/3). Patrně za to může historický vývoj pohřbívání, kdy pohřeb v lese patřil ve středověku k „neutrální“ formě (mezi popravištěm pro zločince a posvěceným hřbitovem pro řádné občany) a byl určen pro sebevrahy či jinověrce.⁸⁰ Umístění v lese nasvědčuje také tomu, že pro založení hřbitova v minulosti nebyli vlastníci ochotni uvolnit cenné zemědělské pozemky. Hřbitovy tak přednostně vznikaly na méně úrodných půdách, často na svazích. Tím však hřbitovy získaly poměrně zajímavou polohu v krajině nebo přímo na horizontu sídla. Za okres Nymburk jsou krajinnými dominantami hřbitovy v Hradčanech, Jiřicích, Opočnici nebo Staré Lysé. V okrese Tulln by sem patřily hřbitovy ve Fels am Wagram, Großweikersdorf, Chorherrn a Rappoltenkirchen.

Hřbitov mohl získat výjimečné postavení v krajině i prostřednictvím umístění při frekventované komunikaci. Tím se dostal do povědomí všech, kdo se v krajině pohybovali. Za těchto okolností se hřbitov stal významným krajinným prvkem, i když byl v rovině a na jinak poměrně nezajímavém místě mezi poli či vinicemi. Za české prostředí by příkladem byly hřbitovy v Netřebicích, Okřínkou, Starém Vestci nebo Úmyslovicích. V okrese Tulln to jsou příkladně hřbitovy v obcích Altenwörth, Bierbaum am Kleebühel, Großriedenthal či Sankt Andrä vor dem Hagenthale. Svým způsobem je to pravý opak již zmíněných umrlčích cest, které byly zřizovány většinou jen k obsluze hřbitova, nebo vedly do odlehlé části katastru obce.

2. Hřbitov jako produkt (politické) moci

Hřbitovy jsou rovněž názornou ukázkou uplatnění (politické) moci v krajině. Pro řešené období byly josefínské reformy jednoznačně zásadním mocenským nástrojem, který měl změnit hřbitovní krajinu. Nejprve šlo o záměr vymístit hřbitovy za sídla, následně se přidávala další opatření, z nichž asi nejvýznamnější bylo uzavření kostnic a výstavba márníc.

Kolem roku 1780 se na území okresu Nymburk nacházelo 42 hřbitovů, z toho 34 *kirchhofů* v sídlech a pouze osm *kirchhofů* bylo mimo sídlo. Z uvedeného počtu

⁸⁰ Daniela TINKOVÁ, *Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století*, Praha 2021, s. 63.

34 *kirchhofů* v sídlech jich je stále v provozu 13. K roku 2021 lze tedy vyhodnotit 62% úspěšnost josefínských reforem při pokusu vymést *kirchhofy* za sídla. Je ovšem třeba uvést, že pod vlivem josefínských reforem (a zvláště s ohledem na vyhlášení tolerančního patentu) vzniklo do roku 1800 dalších 13 hřbitovů, z toho šest evangelických. Vydání tolerančního patentu tak mělo vliv i na „evangelickou“ hřbitovní krajinu, která se stala neodmyslitelnou součástí (staré) kulturní krajiny okresu Nymburk.

Situace v okrese Tulln byla podobná. Kolem roku 1780 se zde nacházelo 40 *kirchhofů*, z toho 35 v sídlech a pouze pět mimo sídlo. Z uvedeného počtu 35 *kirchhofů* v sídlech jich bylo v roce 2021 v provozu devět, a to: Abstetten, Baumgarten am Tullnerfeld, Freundorf, Maria Ponsee, Ried am Riederberg, Rupperthal, Rust im Tullnerfeld, Sieghartskirchen a Tulbing. Jedná se tedy o 74% úspěšnost josefínských reforem. Dlužno ovšem poznamenat, že z pěti *kirchhofů* původně umístěných mimo sídlo (nadále jsou všechny v provozu) je už jen hřbitov ve Winklu mimo sídlo. Ostatní byly postupující zástavbou začleněny do obcí.

Zjevně úspěšnější byl záměr uzavřít kostnice, které lze předpokládat v podstatě u všech *kirchhofů*. Kostnice spolu s kostelem a ohradní zdí byly nejnápadnějšími objekty hřbitovní krajiny. Kostnice, a především jejich posbírání a vyskládaný obsah, velmi emotivně zhmotňovaly smrt (na rozdíl od vyzdobených hřbitovů). Jejich existence proto zdůrazňovala přechodovou fázi hřbitova mezi světem pozemským a světem věčným. Do jisté míry tak zvyšovaly duchovní hodnotu hřbitova jako krajinného fenoménu.

V okrese Nymburk byly kostnice doloženy jen na 13 místech.⁸¹ Do dnešní doby se dochovaly jen dvě, a to v Činěvsi a Kostomlatech nad Labem. Obě jsou bez kosterních ostatků. Jediné kosterní ostatky v objektu „kostnice“ byly nalezeny v rámci archeologického výzkumu na náměstí B. Hrozného v Lysé nad Labem.

Kirchhofy okresu Tulln byly vybaveny kostnicemi, pro které se zde vžil pojem *karner*. Po roce 1799 musely být všechny typy karnerů uzavřeny (podobně jako v Čechách),⁸² a proto se jich do současnosti dochovalo minimum. Výjimkou je skvostný románský karner u kostela sv. Štěpána v Tulln an der Donau nebo karner pod kostelem sv. Martina v Klosterneuburgu.

Stejně tak byl úspěšný záměr zřídit márnice/pitevny jako „moderní“ zdravotnická zařízení. Na rozdíl od kostnic na sebe márnice převzaly více racionální postoj ke smrti a oslabily postavení hřbitova jako tajemného místa. Napříště se hřbitovy měly stát především místem pro uložení těla. V rámci výzkumu bylo nalezeno celkem 80 pohřebišť v okrese Nymburk, kde je márnice doložena, popř. tam ještě stojí. Nejcennější jsou patrně (z památkového hlediska) márnice na hřbitovech u kostela v Chotěšicích, Poděbradech-Kluku a Velence.

⁸¹ V Budiměřicích, Činěvsi, Hrubém Jeseníku, Hradištku-Kersku, Kostomlatech nad Labem, Lysé nad Labem, Mcelích, Městci Králové, Nymburce, Poděbradech, Přerově nad Labem, Salské a Velebcech.

⁸² R. GÄLZER, *Alte Dorfkirchhöfe in Österreich*, s. 83.

Na rozdíl od českého prostředí, kde jsou četné márnice od druhé poloviny 20. století většinou v havarijním stavu, v lepším případě využity jako sklady, jsou v okrese Tulln márnice již poměrně vzácné. Od roku 1960 je na venkově začaly vytlačovat pohřební síně se zádušními komorami, které tím pozvolna přebraly úkol kostela.⁸³ Celkem jich bylo v rámci terénního průzkumu nalezeno 32. Jednotlivým znakem je moderní architektura a nové stavební materiály. Nápadnými příklady jsou smuteční síně v obcích Absdorf, Muckendorf an der Donau, Rappoltenkirchen či Tulbing.

3. Ideální typ hřbitova

Metoda ideálního typu se na základě výzkumu a pro posouzení hřbitovů jako krajinného fenoménu jeví jako vhodný způsob porovnání velkého množství sledovaných objektů. Zvláště je přitom třeba zohlednit proměnu hřbitovů ve vazbě na již uvedené právní předpisy.

Kirchhof

Nejstarším typem je hřbitov známý pod pojmem *kirchhof*, který má původ ve středověku a zřizoval se do roku 1784. V některých sídlech se navzdory josefínským reformám uchoval v provozu do současnosti. V okrese Tulln jsou všechny nalezené *kirchhovy* plně funkční nebo mají parkovou úpravou. V okrese Nymburk se nacházejí i uzavřené *kirchhovy* se zachovalými a opuštěnými náhrobků (např. Libice nad Cidlinou, Záhornice). Jsou to jakási místní „lapidária a kroniky“.

V absolutních číslech se v okrese Nymburk nacházelo/nachází 44 hřbitovů typu *kirchhof*, což představuje 37 % z celkového počtu sledovaných pohřebišť. V okrese Tulln to je 33 *kirchhofů*, tedy 43 %. Základním skladebným prvkem *kirchhofu* se stal (farní) kostel nebo (hřbitovní) kaple, stojící nejčastěji uprostřed areálu, který měl průměrnou výměru okolo 1 100 m². Umístění v sídle však nebylo podmínkou, jak dokládá příklad z Budiměřic, Velelib, Langenlebaru či Kritzendorfu. Půdorys *kirchhofu* byl většinou nepravidelný (často eliptický) a vymezovala jej kamenná ohradní zeď (z místního materiálu), krytá kamennými deskami. V ohradní zdi bývala většinou jen jedna dvoukřídlá brána, která navazovala na vstup do kostela/kaple. Hlavní hřbitovní kříž nebyl umístěn na kompozičně významném místě, ale nejčastěji při „pohledové“ straně kostela/kaple. Stromová vegetace byla výrazně omezena ve prospěch hrobových míst. Pokud se někde vyskytovala, měla charakter náletových dřevin a rostla po obvodu pohřebiště, výjimečně lemovala bránu ať již uvnitř, nebo vně pohřebiště. Samotné hrobové pole nemělo výrazné kompoziční členění a častěji šlo o nepravidelné rozmístění hrobů. Jelikož to byla stará pohřebiště, do současnosti se zachovalo několik starých (barokních až klasicistních) náhrobků, popř. náhrobních desek osazených do ohradní zdi. Společným jmenovatelem všech *kirchhofů* se stal nedostatek místa, který měly vyřešit kostnice. Jejich podoba byla rozmanitá a stejně rozmanité bylo jejich situování na *kirchhofu*. Ohradní zdi byly následně často využity jako zdroj stavebního materiálu.

⁸³ TAMTÉŽ, s. 64.

Josefský

Josefský typ hřbitova splňuje požadavky dle josefínských reforem: založen mezi lety 1784–1870, umístěn mimo sídlo, bez kostela/kaple. Málokterý by ale splňoval požadavek minimální vzdálenosti čtvrt hodiny pěší chůze od obce (asi 1 km). V době založení by tuto podmínku splňovaly snad pouze hřbitovy v Budiměřicích, Hořátvi, Kounicích, Loučeni, Altenwörth, Bierbaum am Kleebühel, Fels am Wagram a Großweikersdorf. Ostatní hřbitovy, pokud přímo nesousedily se zahradami sídla (např. Městec Králové, Poděbrady, Judenau, Königstetten), byly vzdálené maximálně několik desítek metrů (např. evangelický hřbitov v Bošíně, katolický v Sadské, Absdorf, Sankt Andrä vor dem Hagenthale). Do tohoto typu hřbitova náleží v okrese Nymburk 18 pohřebišť (15 %) a v okrese Tulln 22 pohřebišť (29 %). Na rozdíl od typu *kirchhof* zde byla základním skladebným prvkem hřbitovní zeď (většinou z místního materiálu). *Josefský* typ hřbitova měl většinou pravidelný půdorys o průměrné výměře 2 400 m² (asi dvakrát větší než *kirchhof*), avšak jeho členění nebylo patrně ještě přísně pravidelné či osově (nezachovaly se původní náhrobky). Hlavní hřbitovní kříže se většinou nedochovaly, stejně jako původní dřeviny, a proto nelze spolehlivě určit jejich lokaci a funkci v kompozici hřbitova. V dané době již vznikaly márnice jako náhrada za rušené kostnice. Jejich podoba i poloha jsou většinou známé jen z kartografických pramenů pořízených po polovině 19. století.

Charakteristiku *josefského* typu hřbitova v okrese Nymburk poněkud narušily evangelické hřbitovy v Bošíně a Chlebech. Místní sbory je založily před rokem 1790 a ještě v první polovině 19. století se jejich součástí staly modlitebny/kostely. V podstatě šlo o obrácený postup proti *kirchhofům*, kde byl kostel iniciační stavbou. Vyjma hřbitova v Opolanech se evangelické sbory v okrese Nymburk neinspirovaly ideovým vzorem prostoty a rovnosti zemřelých. Z náboženského přesvědčení na evangelických hřbitovech chyběly hlavní hřbitovní kříže. V ostatních skladebných prvcích (ohradní zdi, márnice, výsadby dřevin, ...) si byly s katolickými hřbitovy podobné.

Františko-josefský

Hřbitovy založené dle požadavků zdravotního zákona mezi lety 1870–1918 by bylo možné nazvat *františko-josefské* (po vzoru třetího vojenského mapování). Celkem jich je v okrese Nymburk 23 (19 %). V okrese Tulln se jich nachází sice jen 6 (8 %), ale k tomu je třeba připočíst 12 pohřebišť, která se v tu dobu rozšiřovala a přímo navazovala na starší hřbitovy předchozích typů. Charakteristickým znakem nových hřbitovů je obdélný půdorys o průměrné výměře 5 000 m² (dvakrát větší než *josefský* typ hřbitova). Vzhledem k době vzniku šlo o typické reprezentativní plochy, a proto řada z nich byla řešena na základě náročnější projektové přípravy (např. Městec Králové, Poděbrady-Kluk, Heiligeneich, Sankt Andrä vor dem Hagenthale). Opět byla základním skladebným prvkem ohradní zeď. Stále častěji se ale objevovala pálená cihla, která na přelomu 19. a 20. století získala na oblibě i jako architektonický

detail. Vstupy na hřbitovy byly oproti předchozímu období pojímány více reprezentativně, za využití neomítaných pískovcových kvádrů. Hlavní hřbitovní kříže se na katolických hřbitovech umísťovaly do středů nově navržených osových či pravidelných hřbitovů. Hřbitovní kaple byly poměrně vzácné, což mohlo souviset i s tím, že po roce 1870 obce nemusely zakládat pouze konfesní hřbitovy. Pokud ale kaple vznikla, mívala často historizující vzhled. Před rokem 1900 se výrazně rozmohla výstavba márníc, které mohly mít dvě základní formy. Buď to byla prostá obdélná stavba se sedlovou střechou, nebo byl objekt architektonicky blízký kapli. Na rozdíl od předchozích typů hřbitovů se výrazně více zachovala původní vegetační složka, která nejčastěji ve formě liniových lipových výsadeb lemuje ohradní zdi. S reprezentací také souvisely první výsadby introdukovaných dřevin, zejména zerav západní a východní (*Thuja occidentalis* a *orientalis*). Dřeviny buď doplňovaly stělu náhrobku, nebo zvýrazňovaly kompozici hřbitova.

Prvorepublikový

Vznik Československé republiky roku 1918 a její právní prostředí kladlo poněkud jiné požadavky na podobu a provoz hřbitovů. Zásadní změnou bylo přijetí pohřbu žehem za zákonný způsob nakládání s mrtvým tělem. Opomenout nelze ani snahu o snížení vlivu římskokatolické církve na společnost, která se na nových komunálních hřbitovech projevila absencí hlavního kříže. Je zde ale také cítit snaha obcí o nezávislost a stavbu svých vlastních hřbitovů. Tím v podstatě došlo k dokončení hřbitovní struktury české krajiny, neboť pozdější vývoj již nepřinesl žádné výrazné změny. Oproti předchozímu typu klesá průměrná výměra nového hřbitova na 2 400 m². Důvodem je fakt, že hřbitovy staví především malé obce a většinou jen pro svou potřebu (i když jsou známá i sdružení obcí pro stavbu společného komunálního hřbitova). V době mezi lety 1918–1948 vzniklo v okrese Nymburk 31 hřbitovů *prvorepublikového* typu (25 %). V okrese Tulln nebyl pro toto období dohledán žádný, zato došlo k rozšíření 14 stávajících hřbitovů (18 %). Hlavní charakteristikou *prvorepublikového* typu hřbitova je fakt, že od počátku bylo u něho plánováno založení urnové háje (kolumbárium bylo ještě poměrně vzácné). Většinou se nacházely v samostatných odděleních hřbitovů, oddělených od ostatních hrobových polí tvarovanými živými ploty z konifer. Nový typ hřbitova podpořily i moderní architektonické styly (konstruktivismus a funkcionalismus), které stavěly na praktičnosti a účelnosti při využití nových technologií a materiálů (vápenocementové cihly, umělý kámen, beton). Stále více klesal důraz na úplné odblokování světa za zdi plnou, opticky neprostupnou překážkou. Minimálně na straně vstupu byly zdi prolomeny jednoduchým mřížovím. V rámci architektonické hravosti a zvýšení dynamiky získaly vstupní prostory na dramatickosti užitím konkávních či konvexních oblouků. Pojetí hřbitova jako instituce, jež vyžadovala pozornost a současně sama mohla reprezentovat, bylo nejnápadnější právě na těchto hřbitovech, kde byl mnohdy vstup pojednán nezvykle monumentálně (např. Čilec, Jíkev, Milčice, Vinice). Zcela novým, i když ne široce

rozšířeným objektem na hřbitovech se staly oficiální památníky padlých v první světové válce. Charakteristické pro tento typ hřbitovů se stalo i užití většího množství konifer, z nichž v Čechách dominovaly smrky pichlavé (*Picea pungens*) a sloupovitý jalovec obecný (*Juniperus communis* Hibernica), v Dolním Rakousku pak borovice černá (*Pinus nigra*).

Socialistický

Pokud předchozí typ hřbitova byl v okrese Tulln vzácný, potom *socialistický* se zde v podstatě nevyskytuje. V okrese Nymburk lze jeho počátek klást zhruba do roku 1948, a to nejen ve vazbě na nastoupivší komunistický režim, ale také z důvodu postupného zaplňování trhu stavebním materiálem, který byl po válce nedostatkový. Čistě *socialistické* hřbitovy nakonec vznikly čtyři (Hradčany, nový hřbitov Chroustov, nový hřbitov Křinec a Vlkov pod Oškobrhem/Kolaje) a měly průměrnou výměru 4 500 m². Přestože jde o nepatrný podíl 3 % ze všech sledovaných hřbitovů, je nutné upozornit, že po roce 1948 došlo u řady hřbitovů k rozšíření. Hřbitov se v kompozici lišil od *prvorepublikového* jen v drobnostech, kterými se staly rozptylové/vsypové loučky a případné pomníky padlých z druhé světové války, respektive nově postavené společné pomníky padlým z obou válečných konfliktů. Tyto znaky však nejsou výhradní doménou *socialistických* hřbitovů, neboť se s nimi lze setkat i na starších hřbitovech nebo na rozšířených plochách starších hřbitovů. Mnohem nápadnějším projevem, a tedy i charakteristickým znakem, se stal nedostatek stavebního materiálu, který vedl k opuštění tradice plných ohradních zdí. Ty nahradilo oplocení kované či drátěné. V tomto směru lze shledávat jistou podobnost s vývojem v okrese Tulln, kde samozřejmě také docházelo k rozšiřování hřbitovů. Pokud byla na *socialistických* hřbitovech realizována stavba, nikdy nešlo o kapli ani o hlavní kříž, ale výhradně o márnici. Zúžil se i sortiment kamene pro výrobu náhrobků, což vedlo k druhotnému užití starých náhrobků, ale především masivnímu používání umělého kamene. Ve snaze po snížení nákladů na údržbu hrobů se pozvolna ze hřbitova symbolicky označovaného „zelená zahrada“ stala „zahrada kamenná“. V oblasti hřbitovní vegetace se udržoval tradiční sortiment dřevin s dominancí lípy a javoru mléč, avšak překvapivě absentovaly převislé formy stromů,⁸⁴ které by bylo možné s ohledem na charakter jejich habitu a všeobecně rozšířenou hřbitovní symboliku očekávat více. Přechodnou proměnu zaznamenalo keřové patro, kde se zejména v osmdesátých letech výrazně rozšířily jalovce čínské (*Juniperus chinensis*) a jejich pestrolisté kultivary. Ty však pro svou relativní krátkověkost ze hřbitovů pozvolna zmizely.

⁸⁴ Tím jsou myšleny především smuteční formy vrby bílé (*Salix alba* Tristis), břízy bradavičnaté (*Betula verrucosa* Yungii), jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior* Pendula) a buku lesního (*Fagus silvatica* Pendula).

Moderní

Jestliže předchozí dva typy hřbitovů se v okrese Tulln v podstatě nevyskytovaly (je to dáno i tím, že starší typy hřbitovů prošly modernizací), *moderní* typ hřbitova je zde naopak zastoupen velmi výrazně. Objevovat se začal již na přelomu tisíciletí, jak je vidět na dvanácti rozšířených hřbitovech. Typickou ukázkou jsou ale nové hřbitovy v sídlech Muckendorf an der Donau a Tulbing. K charakteristickým znakům patří nové stavební materiály jako pohledový beton, kortenová (korozi odolná) ocel, gabionové ploty a koše, sklo. Architektonický styl ovládl minimalismus, a to jak v úspoře stavebního materiálu, prostotě geometrického řešení architektury, tak také z hlediska minimalizace údržby. Není ovšem vyloučeno, že se pod vlivem ekologických tendencí ve společnosti začnou více uplatňovat přírodní hřbitovy, jejichž myšlenka bude založena na původním/místním stavebním i rostlinném materiálu. Příkladem může být Klosterwald na vrchu Kahlenberg u Vídně. Za zlomový okamžik pro výskyt *moderního* typu hřbitova by v okrese Nymburk mohl být pokládán rok 2019, kdy proběhla rekonstrukce hřbitova v Pátku, kterou v rychlém sledu následovalo v roce 2021 rozšíření a rekonstrukce hřbitova v Milovicích. Obě modernizace staví na nových stavebních materiálech i minimalistických úpravách.

Hřbitov jako součást křesťanské i sekularizované krajiny

Hřbitov byl od pradávna civilizačním prvkem v kulturní krajině, který na sebe strhával pozornost nejen v době pohřbu jedince, ale také ve vazbě na následný kult mrtvých. S příchodem křesťanství se rozmohl zvyk pohřbít jedince co nejbližší ke kostelu, respektive *ad sanctos*. Hřbitov se tak podílel na modelování křesťanské krajiny. Pokud byl hřbitovní areál (včetně kostela a ohradní zdi) zakreslen na mapách prvního vojenského mapování, dokládá to, že měl jako krajinný prvek funkci orientačního bodu a pro vojenské účely i strategický význam.

Na otázku hřbitova jako krajinného fenoménu lze nahlédnout i prizmatem josefínských reforem. Právě tím, že nařídily přesun hřbitova mimo sídla, tedy do volné krajiny, z nich vznikl „nový“ krajinný prvek. K založení hřbitova bylo třeba vybrat vhodnou polohu, která neměla být ovlivněna vysokou hladinou podzemní vody. Za tím účelem se vybíraly polohy na vyšších místech, které jsou samozřejmě v krajině nápadnější. Rovněž vytvoření potřebné infrastruktury, jako byly cesty, márnice, ohradní zdi či izolační zeleň, na sebe poutalo pozornost a mnohdy byly právě tyto prvky oním krajinným fenoménem, který se v zemědělské krajině výrazně uplatňoval.

Kirchhofy přes mnohá omezení nedošly úplného zatracení. Za čtvrt tisíciletí platnosti reforem se v sídlech bývalého Předlitavska zcela nepodařilo odloučit hřbitovy od kostelů, a tak i nadále *kirchhofy* figurují, byť v menším rozsahu, mezi významnými krajinnými prvky. V okrese Nymburk jich bylo/je celkem 44 (37 %) a v okrese Tulln 33 (43 %). Zajímavější je spíše jejich „druhý“ život v mentalitě společnosti, která v podstatě stále očekává (nebo minimálně není překvapena), že nalezne hřbitov v blízkosti kostela. Hřbitov je tedy tradičním prvkem kulturní krajiny.

Až do roku 1918 byla hřbitovní problematika (rušení nevyhovujících, zakládání nových, rozšiřování stávajících hřbitovů, zdravotní infrastruktura apod.) obou posuzovaných oblastí téměř stejná. Pozoruhodnou výjimkou se staly evangelické hřbitovy, které se v okrese Nymburk objevily na základě tolerančního patentu v podstatě souběžně s hygienickými a zdravotními reformami. S celkovým počtem 11 evangelických hřbitovů (10 %) se jedná o specifikum, které se v krajině/sídle projevuje nezvyklou koncentrací hřbitovů, a to i v malých obcích.

Po roce 1918 došlo v okrese Tulln k jakémusi „zakonzervování“ hřbitovní struktury. Nová pohřebiště vznikala minimálně. Mnohem častěji se přistupovalo k rozšíření starších. Vše probíhalo ve vazbě na dosavadní vývoj a harmonické vztahy v krajině. Naopak v okrese Nymburk v době mezi oběma světovými válkami nastal nebývalý rozvoj, což dokládá 31 nových hřbitovů (25 %). Jejich projev v krajině byl vůči předchozím více technický. Konstruktivismus a funkcionalismus prosazovaly nové stavební materiály, které silně kontrastovaly s dosavadní tradicí. Taktéž architektonické návrhy strhávaly na sebe pozornost a tím se hřbitovy staly nápadnými prvky v krajině i sídlech.

Druhé poválečné období zvýraznilo odlišné společenské a politické klima obou sledovaných regionů. Společným jmenovatelem byl zpočátku nedostatek stavebních materiálů. Rozdílný byl naopak přístup ke konfesím. Z toho také pramenila proměna hřbitovní architektury na přelomu tisíciletí. V okrese Tulln lze vysledovat výraznou modernizační a rekonstrukční vlnu, která na jedné straně sice ruší staré prvky, avšak současně nabízí nové. Modernita hřbitovů přitahuje pozornost a současně vybízí k začleňování hřbitovů do organismu sídla. České prostředí je v tomto ohledu mnohem konzervativnější a na hřbitovy stále nahlíží jako na „tradiční“ oblast. Proto i vnější projev hřbitovů splývá s okolní krajinou a spíše než o kontrastním působení lze hovořit o harmonickém splynutí, které je podpořeno nižší intenzitou údržby.

Hřbitov jako krajinný fenomén se dnes uplatňuje především ve volné krajině, kde jeho technický vzhled kontrastuje s přírodními charakteristikami místa. S odstupem času od založení hřbitova však jeho nápadnost klesá, a to ve vazbě na doprovodné sadové úpravy, které hřbitov začleňují do krajiny. Nápadnost hřbitovů v krajině zajišťuje především vazba na technickou infrastrukturu, zejména komunikace a parkoviště. Přirozeně je hřbitov tím nápadnější, čím má větší rozlohu a slouží většímu počtu obcí. V takovém případě se z něho stává frekventované místo paměti, které k sobě váže další společenské aktivity. Kromě oslavy kultu osobností to může být i stále více oblíbená hřbitovní turistika.

MATERIÁL

Protinacistický odboj komunistů v Čelákovicích v letech 1939–1945

MARTIN DOLEJSKÝ

Martin Dolejský, Communist anti-Nazi resistance in Čelákovice in 1939–1945

The presented paper addresses the topic of the communist anti-Nazi resistance in the town of Čelákovice that had not been elaborated until now. The author draws on a wide range of sources, e.g., from archives, museum collections, memories of witnesses, periodicals or specialised literature. Čelákovice was one of the important industrial centres of the Brandýs nad Labem District. The founders of the illegal organisation of the Communist Party of Czechoslovakia were recruited from workers of the largest local machine tool factory J. Volman. In spite of the ambiguities concerning the foundation of the group, the presented study manages to describe their activities, which comprised printing and distributing illegal press, sabotage in the immediate surroundings and wider area, and support to other resistance fighters. The most noteworthy activity in our view is the assistance to members of the Antimony paramilitary unit and to Rudolf Vetiška. The author attempts to assess the activities critically given the fact that post-war testimonies did not avoid concealing the truth or distorting the facts. The paper also includes a reference to the persecution of leading members of the resistance group.

Keywords

Anti-Nazi resistance, Communist Party of Czechoslovakia, Čelákovice

Úvod

V následujícím textu se budeme věnovat tématu, které je v odborné literatuře značně frekventované – komunistickému protinacistickému odboji.¹ Přestože

¹ Z literatury výběrově uvádíme: Miroslav GÖRTLER, *Ve jménu života*, Praha 1980; TÝŽ, *Památná místa protifašistického boje Středočeského kraje*, Praha 1976; Čestmír AMORT – Miroslav GÖRTLER (eds.), *Léta zařatých pěstí. Sborník studií z dějin antifašistického odboje ve středních Čechách*, Praha 1975; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996; Alena HÁJKOVÁ, *Strana v odboji. Z dějin ilegálního boje KSČ v letech 1938–1942*, Praha 1975; TÁŽ, *Praha v komunistickém odboji*, Praha 1984; TÁŽ, *Kapitoly z dějin odboje proti nacismu. Komunisté v letech 1938–1945*, Praha 1985; Pavel ŠMEJKAL, *S Moskvou za zády. Zpravodajci – parašutisté – partyzáni*, Praha 2021; Pavel MARŠÁLEK, *Pod ochranou hákového kříže*, Praha 2012; Jiří ŠOLC, *Za frontou na východě*, Cheb 2003; Tomáš PASÁK, *Protiněmecké demonstrace ve středních Čechách na podzim roku 1939 a postoj ilegální KSČ, 1. Politické a organizační předpoklady*, Středočeský sborník historický 13, 1978, s. 5–24;

nalezneme celou řadu kvalitní literatury o odbojové činnosti komunistů a ilegální práci Komunistické strany Československa (dále KSČ) na celostátní úrovni i v některých regionech, ke komplexnějšímu zpracování v případě Čelákovic ještě nedošlo. V dosud (bohužel) poslední syntéze historie města Čelákovic je dané problematice věnována necelá jedna strana.² Tak jako celá řada jiných období, především 20. století se potýkalo s ideologickými zásahy a dezinterpretacemi v historiografii před rokem 1989 a činnost komunistického odboje byla často zveličována, zatímco demokratický odboj byl zamlčován či relativizován. Po společenských změnách před více než třiceti lety zase panovala opačná tendence, kdy se pozornost historiků logicky přesunula k dříve opomíjeným příběhům demokratického odboje. V horším případě docházelo ke zlehčování úlohy komunistů v období druhé světové války.

Náš text se na základě především archivních materiálů a materiálů z muzejních sbírek pokusí o rekonstrukci toho, jaký byl význam a rozsah odbojové činnosti komunistů v Čelákovících. Pouze okrajově se dotkne místního demokratického odboje.³ Uvědomujeme si úskalí poválečných výpovědí, kde se přeživší často snažili zveličovat význam svého jednání a vylepšovat svůj kádrový profil. Někteří z nich zastávali i vysoké stranické funkce, a proto k nim přistupujeme kriticky. Na druhé straně jsou často jediným zdrojem informací.

Pokud jde o vymezení pojmu komunistický odboj, je nutné konstatovat, že ne všichni jeho účastníci byli členy KSČ, ale podřídili se ilegálnímu vedení KSČ.⁴

Východiska (archivní prameny, literatura, stav poznání)

Při zpracování tématu se můžeme opřít o celou řadu pramenů. V první řadě jde o archivní materiály z Vojenského historického archivu (dále VHA). Zde se ve fondu Ilegalita 1938–1945 nachází zpráva o ilegální činnosti závodní organizace KSČ

TÝŽ, *Protiněmecké demonstrace ve středních Čechách na podzim roku 1939 a postoj ilegální KSČ, 2. Průběh a ohlas demonstrací*, Středočeský sborník historický 14, 1979, s. 5–25; Marie DURMANOVÁ – Bořivoj INDRA (eds.), *Středočeské kapitoly z dějin okupace 1939–1942*, Praha 1965.

² Jaroslav ŠPAČEK, *Ilegální činnost ve městě za nacistické okupace*, in: Emanuel Vlasák, Polabské město Čelákovice, Čelákovice 1991, s. 124.

³ Tomu se věnuje následující literatura: Martin DOLEJSKÝ, *Život a odbojová činnost Václava Grafnettera*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 5, 2015, s. 169–176; J. ŠPAČEK, *Ilegální činnost ve městě za nacistické okupace*, s. 122–130; František ŠTURMA, *Čelákovické školství a odbojová činnost učitelů v době nacistické okupace*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2010.

⁴ Alena HÁJKOVÁ, *Pražští komunisté v odboji, 11*, Hlas revoluce 33/27, 7. 7. 1979, s. 8. Tento fakt lze z pohledu ilegální práce vnímat pozitivně, protože lidé stranicky neorganizovaní nebyli gestapu známi jako komunisté, a tak je bylo těžší podchytit. Pro tento argument hovoří i to, že první zatýkání, které postihlo ilegální organizaci KSČ, proběhlo až na jaře 1941 (viz Miloslav RUDIŠ, *Ilegální stranická organizace v Čelákovících*, Odboj a revoluce 5/4, 1967, s. 63).

u firmy Volman v Čelákovících a vlastní životopis sepsaný Miloslavem Rudišem⁵ nedlouho po skončení války. Nacházejí se zde i svědectví přímých účastníků odboje o schůzce s Jaroslavem Kruckým,⁶ kontaktu s parašutisty ze skupiny Antimony, činnosti M. Rudiše, zatýkání ilegálních pracovníků a přehled sabotážních akcí KSČ v Čelákovících. Všechna tato svědectví jsou sepsána v roce 1945 po skončení války. Dále zde nalezneme svědectví plukovníka generálního štábu Josefa Černíka, který byl napojen na ilegální organizaci KSČ v Čelákovících.⁷ Ve fondu se dále nacházejí další svědectví, která v práci využíváme. Ve VHA čerpáme také z fondu Ilegální letáky 1938–1945.

Dalším přínosným a dosud badatelsky nevyužitým pramenem je fond Okresní oddělení Ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, který je uložen v Archivu bezpečnostních složek v Praze. Ve fondu se nachází závěrečná zpráva sestavená okresním velitelstvím Sboru národní bezpečnosti, které prověřovalo odbojovou činnost ilegální skupiny KSČ v Čelákovících v době války. Zpráva obsahuje kromě vlastního hodnocení seznamy osob zapojených do odboje a výslechové protokoly zainteresovaných přeživších. Prošetřování a výslechy probíhaly v průběhu roku 1949. Jsou zde však vloženy i některé texty z roku 1945 sepsané krátce po skončení války.

Členské přihlášky a k nim připojené dotazníky o odbojové činnosti některých osob působících v Čelákovících obsahuje fond Svaz protifašistických bojovníků (dále SPB) uložený v Národním archivu v Praze. Zde jsou také dva rozsáhlejší texty

⁵ Miloslav Rudiš, nar. 12. 10. 1919 ve Staré Pace, pracoval v době druhé světové války jako strojní zámečník ve firmě Volman v Čelákovících, kde se aktivně zapojil do odboje jako člen KSČ. Bydlel v ulici Na Požárech 825/24. Počátkem roku 1943 odešel na Jilemnicko, kde se skrýval a působil nadále v odboji. Po osvobození vlasti se vrátil do Čelákovíc, kde byl od roku 1948 členem Městského národního výboru v Čelákovících, Akčního výboru Národní fronty tamtéž nebo členem Okresního výboru KSČ Brandýs nad Labem. Stál také u vzniku a formování Lidových milicí v Čelákovících. Jeho jméno se objevuje v seznamu delegátů na sjezdy KSČ. Byl také oceněn Československou vojenskou medailí Za zásluhy II. stupně (viz Městské muzeum v Čelákovících (dále MMČ), inv. č. H 4220, Dotazník o činnosti v odboji; P. ŠMEJKAL, *S Moskvou za zády*, s. 160; František ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, Praha 2010, s. 69, 89).

⁶ Jaroslav Krucký, nar. 13. 4. 1900 v Olešce, byl učitel, člen Sokola a sociální demokracie. V době druhé světové války působil aktivně jako člen ilegálního Petičního výboru Věrní zůstaneme. Zatčen byl v listopadu 1942 a poté vězněn na Pankráci. V roce 1944 byl odsouzen k trestu smrti. Jak uvádí jeho spolupracovník Václav Grafnetter ve svých vzpomínkách, tak „Jaroslav Krucký zmizel beze stopy as v polovině dubna 1945 v Lipsku, kam byl převezen z Drážďan“. Jiná zpráva uvádí, že byl Krucký „v únoru 1945 transportován do věznice v Lipsku, odtud do Bínice na vojenskou střelnici ještě s 27 spoluvězni. Podle jiné zprávy měl být koncem března nebo začátkem dubna 1945 odvezen se 6 k smrti odsouzenými do Halle na popravu“. (viz MMČ, inv. č. H 4586, Odboj v Čelákovících v letech 1939–1945 (rkp.); Služba repatriantům 1/51, 25. 9. 1945, s. 3).

⁷ Bližší informace k této osobě se nám nepodařilo zjistit.

Františka Šidvice⁸ a Josefa Pitry⁹ zaslané do soutěže Svazu protifašistických bojovníků (SPB). Oba se nám ale jeví jako problematické z toho důvodu, že se nejedná o svědectví přímého účastníka (Šidvicův text z roku 1964) či jde o text sepsaný s velkým časovým odstupem (Pitrův text z roku 1989). Kriticky se o textech vyjadřují i přiložené posudky.¹⁰ O perzekuci ze strany německých úřadů svědčí dokumenty z fondů Státního tajemníka u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu a Okupační vězeňské spisy.

Okrajově využíváme také fond TOS Čelákovice, který je uložen ve Státním oblastním archivu v Praze.

Vedle archivních fondů využíváme i sbírky Městského muzea v Čelákovících, kde se nacházejí dotazníky a přihlášky Svazu národní revoluce, svědectví o činnosti v komunistickém i demokratickém odboji.

Jak je zmíněno v úvodu, tématu komunistického protinacistického odboje v Čelákovících se věnuje i literatura. Často jde o pouhé zmínky, které však nejsou podloženy citací věrohodného dokumentu nebo pocházejí z problematického pramene. I přes své nedostatky přináší tato díla některá zajímavá zjištění a souvislosti. Asi nejvíce prostoru je komunistickým odbojářům z Čelákovic věnováno v knize *Nás živé nedostanou. Historie parašutistické skupiny Antimony* od Antonína Tichého. Jde o knihu více populárně naučnou než odbornou, ale autor mohl využít osobních svědectví zúčastněných osob a popisuje kontakt mezi parašutisty a komunisty z Čelákovic.

Z knižně vydaných vzpomínek se tématu věnuje útlá publikace *Pod rudým praporem* od již zmíněného F. Šidvice vydaná v roce 1966. Pasáže o protinacistickém odboji jsou převzaty z jeho soutěžního textu pro SPB. Je nutné mít na paměti, že Šidvic nebyl přímým účastníkem popisovaných událostí. O rok později se jeden

⁸ František Šidvic, nar. 28. 8. 1900 v Pečkách, byl dělník organizovaný již od mládí v sociální demokracii a později v KSČ. V meziválečném období zastával četné stranické funkce na nižší úrovni. Válku prožil v Pečkách a do Čelákovic přišel až po osvobození. Zde zastával post předsedy městského výboru KSČ, v únoru 1948 byl předsedou akčního výboru Národní fronty. V roce 1951 byl pověřen vedením Severočeských tukových závodů, o tři roky později přešel na Vysokou školu ekonomickou na katedru marxismu-leninismu. V roce 1958 byl vyznamenán Řádem práce. I v důchodu se podílel na politické práci v Čelákovících (viz Státní okresní archiv Praha-venkov (dále SOkA Praha-venkov), Městský národní výbor Čelákovice, Kronika města Čelákovice 1960–1969, kniha III, s. 9–11 (neinventarizováno)).

⁹ Josef Pitry, nar. 9. 5. 1920 v Městci, v době války pracoval jako strojní zámečnický ve firmě Volman v Čelákovících. Patřil mezi hlavní postavy místního komunistického odboje. Byl zatčen v lednu 1943 a postupně vězněn na Pankráci, v koncentračním táboře Terezín a Buchenwald. Po skončení války se vrátil do Čelákovic a pracoval ve svém původním povolání (viz Národní archiv (dále NA), Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha (dále SPB), Členská přihláška J. Pitry, 1945 (neinventarizováno)).

¹⁰ NA, SPB, inv. č. 671, Posudky na texty F. Šidvice a J. Pitry, kt. 41. V obou případech to jsou nedostatečně doložená tvrzení o významu čelákovické odbojové skupiny. I přes nedostatky oba posudky texty doporučují do soutěže či k dalšímu publikování.

z autorových textů objevil v jednom z čísel časopisu *Odboj a revoluce*, společně s textem od M. Rudiše.¹¹ Zmínku o Čelákovících nalézáme i ve vzpomínkách *Skok do tmy* od Rudolfa Vetišky.¹² Kniha bohužel neobsahuje přesná data a často zde líčené události působí chaoticky.¹³ Vetiška však v Čelákovících v době války několikrát byl a krátce se zde ukrýval.¹⁴ Některé dokumenty gestapa byly publikovány v edici pramenů *KSČ proti nacismu*.¹⁵

Tím se dostáváme k poslednímu okruhu, kterým jsou noviny a časopisy. Kromě výše zmíněného časopisu *Odboj a revoluce* přineslo řadu informací studium periodika *Hlas revoluce*,¹⁶ kde vycházely vzpomínky i odborné texty, a podnikového časopisu *Příslib* vydávaného ve Volmanově továrně.

Počátky odbojové skupiny, organizace a personální složení

Informace o počátcích komunistického odboje v Čelákovících nám bohužel nejsou k dispozici od zakládajících členů, protože ti byli buď popraveni, nebo zemřeli v koncentračních táborech. Z pochopitelných důvodů zachování konspirace se k tématu nedochovaly archivní materiály a musíme tak vycházet ze svědectví těch, kteří v jejich práci pokračovali a dožili se konce války. K založení existují dvě verze.

První pochází od M. Rudiše, který uvádí, že Bedřich Janeček, František Krečmer, Karel Dostál a Josef Okleštěk chtěli ihned po 15. březnu 1939 uprchnout do ciziny, a za tímto účelem kontaktovali velvyslanectví Sovětského svazu v Praze, kde vyjednávali o možnosti přechodu na území Svazu sovětských socialistických republik (SSSR). Po odmítnutí jim bylo naznačeno, aby se podíleli na práci proti Němcům

¹¹ František ŠIDVIC, *O práci KSČ v Čelákovících*, *Odboj a revoluce* 5/4, 1967, s. 58–61; M. RUDIŠ, *Ilegální stranická organizace v Čelákovících*, s. 62–71.

¹² Rudolf Vetiška, nar. 1895 v Hloubětíně, soustružník a meziválečný člen KSČ a Rudých odborů, který v dubnu 1939 odjel tajně do Moskvy. Od roku 1941 prošel speciálním kurzem a připravoval se na návrat do protektorátu. V březnu 1943 byl vysazen spolu s dalšími parašutisty v Polsku, odkud se díky polskému komunistickému odboji dostal na Moravu. Dle instrukcí Kominterny měl udržovat spojení mezi ilegální KSČ a Moskvou. Několikrát pobýval v Čelákovících. Byl zatčen gestapem v srpnu 1944 a do konce války vězněn na Pankráci. Po válce zastával veřejné funkce. Zemřel v roce 1966 (viz Petr ANEV – Matěj BÍLÝ (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, L-Z, Praha 2018, s. 526–528).

¹³ Kritiky se kniha dočkala už po svém vydání, viz *Historie a vojenství* 15/4, 1966, s. 778. Ve zprávě o knize je mimo jiné uvedeno, že „Vetiškova kniha má spoustu tmavých, nejasných míst“ a že autor v určité fázi vyprávění „opouští chronologickou linii a je velmi kusý a mnohdy dost obecný“.

¹⁴ P. ŠMEJKAL, *S Moskvou za zády. Zpravodajci – parašutisté – partyzáni*, s. 134 a 930. Míst, kde se Vetiška ukrýval, je celá řada. Mimo jiné v Rychvaldu u Františka Pytla, ve Svatém Janu pod Skalou, u manželů Beníškových v Praze 8, u Viléma Schneidera v Karlíně.

¹⁵ Oldřich SLÁDEK – Oldřich NOVÁK – Jaroslav ŽIŽKA (eds.), *KSČ proti nacismu*, Praha 1971, s. 45–53, 283, 286, 289 a 293.

¹⁶ *Hlas revoluce* vycházel v letech 1945 až 1990. Do května 1948 jako týdeník Československé obce legionářské, později jako týdeník Svazu bojovníků za svobodu, ústřední orgán SPB a v poslední fázi své existence jako týdeník Českého svazu protifašistických bojovníků.

v domácích podmínkách. To měl být impulz k založení skupiny.¹⁷ Zde si však sám Rudiš odporuje, protože ve svém životopisu ze srpna 1945 píše, že „v prvních dnech nacistické okupace jsem plánoval s kamarádem odchod do ciziny. Z tohoto odchodu sešlo, pro naše rozpory“.¹⁸

S druhou verzí přišla Josefa Kopecká. Dle ní skupinu založil její politický vedoucí Jan Jirůšek, Václav Dobiáš, Josef Paulů¹⁹, Karel Dostál a František Jelínek. Není však jasné, zda k založení došlo z vlastní iniciativy, nebo z příkazu krajského vedení KSČ v pražských Vysočanech, kam Jirůšek často jezdil a byl napojen na ilegálního pracovníka Roman Prouzu vystupujícího pod krycím jménem Erben. Bez ohledu na tuto nesrovnalost považovaly vyšetřující orgány v roce 1949 tuto verzi za věrohodnější.²⁰ Iniciativu pražského ústředí zmiňuje i F. Šidvic, který uvádí, že člověk vystupující pod krycím jménem Endler spolu s Eduardem Beránkem pověřil Bedřicha Janečka založením ilegální organizace v továrně Volman.²¹

Řada poválečných svědectví je v mnohém podobná. Nikdo nedokáže přesně popsat vznik a počáteční činnost odbojové skupiny, která je některými nazývána (či zaměňována) jako Nikolaj Kimlik.²² Ve skutečnosti se skupinou M. Kimlik navázal kontakt pravděpodobně pouze M. Rudiš, který se na východě Čech v pozdějším období ukrýval.²³

K vypracování směrnic pro ilegální organizace a instrukce k sabotážím v průmyslových podnicích se po válce přihlásil plukovník generálního štábu Josef Černík, který se do Čelákovic přestěhoval po svém penzionování v únoru 1939. Udržoval skrze spojky (Dolejš, Janeček) kontakt s ústředím v Praze do listopadu 1942. Krátce

¹⁷ Archiv bezpečnostních složek v Praze (dále ABS), Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Výslech M. Rudiše, 16. 12. 1949.

¹⁸ Vojenský historický archiv (dále VHA), Ilegalita 1938–1945, Životopis M. Rudiše, kt. 13.

¹⁹ Josef Paulů, nar. 11. 3. 1912 v Berouně, v době války pracoval jako strojní zámečnick ve firmě Volman v Čelákovících. Příímý účastník komunistického odboje v Čelákovících. Byl zatčen v lednu 1943 a postupně vězněn na Pankráci, v koncentračním táboře Terezín a Buchenwald. Zde se společně s J. Pitrou dočkal osvobození tábora americkou armádou 11. 4. 1945. Po návratu do vlasti se přestěhoval do Špindlerova Mlýna, kde v letech 1960–1966 vykonával funkci předsedy místního národního výboru (viz NA, SPB, Členská přihláška a členský průkaz J. Paulů, 1945, neinventarizováno; TAMTÉŽ, Okupační vězeňské spisy (dále OVS), Seznam československých příslušníků v táboře Buchenwald k 19. 4. 1945, kt. 11; Korespondence s ředitelem Státního okresního archivu Trutnov Mgr. Romanem Reilem, 9. 12. 2021).

²⁰ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Závěrečná zpráva 21. 12. 1949.

²¹ NA, SPB, inv. č. 671, F. Šidvic: Ilegální komunistická činnost v Čelákovících za nacistické okupace ČSR (1939–1945), 1964.

²² Jedná se pravděpodobně o omyl. Tato skupina působila na konci války na Semilsku a byla nazvána podle Nikolaje F. Kimlika, viz Zdeněk SUCHARDA, *Semilsko v květnu 1945*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2019, s. 10.

²³ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Výslech M. Rudiše, 16. 12. 1949.

potom byl zatčen.²⁴ Původně byla pražská Volmanova továrna napojena na instruktory z Prahy-venkov, ale když bylo spojení v roce 1941 přerušeno, přešla do vysočanské stranické oblasti.²⁵ Jak je uvedeno výše, dělo se tak skrze instruktora Prouzu-Erbena. Po jeho zatčení byl nahrazen Ferdinandem Sommerem vystupujícím pod krycím jménem Vrba, což potvrzují i svědectví.²⁶ Po zatýkání v lednu 1943 jezdil do Čelákovic pražský instruktor Fleišer.²⁷

Po válce sestavený seznam osob zapojených do komunistického odboje je úctyhodný. Jde o desítky osob, ale lze předpokládat, že pouze malá část z nich byla skutečně aktivní. Větší počet zainteresovaných byl nebezpečný a hrozilo by prozrazení. Neznamená to však, že by to nebylo možné. Komunisté za války navázali na svoji praxi z meziválečného období, kdy se často pohybovali na hranici legality. Za tímto účelem vytvořili za okupace systém tzv. trojek. Šlo o obdobu desítkového systému, kdy měl jen omezený okruh (jejich počet se pohyboval od tří do deseti) osob povědomí o aktuálním úkolu. Tyto malé skupinky se sice mohly znát a na malém městě by něco takového šlo jen těžko vyloučit, ale nevěděly o svých aktivitách.²⁸ Systém fungování popsal J. Jelínek takto: „*Po vzrůstu jednotky byla zřízena oddělení, ve kterých bylo někdy 3, 5 a někdy i 6 členů, kteří měli svého vedoucího, který byl současně také spojkou mezi oddělením a vedením celé skupiny.*“²⁹

Jisté je, že většina zainteresovaných členů pocházela z místního strojírenského podniku J. Volman, který se zaměřoval na výrobu obráběcích strojů, ale sídlem odboje se stal až později. V době vypuknutí druhé světové války za sebou měla továrna vyrábějící obráběcí stroje téměř tři desítky let existence. Z malé dílny se tak postupem doby stal rozsáhlý průmyslový komplex, který počátkem července 1940 zaměstnával 1 971 zaměstnanců.³⁰

Místem, kde se odbojáři v počátečním období scházeli, byl Jirůškův byt v Družstevní ulici čp. 1115 na tehdejší okraji města. Až po zatčení pana Jirůška na počátku roku 1944 se v dokumentech hovoří o továrně jako o „sídle jednotky“.³¹ Do svého zatčení byli nejvýznamnějšími postavami odboje dvojice Jirůšek a B. Janeček.

²⁴ VHA, Ilegalita 1938–1945, Zpráva o ilegální činnosti ilegální organizace KSČ Čelákovice a Praha, kt. 13.

²⁵ A. HÁJKOVÁ, *Pražští komunisté v odboji*, 11, s. 8.

²⁶ F. ŠIDVIC, *O práci KSČ v Čelákovících*, s. 58.

²⁷ VHA, Ilegalita 1938–1945, Protokol č. 7 (Navazování spojení po 19. 1. 1943), kt. 13.

²⁸ V poválečné vzpomínce to potvrdil i jeden z dělníků továrny: „*U nás v továrně už dávno za Hitlera bylo několik organisovaných skupin, které o sobě ani skoro nevěděly. Jednu skupinu komunistů, a sice tu největší, celou zavřeli, část z nich povraždili.*“ (viz Jaroslav VLK, *Volmanka v odboji*, Příslib 1/13, 1945, s. 3).

²⁹ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Výslech J. Jelínka, 16. 12. 1949.

³⁰ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), TOS Čelákovice, Výkaz stavu zaměstnanců v běžném týdnu, 13. 7. 1940 (neinventarizováno).

³¹ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Závěrečná zpráva, 21. 12. 1949.

Činnost odbojářů

Komunisté se po vzniku Protektorátu Čechy a Morava ocitli ve složité situaci. V ilegálním vydání *Rudého práva* ze srpna 1939³² vyzývalo stranické ústředí k následujícímu: „*Braňme se pasivní rezistencí, stávkami, bojkotem fašistických agentů a českých zrádců, organizujme hromadné projevy národní vůle.*“³³ Tento přístup souvisel s politikou Kominterny po podpisu sovětsko-německého paktu o neútočení a promítnul se například i do radiotelegrafické depeše Klementa Gottwalda z 21. října 1939: „*Při akci k 28. říjnu postupujte opatrně, abyste se nedostali do vleku benešovského šovinismu. Doporučujeme rozhodné vystoupení k 7. listopadu pro Sovětský svaz a za národní a sociální osvobození společně s německou dělnickou třídou.*“³⁴ Přestože se v některých městech demonstrovalo a stávkovalo, v Čelákovících byl klid.³⁵ Stávka ve Volmanově továrně je zmíněna bez upřesnění data v roce 1940, a když si odmyslíme ideologické fráze o vůdčím postavení dělnické třídy a KSČ v odboji, je patrné, že hlavní motivací nebyl boj proti okupantům, ale úprava úkolových norem.³⁶ Bohužel se nám nepodařilo tuto zmínku ověřit. Bez ohledu na to stávka zůstávala po vzniku Protektorátu Čechy a Morava jednou z mála forem odporu dělnictva, ale jak dokazuje odborná literatura, motivace ke stávkám pramenila v nespokojenosti s výší mezd.³⁷ O otevřeném odporu nelze v tomto období vůbec hovořit. Podle komunistů byl ozbrojený konflikt imperialistickou válkou. V rádiovém vzkazu z března 1940 K. Gottwald zdůrazňoval nutnost spolupracovat v nových poměrech s německým proletariátem, postavit se na odpor západnímu imperialismu a podporovat heslo o novém sebeurčení. Teprve na jaře 1941 se dogmatický přístup komunistů začínal měnit a zásadní obrat nastal po útoku Německa na SSSR 22. června téhož roku.³⁸

Tyto instrukce se odrážejí i v činnosti komunistů v Čelákovících, kterou lze rozdělit do několika oblastí. Tou první je ilegální tisk letáků a novin. Několik výpovědí potvrzuje, že v počátečním období okupace k tomu docházelo, jak uvádí například J. Kopecká: „*Zpočátku byly zde [Čelákovice, Družstevní čp. 1115 – pozn. autora] tištěny ilegální tiskoviny všeho druhu a později i Rudé právo v drobném vydání, dále zhotovoval*

³² Jednalo se o první vydání *Rudého práva* po 15. 3. 1939.

³³ Blažena KALVÍNSKÁ – Irena PRAŽÁKOVÁ (eds.), *Rudé právo 1939–1945*, Praha 1971, s. 21.

³⁴ *Depeše mezi Prahou a Moskvou 1939–1941*, Příspěvky k dějinám KSČ 7/3, 1967, s. 397.

³⁵ T. PASÁK, *Protiněmecké demonstrace ve středních Čechách na podzim roku 1939 a postoj ilegální KSČ*, 2. *Průběh a ohlas demonstrací*, s. 5–25; Stanislav KOKOŠKA, „*Zastavte práci!*“ *Stávkové hnutí v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939*, *Paměť a dějiny* 11/2, 2017, s. 29–37.

³⁶ NA, SPB, inv. č. 671, F. Šidvic: *Ilegální komunistická činnost v Čelákovících za nacistické okupace ČSR (1939–1945)*, 1964.

³⁷ Dušan JANÁK – Stanislav KOKOŠKA, *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*, Praha 2019, s. 127–144.

³⁸ Václav KURAL, *Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1938–1945*, in: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 4, Praha 2005, s. 76–78.

zde Jirůšek se svými pomocníky třaskavinové nálože a podobné věci.³⁹ Zhotovování a distribuce letáků byla ve středních Čechách v roce 1939 poměrně rozšířená,⁴⁰ a také v Čelákovících se ilegální leták vyskytl. Místní strážmistr Klička ve svém hlášení Okresnímu úřadu v Brandýse nad Labem uvedl, že „dne 11. listopadu 1939 po 11 hodině nalepil dosud neznámý pachatel na benzinovou čerpací stanici v Denisově ulici v Čelákovících ilegální leták rozměrů 5 × 7 cm“.⁴¹ Malý německy psaný letáček našel místní pumpař Ulrich, který věc okamžitě oznámil. Obsahem letáčku je výzva německým vojákům, aby odešli, a svolání, že brzy přijde Stalin. Ironií osudu je, že krátce před vylepením tohoto letáčku byl uzavřen mezi Německem a Sovětským svazem pakt o neútočení a k válce mezi těmito dvěma státy se ještě neschylovalo. Pachatele se vypátrat nepodařilo a k autorství se po válce nikdo nepřihlásil.⁴² Ve svědectvích se naopak setkáváme se zmínkami o tisku *Rudého práva*.⁴³ Lze předpokládat, že tento druh aktivity byl v pozdější době kombinován s jinou formou odporu (sabotáže, zpomalování výroby). Přepisování a tisk *Rudého práva*, psaní letáků a jejich následná distribuce probíhaly po celou dobu války.⁴⁴ Například jeden z dělníků Volmanky, Josef Habr z Babí, přivážel z Čelákovíc na Hronovsko ve druhé polovině roku 1942 stranický tisk a propagační materiály.⁴⁵ Je nutné uvést, že plně se komunisté zapojili do československého odboje až po útoku Německa na Sovětský svaz.⁴⁶ Na okraj uvedme, že se v Čelákovících bezprostředně po vzniku Protektorátu Čechy a Morava šířil v továrně ilegální časopis *V boj* vydávaný demokratickým odbojem.⁴⁷

Mezi výčtem aktivit by neměla chybět snaha o spolupráci s nekomunistickým odbojem, který se soustředil okolo učitele J. Kruckého. Poválečné svědectví naznačuje, že tato iniciativa souvisela se snahou II. ilegálního Ústředního výboru (ÚV) KSČ a vytvořením Ústředního národního revolučního výboru (dále ÚNRV), který vznikl v srpnu 1941 jako vrcholný orgán hnutí odporu po jednání s KSČ a Ústředním vedením

³⁹ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Výslech J. Kopecké, 19. 12. 1949.

⁴⁰ T. PASÁK, *Protiněmecké demonstrace ve středních Čechách na podzim roku 1939 a postoj ilegální KSČ, 1. Politické a organizační předpoklady*, s. 5–24.

⁴¹ VHA, Ilegální letáky 1938–1945, díl 2: I. L/4, poř. č. 44, Leták „Deutsche“.

⁴² TAMTÉŽ.

⁴³ Jednalo se o J. Paulů, J. Pitru, K. Ducháčka či V. Dresslera. Poslední jmenovaný ve shodě s výše citovanou výpovědí J. Kopecké v dotazníku uvedl, že ilegální noviny KSČ tiskl Jan Jirůšek (viz NA, SPB, složky J. Paulů, J. Pitry, K. Ducháčka, V. Dresslera (neinventarizováno)).

⁴⁴ TAMTÉŽ, J. Pitra: Ilegální činnost organizace KSČ v letech 1939–1945 u firmy J. Volman v Čelákovících, kt. 41.

⁴⁵ Věra KRÁSNÁ, *Odboj na Hronovsku*, Hlas revoluce 41/11, 19. 3. 1988, s. 7.

⁴⁶ Stanislav KOKOŠKA, *Ilegální KSČ v závěrečném období 2. světové války*, in: Jan Kalous – Jiří Kocian (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*, Praha 2012, s. 41.

⁴⁷ Bohumil PEKÁREK – František JANÁČEK, *Historická zpráva o časopisu V boj (1939)*, in: Růžena Hlušíčková – Jiřina Lukešová – Bohumil Pekárek – Ivan Štoviček (eds.), *V boj*. Edice ilegálního časopisu 1/6, 1939, č. 27, Praha 1992, s. 854.

odboje domácího, později také s Petičním výborem věrni zůstaneme.⁴⁸ V důsledku zásahů gestapa byl krátce po svém vzniku ÚNRV rozbit.⁴⁹ Schůzku M. Rudišovi sjednala v únoru 1942 Jana Pařízková⁵⁰ a celkově došlo ke třem setkáním zástupců obou ilegálních skupin. Krucký po místních komunistech žádal, aby mu prostřednictvím ilegálního ústředí své strany pomohli navázat spojení s ústředím Mafie. Ke sblížení dvou místních odbojových skupin jistě nepřispělo ani to, když se Krucký vyjádřil negativně o takovém způsobu boje, při kterém se ničí mosty či lokomotivy. Navrhoval sestavit plán, podle kterého by se v době osvobození obsadily nejdůležitější místa ve městě. Poté, co o výsledcích schůzek informovali čelákovičtí komunisté ústředí v Praze, bylo od spolupráce upuštěno.⁵¹

Třetí a dle našeho názoru nejproblematictější oblastí činnosti místní skupiny jsou sabotáže. Jednalo se o rozšířený způsob odporu proti okupační moci a v mnoha případech jistě přinesl své výsledky. Ať už šlo o sabotáže ve výrobě, nebo na železnici. Problematicnost v případě čelákovické skupiny spočívá v tom, že ač je této činnosti v poválečných vzpomínkách věnován největší prostor, jejich dopad a úspěšnost je přinejmenším velmi sporná. Ve výčtu uskutečněných akcí se poválečné výpovědi shodují a přiznávají i své neúspěchy. Bohužel nám schází úřední dokumenty dokazující, že k nim opravdu došlo. Nebudeme se věnovat každé konkrétní akci, pouze uvedme, že vzpomínky se shodují na jejich počtu 26. Svědectví M. Rudiše, J. Paulů, F. Šidvice a J. Pitry jsou však velmi podobná a některé pasáže jsou doslovně opsány. Nejstarší verze pochází od M. Rudiše a J. Paulů a byla sepsána 25. června 1945.⁵² Několik popisovaných akcí probíhalo v jiném regionu (Uhřetěves, Chroustovice, Otradovice, Hrabačov na Jilemnicku), v Čelákovicích nebo nedaleké Toušeni se sabotáže soustředily na sypání písku do ložisek železničních vagonů.⁵³ Josef Klingora navíc uvádí, že si nechal F. Jelínkem zhotovit v továrně J. Volman stříkačku na odčerpávání oleje z ložisek lokomotivy.⁵⁴ Nechceme zpochybňovat statečnost účastníků těchto akcí, ale zapálení stohu slámy nelze považovat za odbojovou činnost. Kriticky

⁴⁸ M. Rudiš zmiňuje, že se J. Krucký vyjádřil o životnosti ÚNRV v únoru 1942 skepticky (viz VHA, Ilegalita 1938–1945, Protokol M. Rudiše o schůzce s vedoucím Mafie v Čelákovicích p. Kruckým, kt. 13).

⁴⁹ Vlastislav KROUPA, *Český antifašismus a odboj. Slovníková příručka*, Praha 1988, s. 481.

⁵⁰ Jana Pařízková pracovala v exportním oddělení firmy Volman, odkud vynášela informace o výrobě a ty potom předávala místnímu učiteli V. Grafnetterovi, který je potom postoupil dál. Pařízková byla zatčena při druhé návštěvě gestapa v továrně dne 18. 3. 1942, do července 1944 byla vězněna v Terezíně a poté převezena do Drážďan. Tam byla 13. 12. toho roku odsouzena k smrti. Po náletech na město o ní mizí stopy (viz MMČ, inv. č. H 3719, Popis činnosti V. Grafnettera, 1947; *Vzpomínka k 18. březnu*, Příslib 2/6, 1946, s. 1).

⁵¹ VHA, Ilegalita 1938–1945, Protokol M. Rudiše o schůzce s vedoucím Mafie v Čelákovicích p. Kruckým, kt. 13.

⁵² TAMTÉŽ, Přehled o ilegální činnosti KSČ v Čelákovicích, 1945, kt. 13.

⁵³ TAMTÉŽ.

⁵⁴ MMČ, inv. č. H 4425, Výpověď Josefa Klingory.

se v tomto smyslu vyjádřila i úřední závěrečná zpráva z roku 1949: „... založila jednotka resp. její členové za celou dobu trvání, tj. od konce roku 1939 do léta roku 1944 při stavu 60 členů pouze 8 požárů hlavně v okolí Čelákovic, které byly spíše rázu demonstračního a neměly na vedení války ze strany Němců prakticky žádného významu, neboť jimi byli poškozeni pouze rolníci, kterým vyhořely kolny a stohy slámy. Pokud jde o vysypávání ložisek železničních vagonů pískem, neměla ani tato činnost vliv na ochromení válečného úsilí Němců.“⁵⁵

S výrobou časovaných náloží se započalo v roce 1941. V prosinci tohoto roku přivezl J. Paulů z Vojkova na Sedlčansku několik kilogramů dynamitu. I přesto, že bylo později na příkaz ústředí toto spojení přerušeno,⁵⁶ byla trhavina základem pro výrobu prvních bomb použitých pro sabotážní akce. Dle jiného, bohužel nepodepsaného svědectví se při výrobě značně experimentovalo: „Současné jsme dělali pokusy s hořlavinami. Složení mně oznámil Janeček, já jsem obstaral materiál a prováděl zkoušky v bytě.“⁵⁷ Další materiál na výrobu bomb se získával ve Volmanově továrně.⁵⁸ Postup na výrobu bomby byl znám z vysílání stanice Za národní osvobození.⁵⁹

Velký problém měla skupina také s vytvořením funkční časované nálože. Několik pokusů o vyhození mostů do povětří tak skončilo neúspěchem. Sabotáže skupina prováděla nejprve dle vlastního výběru a později podle pokynů ústředí v Praze.⁶⁰ Důvodem organizování některých sabotážních akcí v odlehlejších částech země byla skutečnost, že to tam odbojáři znali. Mnoho z nich totiž přišlo ještě před začátkem války z Podkrkonoší pracovat do čelákovické továrny.⁶¹

Pouze z jednoho zdroje pochází informace o tom, že byl „někdy v roce 1940“ zbit jeden příslušník gestapa a jeho tělo vhozeno do Labe. Byla mu údajně odejmuta jeho zbraň i známka.⁶² Tuto zmínku považujeme za nepodloženou a velice nepravděpodobnou. Podobná vzpomínka se objevuje i v poválečném svědectví J. Klingory ze Sedlčánek, který popisoval svoji činnost v květnu 1945, kdy hlídkoval u Labe a zadržel na kole jedoucího Němce. Poté, co došlo ke zjištění jeho totožnosti,

⁵⁵ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Závěrečná zpráva, 21. 12. 1949.

⁵⁶ VHA, Ilegalita 1938–1945, Spojení s buňkou KSČ ve Vojkově, okres Sedlčany, 1. 7. 1945, kt. 13.

⁵⁷ TAMTÉŽ, Svědectví o odbojové činnosti, kt. 13.

⁵⁸ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Závěrečná zpráva, 21. 12. 1949.

⁵⁹ TAMTÉŽ, M. Rudiš: Činnost partyzánské skupiny při KSČ v Čelákovících, říjen 1945. Krátkovlnná vysílačka Za národní osvobození byla v činnosti od 27. 7. 1941 do 15. 5. 1945 a vysílala z Moskvy. V říjnu 1941 byla evakuována do Ufy a do Moskvy se vrátila v červnu 1943. Řízením vysílače byli pověřeni funkcionáři KSČ v SSSR (K. Gottwald, V. Kopecký, G. Bareš). Cílem vysílání bylo posilovat odboj českého obyvatelstva v okupovaném území.

⁶⁰ TAMTÉŽ, Závěrečná zpráva, 21. 12. 1949.

⁶¹ A. HÁJKOVÁ, *Pražští komunisté v odboji*, 11, s. 8.

⁶² VHA, Ilegalita 1938–1945, Svědectví o odbojové činnosti, kt. 13.

byl Němec zastřelen a jeho tělo vhozeno do Labe.⁶³ Ani tuto verzi nemůžeme spolehlivě ověřit.⁶⁴

Čtvrtá oblast, ve které byl místní komunistický odboj aktivní, se týkala aktivní pomoci parašutistům, a to jak členům výsadku Antimony, tak později R. Vetiškovi. Výsadek Antimony odletěl z Anglie 24. října 1942 a kvůli navigační chybě přistál u Rožďalovic na Jičínsku. V prvních dnech sehráli zásadní roli příslušníci Jednoty bratrské a České obce sokolské z oblasti Českého ráje, kteří výsadkářům poskytli úkryt. Záchytným bodem se pro ně stala Nová Paka a krátce poté Studenec. Právě odtud zahájil velitel výsadku František Závorka pátrání po ÚVODu a Obráně národa. První spojení vedlo do Čelákovic k místní ilegální skupině KSČ, jejich kontaktů na Prahu se Závorka snažil využít k proniknutí do centra odboje.⁶⁵

Spojení parašutistů a čelákovických komunistů zprostředkoval skladník František Kulháněk přes svého bratra Josefa, který pracoval ve Volmanově továrně. Tato informace se dostala postupně až k funkcionáři krajského ilegálního vedení KSČ Ferdinandu Sommerovi. Na společné schůzce Sommera, Prouzy (vedoucí závodní buňky KSČ z Avie v Letňanech) a V. Janečka (vedoucí závodní buňky KSČ ve Volmanových závodech) navrhl poslední jmenovaný, že by se dalo situace využít pro vlastní potřeby.⁶⁶ Komunisté totiž ztratili rádiové spojení s Moskvou při zátahu gestapa v lednu 1941 a od té doby nedošlo k jeho obnovení.⁶⁷

V polovině listopadu 1942 se F. Sommer prostřednictvím J. Kulhánka sešel ve Staré Pace s velitelem výsadku Antimony nadporučíkem Závorkou a představil se mu jako pracovník odbojového ústředí. Tvrdil, že je schopen zajistit spojení s Alfrédem Bartošem (velitel výsadku Silver A), jehož prý osobně zná, a nabídl zřízení vysílacího místa v Praze. Závorka mu uvěřil, poskytl 5 000 říšských marek a vysílačku, pro niž přijel do Nové Paky J. Pitra a odvezl ji do Čelákovic. Po válce M. Rudiš uvedl, že jedna ze stanic byla uschována u Josefa Klingory v sousední obci Sedlčanky,⁶⁸ což bohužel nelze spolehlivě ověřit.⁶⁹ Asi za čtrnáct dní přijel do Paky Pitra znovu a Závorka mu

⁶³ MMČ, Výpověď Josefa Klingory, inv. č. H 4425.

⁶⁴ Jediná osoba, která by v tomto případě přicházela v úvahu, je Fritz Hoffman, obchodní příručí s hodností hauptfeldwebel, narozený v Hamburku 16. 11. 1916, který zemřel 5. 5. 1945 a jako příčina úmrtí je uveden průstřel hlavy. Patrně šlo ale o vojáka zastřeleného v tento den během odzbrojování v Čelákovících (viz MMČ, inv. č. H 46518, Rejstřík pohřbených osob v Čelákovících v roce 1927–1986; Petr ENC – Harald SKALA, *Nezvěstný. Příběhy ztracených a znovu nalezených osudů*, Ústí nad Labem 2020, s. 133).

⁶⁵ Jan Boris UHLÍŘ, *Zánik desantu Antimony*, Historie a vojenství 55/1, 2006, s. 55.

⁶⁶ Žaneta MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Pardubice 2009, s. 46.

⁶⁷ A. HÁJKOVÁ, *Kapitoly z dějin odboje proti nacismu*, s. 47.

⁶⁸ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Výslech M. Rudiše, 16. 12. 1949.

⁶⁹ V poválečném svědectví Klingora uvedl, že byl v odboji aktivní od roku 1942 a že stanici uchovával u sebe doma v Sedlčankách, poté jí převezl na železniční stanici Mochov, kde pracoval, a pak pověřil svého syna, aby jí odvezl Jirůškovi do Čelákovic (viz MMČ, inv. č. H 4425, Výpověď Josefa Klingory).

předal poselství prezidenta Beneše a gen. Ingru pro vedení odboje,⁷⁰ což potvrzuje i svědectví M. Rudiše a J. Paulů.⁷¹

Za nepřítomnosti parašutistů v Nové Pace se podařilo M. Rudišovi vylákat z V. Kulhánka druhou vysílačku a peníze (8 500 říšských marek) pod záminkou, že první je rozbitá a Jasínek potřebuje novou. Srazil mezitím zjistil, že A. Bartoš byl popraven a že další pátrání je zbytečné. Vrátil se do Paky, kde zjistil, že díky komunistům byly ztraceny dvě vysílací stanice i obě poselství.⁷² Ke Srazilovi ještě dodejme, že poté, co se v bezvýchodné situaci vzdal gestapu, byl využíván pro radiové protihry za účelem dezinformace a kontrolování dalších shozů parašutistů. Ve svých depeších zmiňoval také napojení na ilegální buňku KSČ v Čelákovících.⁷³

Komunistům získání vysílačky ale k ničemu nebylo, protože nebyli schopni navázat radiové spojení.⁷⁴ V listopadu 1942 byl zatčen Roman Prouza-Erben z Vysočan, u kterého bylo nalezeno Benešovo poselství. Pravděpodobně i díky Prouzovi se gestapo dostalo také ke dvěma vysílačkám, které byly ukryty v Rakovníku.⁷⁵ Není příliš velkým překvapením, že se po skončení války k těmto činům přežijí členové komunistické odbojové skupiny nehlásili. Objevují se jen občasné zmínky o parašutistech a vysílačce (bez podrobností o jejím využití), nic o vylákaných penězích.

Do této oblasti aktivit místního komunistického odboje patří také pomoc R. Vetiškovi. Jeho výsadek odstartoval z území Sovětského svazu a byl shozen nad územím Polska, kde se díky tamním odbojářům dostal nejprve na Moravu a na počátku druhé poloviny května 1943 dorazil spolu s Antonínem Vohradníkem do Prahy. Díky svým známým z meziválečného období našli cestu k J. Molákovi do Berouna. Bohužel neznáme podrobnosti, ale Vetiška uvádí, že téměř současně se mu podařilo s pomocí soudruhů z čelákovické stranické organizace navázat kontakt s ústředním vedením KSČ.⁷⁶ V Čelákovících také pobýval a ne pouze jednou. Vetiškova činnost spadá do období, kdy komunisté již od druhé poloviny roku 1942 budovali III. ilegální ústředí KSČ, na němž se podílel právě Molák. V rámci pražského kraje KSČ se ale rozvíjela samostatná síť F. Prokopa, V. Pince nebo již zmíněného F. Sommera. Řada těchto pracovníků byla pozatýkána v listopadu 1942 a gestapu padla do rukou i část Prokopova stranického archivu. Zatýkání pokračovalo i v lednu

⁷⁰ Jiří ŠOLC, *Smrt přála statečným*, Praha 1995, s. 64–67.

⁷¹ VHA, *Ilegalita 1938–1945*, Svědectví M. Rudiše a J. Paulů (protokol č. 4), kt. 13.

⁷² Poselství jsou publikována v knize *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*, sv. II, Praha 1966, s. 697–702.

⁷³ Vítězslav HANÁK, *Muži a radiostanice tajné války*, Dvůr Králové nad Labem 2002, s. 74–75, 95n.

⁷⁴ Za nepodložené tak považujeme tvrzení o tom, že R. Vetiška navázal díky pomoci radiisty R. Jasínka spojení s Londýnem, jak je uvedeno v publikaci Zdeněk KÁRNÍK, *Památky středních Čech*, Praha 1985, s. 238.

⁷⁵ Oldřich SLÁDEK, *Přicházeli z nebe*, Praha 1993, s. 81.

⁷⁶ Rudolf VETIŠKA, *Skok do tmy*, Praha 1966, s. 85–91.

následujícího roku a postupně došlo k rozbíjení Prokopovy sítě v pražském kraji.⁷⁷ Současně nové vedení prosazovalo nové prvky v práci – zvýšený důraz na sabotáže i drobné diverze a první pokusy o vznik partyzánského hnutí (Podbrdsko, severovýchodní Morava).⁷⁸

Vraťme se však k Vetiškovi a jeho vazbě na Čelákovice. Pravděpodobně v průběhu roku 1943 se ve městě ukrýval, dle poválečných výpovědí to bylo po dobu dvou měsíců.⁷⁹ Dle Růženy Pánkové žil Vetiška přechodně u J. Jirůška a V. Dobiáše.⁸⁰ S Dobiášovým jménem se setkáváme již v souvislosti se vznikem odbojových aktivit místních komunistů, ale je zajímavé i z toho důvodu, že se díky němu v Čelákovících protnuly tři různé odbojové proudy. Vedle čelákovických komunistů z firmy Volman to byl Vetiška, reprezentující ilegální ústřední výbor, a skupina Předvoj, jejíž byl Dobiáš členem. Pracoval v čelákovické továrně Stabenov. Navázal spojení nejen s pracovníky z továrny Volman, ale pravděpodobně koncem října 1943 se sešel i s Vetiškou. Ten se z konspirativních důvodů rozhodl neudržovat se skupinou Předvoj kontakt.⁸¹ Měl k tomu pádné důvody, protože někteří z jeho spolupracovníků se stali konfidenty gestapa, prokazatelně Antonín Vohradník a František Klein.⁸²

V této atmosféře se 5. února 1944 konala v Praze u ilegálního pracovníka Plíška,⁸³ který byl zaměstnán v prodejně Bratrství a současně byl instruktorem pro čelákovickou organizaci, schůzka, kde byla projednána Vetiškova výzva, aby funkcionáři nejen čelákovické organizace přešli plně do ilegality. Výzvu vyslyšel pouze M. Rudiš.⁸⁴ Zatýkání skutečně čelákovické členy o pár dnů později postihlo. Vetišku ale gestapo nezatklo, protože změnil svůj ilegální byt.⁸⁵

Pokud máme hodnotit podíl čelákovických komunistů ve vztahu k Vetiškovi, tak místní odbojová skupina hrála zásadní úlohu v tom, že Vetiškovi pomohla navázat spojení s pražskou organizací a posléze s J. Molákem z Berouna. Poskytla mu také dočasné ubytování.

⁷⁷ Oldřich SLÁDEK, *Zločinná role gestapa*, Praha 1986, s. 254–255.

⁷⁸ Jan GEBHART, *Českoslovenští komunisté v letech 1938–1945*, in: Petr Anev – Matěj Bílý (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, A–K, Praha 2018, s. 50.

⁷⁹ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, Odbojová skupina KSČ Čelákovice, Závěrečná zpráva, 21. 12. 1949.

⁸⁰ Růžena PÁNKOVÁ, *Z galerie statečných. Ing. Václav Dobiáš*, Hlas revoluce 34/30, 1. 8. 1981, s. 5.

⁸¹ Vojtěch MENCL, *Revoluční skupiny Předvoj*, Příspěvky k dějinám KSČ 5/3, 1965, s. 361–362.

⁸² Vohradníkovi ani Kleinovi však spolupráce s gestapem nepomohla a oba byli při pokusu o vyvázání se ze spolupráce zatčeni a na konci války popraveni v Terezíně (viz J. ŠOLC, *Za frontou na východě*, s. 228–229 a 289).

⁸³ Plíšek byl zatčen gestapem v Praze. Den po jeho zatčení byl zatčen i Josef Strouhal, který fungoval jako spojka ilegální KSČ v Praze (viz VHA, *Ilegalita 1938–1945*, Žádost o kádrový posudek z 22. 6. 1949, kt. 13).

⁸⁴ F. ŠIDVIC, *O práci KSČ v Čelákovících*, s. 60–61.

⁸⁵ O. SLÁDEK, *Zločinná role gestapa*, s. 294.

V souvislosti se zatýkáním nelze od druhé poloviny roku 1944 hovořit o organizovaném komunistickém odboji v Čelákovících, což se projevilo v květnu 1945, kdy moc ve městě přebíral V. Grafnetter, představitel nekomunistického odboje.⁸⁶ Z komunistů angažovaných v odboji se během květnového povstání žádný nezapojil do přebírání moci ve městě. Až v pozdějších dnech se setkáváme se jménem V. Křováčka, aktivního v meziválečném období. Ten se nakonec stal od června 1945 předsedou místního národního výboru.

Perzekuce

První perzekuce komunistického hnutí v Čelákovících po rozpuštění KSČ v prosinci 1938 souvisela s akcí Gitter, kterou gestapo zahájilo ihned po převzetí moci v polovině března následujícího roku. Jednalo se o zastrašovací akci okupační moci, na které se podílelo i české četnictvo. V okrese Brandýs nad Labem je historikem Miroslavem Görtlerem prokázáno 183 zatčených.⁸⁷ Z archivních materiálů je zřejmé, že v Čelákovících se to týkalo Václava Křováčka, Jaroslava Hladíka, Václava Slováka, Jana Mužíka, Františka Jirouška, Jana Krystlíka, Jana Ulipa a Marie Blechové.⁸⁸ Vzhledem k tomu, že se jednalo o zastrašovací akci, byli zatčení krátce poté propuštěni. Jelikož žádný z nich nebyl významněji napojen na ilegální organizaci KSČ ve Volmanově továrně, lze o první perzekuci hovořit až později.

Čelákovické ilegální organizace se nedotklo zatýkání a likvidace II. ilegálního ÚV KSČ, které bylo aktivní do června 1942. Tím, že byl místní odboj za heydrichiády ušetřen perzekuce, stal se na nějaký čas, spolu s berounským vedením, důležitým v kontextu celých Čech.⁸⁹ Jak zmiňujeme výše, první zatýkání proběhlo 19. ledna 1943 a týkalo se trojice Janeček, Obrdlík, Paulů. Více než pravděpodobný je fakt, že se je gestapu podařilo zjistit od Ferdinanda Sommera (Vrby), zatčeného o tři dny dříve.⁹⁰ Dne 21. ledna 1943 byl zatčen ještě Pitra.⁹¹ Obrdlík, Paulů a Pitra byli vězněni v koncentračních táborech a válku přežili,⁹² Janeček byl 30. března 1944 odsouzen lidovým soudem v Berlíně k smrti a 3. července téhož roku popraven.⁹³

⁸⁶ M. DOLEJSKÝ, *Život a odbojová činnost Václava Grafnettera*, s. 169–176.

⁸⁷ Miroslav GÖRTLER, *Akce Gitter ve středních Čechách*, in: Marie Durmanová – Bořivoj Indra (eds.), *Středočeské kapitoly z dějin okupace 1939–1942*, Praha 1965, s. 34.

⁸⁸ SOKA Praha-venkov, Okresní úřad Brandýs nad Labem, Zajišťování členů KSČ, kt. 820.

⁸⁹ Antonín TICHÝ, *Nás živé nedostanou. Historie parašutistické skupiny Antimony*, Liberec 1969, s. 138–139.

⁹⁰ M. GÖRTLER, *Ve jménu života*, s. 61. Dne 16. 1. 1943 byl zatčen i člen skupiny Antimony Srazil. Jeho kolegové Jasínek a Závorka spáchali sebevraždu. Srazil podle veškerých indicií Čelákovické neprozradil. Dle pramenů se gestapo o jménech dozvědělo od Sommera (viz A. TICHÝ, *Nás živé nedostanou*, s. 289).

⁹¹ NA, SPB, Členská přihláška J. Pitry z roku 1945.

⁹² NA, SPB, Členské přihlášky A. Obrdlíka, J. Paulů a J. Pitry z roku 1945.

⁹³ M. GÖRTLER, *Ve jménu života*, s. 61; NA, Státní úřad pro válečné poškozence v Praze, složka Janeček (ev. č. 898461).

Další rána pro místní komunisty přišla po zatčení J. Jirůška a K. Dostála s manželkou, které gestapo zajistilo v únoru 1944.⁹⁴ Po Jirůškově zatčení byl v jeho bytě nalezen ústřední archiv a materiál.⁹⁵ Svědčí o tom měsíční hlášení pracovníka pražského gestapa dr. Gerkeho:⁹⁶ „*Koncem února se podařilo proniknout do kraje KSČ Praha-venkov. Vedení, jakož i důležití místní a okresní funkcionáři byli vzati do vazby. Celkem bylo až dosud provedeno 30 zatčení. Přitom byla odhalena struktura okresu Čelákovice se spojením na župu Sudety a na Pardubice. Ve vazbě jsou dva vedoucí funkcionáři, kteří prostřednictvím třetího postavili dvě vysílačky pro ústřední vedení. Další zatýkání bude provedeno co nejdříve...*“⁹⁷

O tom, že Gerkeho slova nebyla pouhým přáním, svědčí to, že další zatýkácké akce proběhla krátce poté, dne 5. června 1944. Nalezený archiv pravděpodobně poskytl gestapu množství jmen a adres, protože dle situační zprávy gestapa za měsíc červen byl zatčen strojní zámečník Josef Dolejš a dalších 40 osob. Dolejš měl při zatčení u sebe ampulku s kyanidem draselným, kterou však nestačil požit.⁹⁸ Mezi zatčenými nalezneme i člena skupiny Předvoj V. Dobiáše.⁹⁹ Velmi zajímavá je zpráva pražského gestapa z 3. července 1944, která uvádí, že se ve věci původu nalezeného archivu podařilo udělat jasno. Původní domněnka gestapa, podpořená výpovědí zadrženého Jirůška, o tom, že materiály pocházely od R. Vetišky (výše zmiňujeme, že Vetiška u Jirůška bydlel), se ukázala mylná. Byly od Františka Kohouta za Zelenče zadrženého 14. června téhož roku. Zpráva konstatuje, že „*Kohout se pokusil s několika osobami vytvořit skupinu a napojit se na Říši nepřátelské organizace, tyto vysát a udělat si z toho obchod*“. Součástí zadrženého materiálu bylo i razítko určené pravděpodobně k výrobě falešných dokladů.¹⁰⁰

⁹⁴ R. PÁNKOVÁ, *Z galerie statečných*, s. 5.

⁹⁵ *Dokument boje. Přes zásahy gestapa*, Hlas revoluce 28/19, 11. 5. 1974, s. 3.

⁹⁶ Ernst Gerke, nar. 1909 v polském Štětíně, byl absolventem práv. Od roku 1932 byl členem NSDAP a SA, o tři roky později vstoupil do SS a pracoval u policie. V říjnu 1942 převzal vedení služebny pražského gestapa. Po skončení války uprchl do Německa, kde se skrýval několik let pod falešným jménem. Za své činy nebyl nikdy potrestán a zemřel v roce 1982, více viz http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/GERKE_Ernst_6.5.1909-7.1.1982 (cit. 10. 9. 2021).

⁹⁷ *Dokumenty. Vzestup aktivity*, Hlas revoluce 28/8, 23. 2. 1974, s. 3. Publikováno též v O. SLÁDEK – O. NOVÁK – J. ŽIŽKA (eds.), *KSČ proti nacismu*, s. 283.

⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 289. V hlášení Hlavního říšského bezpečnostního úřadu o důležitých státněpolitických událostech ze dne 7. 7. 1944 se opakuje, že „*bylo zatčeno v okresu Čelákovice 45 významných funkcionářů. Mezi nimi jsou okresní vedoucí a současně vedoucí závodní buňky jedné větší firmy [míněn Dolejš z firmy Volman – pozn. aut.], spojka k okresu Vrchlabí (Sudetská župa) a okresní pokladník*“. (viz TAMTÉŽ, s. 293; NA, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Zpráva gestapa z 30. 6. 1944, kt. 52).

⁹⁹ Alena HÁJKOVÁ, *Pražští komunisté v odboji*, 16, Hlas revoluce 34/8, 23. 2. 1980, s. 8.

¹⁰⁰ NA, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Odhalení ilegální organizace KSČ v okrese Čelákovice a zajištění materiálu ústředí Revolučního národního výboru Střed u zatčených odbojářů, Zpráva gestapa z 3. 7. 1944, kt. 4; NA, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Zpráva gestapa z 2. 5. 1944, kt. 52.

Poslední velký zásah proti místnímu komunistickému odboji je datován 7. zářím 1944, kdy gestapo zajistilo 34 zaměstnanců firmy J. Volman a další, kteří udržovali spojení s Jirůškem. V seznamu nalézáme například jméno F. Jelínka,¹⁰¹ o kterém víme, že válku nepřežil.¹⁰² Mezi těmi, kteří nepracovali ve „Volmance“ a byli zatčeni, patřil V. Dobiáš, který byl hned po zatčení vyslýchán na čelákovické radnici, kam byl ke konfrontaci přivezen zatčený Jirůšek a Dostál.¹⁰³ Tyto zatýkácké akce byly provedeny v rámci snahy gestapa o likvidaci III. ilegálního ústředí KSČ, které bylo dovršeno v srpnu 1944 zatčením jejich posledních členů, mimo jiné i zmiňovaného Vetišky.¹⁰⁴ Poválečné číslo závodního časopisu *Příslib* mezi oběťmi koncentračních táborů z podniku J. Volman uvádí Bedřicha Janečka, Karla Dostála, Josefa Dolejše, Jana Jirůška, Františka Jelínka, Ladislava Šepse, Františka Kašparovského a Kamila Hladíka.¹⁰⁵ Tato jména ještě s Janou Pařízkovou a Františkem Kašparem jsou uvedena na pamětní desce pomníku v ulici Stankovského v Čelákovících.

Závěr

Komunistický odboj proti nacismu sehrál v Čelákovících svoji významnou úlohu. S mírnou dávkou zjednodušení lze konstatovat, že pokud se demokratický odboj koncentroval okolo zaměstnanců školy, tak jádro komunistického odboje bylo tvořeno průmyslovými dělníky z firmy J. Volman. Ilegální organizace KSČ se začala formovat již v roce 1939 a pravděpodobně už v tomto období se podílí na tisknutí ilegálního vydání *Rudého práva* nebo letáků. Výraznější aktivitu potom vyvíjela po napadení Sovětského svazu Německem. Přestože poválečná svědectví, která pronikla i do odborné literatury, vyzdvihují především sabotážní akce, tak se domníváme, že i přes nesporné osobní nasazení a hrdinství se nejednalo o nic, co by výrazně poškodilo válečné hospodářství. Vedle toho byla celá řada uvedených akcí neúspěšných. Tento fakt konstatovaly i vyšetřující orgány po druhé světové válce.

¹⁰¹ SOA Praha, TOS Čelákovice, Seznam zaměstnanců zajištěných gestapem (neinventarizováno). Seznam však uvádí nepřesné údaje. Například F. Dapací, který pracoval jako spojka mezi odbojovou organizací firmy Volman a Avia v Praze, ve svém poválečném svědectví uvedl, že v době hromadného zatýkání uprchl do Orlických hor, kde se skrýval do konce války. Zatčena však byla jeho manželka. K uvedenému viz MMC, inv. č. H 3671, Žádost F. Dapacího o přidělení osvědčení o účasti na národním boji.

¹⁰² Zemřel 20. 10. 1944 v 11.00 ve věznici Cvikov, pohřben tamtéž. Jako příčina úmrtí byla uvedena srdeční slabost (viz NA, OVS, Kartotéka osob čs. státní příslušnosti vězněných v různých koncentračních táborech, Kartotéční lístek F. Jelínka; TAMTÉŽ, Seznam českých politických vězňů zemřelých v době od 1. 4. 1939 – 1945 v káznici ve Cvikově, kt. 603).

¹⁰³ R. PÁNKOVÁ, *Z galerie statečných*, s. 5. Text mylně uvádí datum velké zatýkácké akce 6. 6. 1944. Jirůšek ani Dostál válku nepřežili. Svědčí o tom evidenční lístek jejich pozůstalých (viz NA, Státní úřad pro válečné poškozence v Praze, složka Jirůšek (ev. č. 894855) a složka Dostál (ev. č. 89860)).

¹⁰⁴ O. SLÁDEK, *Zločinná role gestapa*, s. 295–296.

¹⁰⁵ Oběti koncentračních táborů ze závodu I. v Čelákovících, *Příslib* 1/10, 1945, č. 10, s. 7.

Naopak poměrně významné bylo zapojení místní organizace do struktury ilegální práce KSČ v kontextu Středočeského kraje, kdy se Čelákovice staly nakrátko důležitým centrem stranické práce. Nelze pominout také pomoc, která byla poskytnuta R. Vetiškovi. Poněkud sporná je pomoc členům výsadku Antimony, která byla v počátcích možná nesena upřímnou snahou pomoci, ale výrazné výsledky nepřinesla.

Z důvodu perzekuce došlo v průběhu roku 1944 k likvidaci ilegální organizace a nelze hovořit o významnější aktivitě. Perzekuce ze strany nacistického režimu znamenala smrt několika domnělých i skutečných účastníků odboje. Tento zásadní fakt způsobil, že se nikdo z členů ilegální KSČ nezapojil do květnového povstání v roce 1945 a moc přebírali příslušníci odboje demokratického.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Průběh květnového povstání ve městě popisuje detailně přímý účastník a první předseda Revolučního národního výboru V. Grafnetter (viz MMČ, inv. č. H 4586, Odboj v Čelákovících v letech 1939–1945 (rkp.)). Z pohledu vojenské historie podal nejucelenější popis událostí P. ENC – H. SKALA, *Nezvěstný*, s. 132–141.

Sádrové odlitky zvonů ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ

MILAN PÁTRA

Milan Pátra, Plaster casts of bells in the collection of the Regional Museum of Prague-East

The Regional Museum of Prague-East has 28 pieces of plaster casts in its art collection, which come from the bells of the former Brandýs nad Labem district. The aim of this paper is to find out whether these bells were seized during World War II and which village these bells come from. For this purpose, the author studied two archival sources stored in the above-mentioned museum in the Collection of Documents and Prints.

Keywords

Cast, bell, church, Brandýs nad Labem, World War II

Ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ se nachází soubor 28 kusů sádrových odlitků prvků ze zvonů z bývalého brandýského okresu. Úkolem bylo zjistit, zda se nejedná o rekvírované zvony z druhé světové války, a pokud ano, ze které obce pocházejí.

Bronz a měď byly důležitou surovinou pro potřeby zbrojního průmyslu Německa. Za tímto účelem vyšel v březnu 1940 zákon o čtyřletém hospodářském plánu, týkající se shromažďování neželezných kovů.¹ Na to reagovala protektorátní vláda podle § 1, odst. 1 nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 12. prosince 1940² vládním nařízením ze dne 26. listopadu 1941, které se týkalo odevzdávání zvonů na území Protektorátu Čechy a Morava.³

Vládní nařízení stanovilo, že při sejmutí a odevzdání zvonů je třeba postupovat podle pokynů Ministerstva průmyslu, obchodu a živností (§ 1 a § 5). Odevzdány měly být zvony bez rozdílu druhu a účelu. Vyjmuty byly jen zvony potřebné k signálním účelům, zvony uložené ve veřejných muzeích a rozbité či jinak nepotřebné

¹ Radek LUNGA, *Průběh a charakter rekvizice českých zvonů za druhé světové války*, in: Kolektiv pracovníků Kanceláře pro oběti nacizmu, „NEPŘÍCHÁZÍ-LI PRÁCE K TOBĚ...“ „KOMMT DIE ARBEIT NICHT ZU DIR...“, Praha 2003, s. 124.

² Nařízení prodlužující některá ustanovení ústavního zákona ze dne 15. prosince 1938 o zmocnění ku změnám ústavní listiny a ústavních zákonů bývalé Československé Republiky o mimořádné nařizovací moci, Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. 54/1940, s. 604.

³ Vládní nařízení ze dne 26. listopadu 1941 o odevzdání zvonů, Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, č. 414/1941, s. 1974–1976.

zvony, které byly již ve sběrnách kovu (§ 1). Pro realizaci tohoto úkolu byl zřízen při Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností výbor pro bronzové zvony (§ 4). Výbor byl tříčlenný, předsedu jmenoval ministr průmyslu, obchodu a živností. Dále zde byl zastoupen Ústřední svaz řemesla pro Čechy a Moravu a Památkový úřad. Pod tento výbor spadaly pomocné výbory pro bronzové zvony (§ 4), které vznikly při okresních úřadech. V čele pomocného výboru stál okresní hejtman nebo jeho zástupce. Zbylí dva členové byli z okresní jednoty živnostenských společenstev a z Památkového úřadu (§ 4). Při neplnění tohoto nařízení mohl okresní úřad uložit pokutu až do 100 000 Kč nebo trest věznění až ve výši šesti měsíců (§ 6). V nařízení se předpokládalo, že po válce bude poskytnuto odškodnění ve zvonovině nebo v penězích (§ 3).

Samotný zákon neřešil, jak a do kdy se má vše provést. Proto Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností spolu s Ministerstvem školství a národní osvěty vydalo pokyny pro odevzdání zvonů. To se vztahovalo na všechny zvony, které byly zhotoveny z bronzu, přičemž nerozhodovalo, zda jde o bronz obyčejný, či speciální. Vyjmuty byly drobné zvony, zvonky, rolničky, stolní zvonky s podmínkou, že neváží více než 1 kg. Dále měl být ponechán v každé náboženské obci⁴ jeden zvon.

Zvony se dělily podle umělecké a historické hodnoty na čtyři skupiny, označené velkými písmeny A, B, C, D. Do kategorie A spadaly nejmladší zvony bez větší hodnoty. Jednalo se o zvony odlité v letech 1800–1900, po velké válce či žijícími zvonaři. Ty měly být co nejdříve předány a odesílány do hutí. Jako rezerva sloužily zvony ze skupin B a C, které byly umístěny na stanovených shromážděních⁵. Nutno podotknout, že zvony skupiny C se odlišovaly od zvonů skupiny B jen uměleckou a hudební kvalitou. Poslední byly zvony s velkou uměleckou a historickou cenou. Pro ně bylo určeno písmeno D. Zde se nepočítalo se sejmutím a následným zpracováním na kov, a proto většinou zůstaly na svých místech.⁶

O osudu zvonů rozhodoval Památkový úřad, který tyto pravomoci delegoval na okresní konzervátory a dopisovatele Památkového úřadu. Pro tuto akci byli pro brandýský okres jmenováni 6. ledna 1942 konzervátor Památkového úřadu Josef Čermák, který se stal zároveň zástupcem ve výboru pro bronzové sochy, a dopisovatel Památkového úřadu Zdeněk Purkrábek. Jejich úkolem bylo důsledně kontrolovat předložené tiskopisy, zajistit fotografie zvonů, případně pořizovat sádrové odlitky.⁷

⁴ Náboženskou obcí podle těchto pokynů byla církevní jednotka, jejíž příslušníci bydlí v jeho obvodu. To se týkalo všech církví a náboženských společností, kromě katolické církve. Zde se jednalo o farní osadu (Oblastní muzeum Praha-východ /dále OMPV/, Sběrka písemností a tisků, inv. č. DOK 66/5, sejmuté zvony v roce 1941, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, příloha k č. j. 141.254/41-I/c, pokyny pro odevzdání zvonů, s. 5).

⁵ Katarína MAŠTEROVÁ (ed.), Josef Sudek: Topografie sutin, Praha 2018, s. 60–61, 63 a 75.

⁶ R. LUNGA, Průběh a charakter rekvizice českých zvonů, s. 125.

⁷ OMPV, Sběrka písemností a tisků, inv. č. DOK 66/5.

Samotným sundáním zvonů v brandýském okrese byla po odborné stránce pověřena firma Františka Němce z Brandýsa nad Labem, která se zabývala stavitelskou a tesařskou činností. Následně byly zvony odvezeny na stavební dvůr firmy. Zde byl každý zvon na vnější straně opatřen barevným pruhem příslušné skupiny. Pro skupinu A byla zvolena zelená, pro B žlutá a pro C červená barva. Pak se zvon opatřil nápisem zachycujícím místo, okres a jméno odevzdaného zvonu. Nakonec došlo k jeho naložení a odvezení na sběrné místo, kde byla přidána značka sběrný a číslo zvonu.

Na celou akci byl Ministerstvem průmyslu, obchodu a živností stanoven přesný časový harmonogram:

1. *Vládní nařízení č. 414/41 Sb. ze dne 26. 11. 1941 nabylo účinnosti dne 9. 12. 1941.*
2. *Majitelé zvonů ohlásí zvony u okresních úřadů do 17. 12. 1941.*
3. *Okresní úřady rozešlou tiskopisy ohlašovacího listu pro bronzové zvony majitelům zvonů ihned, jakmile obdrží ohlášení zvonu podle bodu 2.*
4. *Majitelé zvonů předloží okresním úřadům vyplněné tiskopisy ohlašovacího listu do 27. 12. 1941.*
5. *Příhlášky o ponechání zvonů podle č. 6 těchto pokynů předloží náboženské obce do 15. 1. 1942.*
6. *Okresní úřad odešle ohlašovací listy pro bronzové zvony Památkovému úřadu do 20. 1. 1942.*
7. *Okresní úřady připraví pro sejmutí zvonů potřebné pracovní síly a zařídí okresní sběrný do 1. 2. 1942.*
8. *Památkové úřady zašlou přezkoušené ohlašovací listy pro bronzové zvony ministerstvu obchodu skupinově nejdéle do 15. 2. 1942.*
9. *Ministerstvo obchodu zašle přezkoušené ohlašovací listy pro bronzové zvony okresním úřadům do 20. 2. 1942.*
10. *Okresní úřady rozhodnou o přihláškách náboženských obcí /srv. bod 5/ do 20. 2. 1942.*
11. *Okresní úřady předloží ministerstvu obchodu přihlášky náboženských obcí podle čl. 6 do 15. 4. 1942.*
12. *Doprava zvonů do ústředních sběrů /čl. 7/ do 15. 4. 1942.*
13. *Okresní úřady předloží ministerstvu obchodu výkazy o odevzdaných zvonech podle čl. 13 do 20. 4. 1942.⁸*

Z harmonogramu vyplynulo, že na předběžnou klasifikaci zvonů pro Památkový úřad mají konzervátor J. Čermák spolu s dopisovatelem Z. Purkrábkem 14 dní. Byly vypracovány dva seznamy, které byly 15. a 19. ledna 1942 odeslány Památkovému úřadu v Praze. V nich bylo doporučeno, aby byly ponechány zvony na obecních

⁸ TAMTÉŽ.

zvoničkách, přestože to ministerská směrnice nezmiňovala. Odůvodňovalo se to tím, že se jedná o jediné poplachové zařízení pro potřeby obecních úřadů, hasičských sborů a služeb protiletectvé obrany. Toto bylo jednou ze snah, jak zachránit určité zvony, aniž by měly historickou hodnotu. Dokládá to i dopisnice, která se týká mratinského zvonu. V ní jistý Josef Melichar urgoval, aby J. Čermák „zachytil výpis týkající se této věci na okresním úřadě, který je vypsán 14. t. m. a není v něm vůbec o hasičském účelu nic zaznamenáno“.⁹ Konečný seznam spolu s fotografiemi sejmutých zvonů byl Památkovému úřadu zaslán 16. dubna 1942. Jednalo se o 77 zvonů o hmotnosti 10 730 kg. Na podzim téhož roku vznikl další seznam, ale již bez fotografií. V něm bylo popsáno 10 zvonů o hmotnosti 5 931,5 kg.

Pro samotné určení bylo vedle těchto seznamů s fotografiemi použito také album fotografií od Jaromíra Němce.¹⁰ Porovnáním a detailním studiem fotografií z obou uvedených pramenů jsme zjistili, že sádrové odlitky prvků zvonů nacházející se ve Výtvarné sbírce muzea byly pořízeny z rekvírovaných zvonů z druhé světové války. Z celkového počtu se nám podařilo identifikovat 22 odlitků, z nichž jeden byl vytvořen dvakrát. Dva odlitky – pozitiv a negativ – byly pořízeny ze stejného prvku zvonu. Bohužel 6 odlitků se určit nepodařilo. Taktéž byly dohledány kostely a zvoničky obcí, odkud se zvony sundaly a odvezly. Jmenovitě se jednalo o kostel sv. Petra v okovech v Kostelním Hlavně, kostel sv. Jan Křtitele ve Skorkově, kostel sv. Víta v Kostelci nad Labem, kostel sv. Prokopa ve Svémyslicích, kostel sv. Václava v Nehvizdech, zvoniči s obecní váhou v Sudově Hlavnu, obecní zvoničku v Nedomonicích, kostel sv. Jakuba Staršího v Zápech, kostel Církve československé husitské v Čelákovcích, zvoničku v Brázdimi, kostel sv. Petra a Pavla ve Všetatech a baziliku Nanebevzetí Panny Marie a kostel Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi. Závěrem lze konstatovat, že studiem těchto archivních materiálů se podařilo splnit stanovené cíle.

⁹ TAMTÉŽ.

¹⁰ Jaromír NĚMEC, *Zvony sejmuté v roce 1942 v okrese Brandýs n./L.*, Brandýs nad Labem 1942 (OMPV, Sbírká písemností a tisků, inv. č. DOK 66/5).

Sundávání zvonu z baziliky Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi

Sundávání zvonu z baziliky Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi

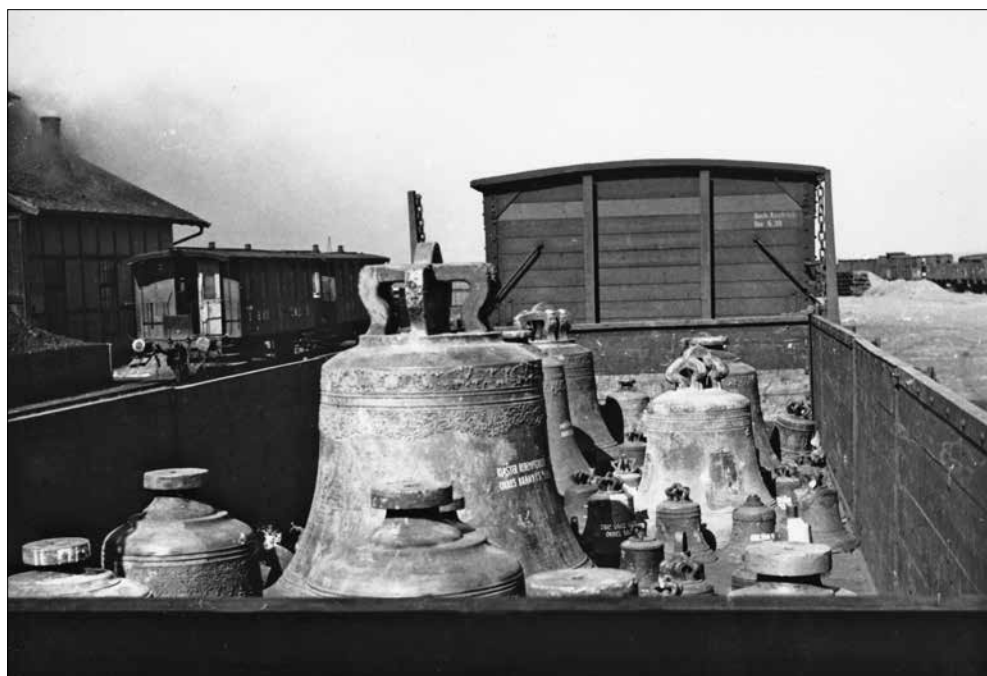
Uskladnění části zvonů v ohradě firmy Františka Němce v Brandýse nad Labem

Označování jednotlivých zvonů nápisem

Zásilka zvonů připravená na odjezd do sběrného místa

Příloha č. 1:

Tabulka č. 1: Místo zvonu a název obce

Poř. číslo	Inventární číslo	Název odlitku	Místo zvonu	Obec / část obce
1.	VUM 1918	Sv. Václav	Kostel sv. Petra v okovech	Kostelní Hlavno
2.	VUM 1930	Císařský erb Leopolda I.	Kostel sv. Jana Křtitele	Skorkov
3.	VUM 1935	Sv. Václav	Kostel sv. Víta	Kostelec nad Labem
4.	VUM 1937	Sv. Alois z Gonzagy	Kostel sv. Prokopa	Svémyslice
5.	VUM 1953	Madona s dítětem	Kostel sv. Václava	Nehvizdy
6.	VUM 1983	Sv. Pavel	Zvonice s obecní váhou	Sudovo Hlavno
7.	VUM 2005	Panna Marie s Ježíškem	Obecní zvonička	Nedomice
8.	VUM 2006	Cherubín	Kostel sv. Petra v okovech	Kostelní Hlavno
9.	VUM 2007	Kalvárie	Kostel sv. Jana Křtitele	Skorkov
10.	VUM 2008	Sv. Vít	Kostel sv. Víta	Kostelec nad Labem
11.	VUM 2009	Erb sasko-lauenburských vévodů	Kostel sv. Jakuba Staršího	Zápy
12.	VUM 2010	Kristus na hoře Olivetské	Kostel Církve československé husitské	Čelákovice
13.	VUM 2030	Staroboleslavské Palladium	Bazilika Nanebevzetí Panny Marie	Stará Boleslav
14.	VUM 2032	Světec	Kostel sv. Jana Křtitele	Skorkov
15.	VUM 2036	Staroboleslavské Palladium	Kostel sv. Jakuba Staršího	Zápy
16.	VUM 3327	Sv. Anna	Zvonička	Brázdim (část Nový Brázdim)
17.	VUM 2038	Kalich s hostií	Kostel sv. Petra a Pavla	Všetaty
18.	VUM 2039	Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha	Kostel sv. Petra v okovech	Kostelní Hlavno
19.	VUM 2432	Staroboleslavské Palladium	Bazilika Nanebevzetí Panny Marie	Stará Boleslav
20.	VUM 2433	Sv. Pavel	Zvonice s obecní váhou	Sudovo Hlavno
21.	VUM 2434	Erb sasko-lauenburských vévodů (negativ)	Kostel sv. Jakuba Staršího	Zápy
22.	VUM 2438	Pieta	Kostel Obrácení sv. Pavla	Brandýs nad Labem

ZPRÁVY

Projekt Vltava a jeho výstupy

VERONIKA STACHUROVÁ KUCROVÁ

Vltava bezesporu patří k nejznámějším českým řekám, je takřka národním symbolem. Výzkum fenoménu této řeky byl hlavním tématem projektu v rámci Programu NAKI II *Dědictví krajiny: identifikace, rekonstrukce a zpřístupnění* Ministerstva kultury ve spolupráci s Katedrou geomatiky Fakulty stavební Českého vysokého učení technického v Praze a Katedrou sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v letech 2018–2022.

Hlavním úkolem bylo zpracovat velké množství archiválií a historických fotografií tak, aby bylo možné vytvořit on-line informační systém, ve kterém se prolínají výsledky bádání s historickými i současnými mapami a obrazovými materiály. Vzhledem k zapojení odborníků ze širokého spektra oborů se tak v projektu zkoumají otázky dopravy po řece, povodní, proměn osídlení, stavby přehrad nebo rekreace u vzniklých vodních ploch. Řada míst byla zaplavena, zmizely celé vesnice či jejich části, mlýny a další hospodářské stavby. Systematické studium tak přineslo obrovské množství dat, které je prezentováno několika způsoby. Nejpřístupnější je webová mapová aplikace, kde si může uživatel libovolně přepínat podkladové mapy a v bodu zájmu prohlížet historické fotografie s popisem.

Od 7. února do 8. dubna 2022 bylo možné zhlédnout také výstavu s názvem *Vltava – proměny historické krajiny*, a to v prostorách atria Fakulty stavební ČVUT v Praze. Zde byly vystaveny postery věnující se jednotlivým tématům spojeným s řekou a vybranými sídly. K vidění byly též 3D modely přehrad vltavské kaskády či zajímavý nerealizovaný návrh přehrady u Slap. Neobvyklý byl též tzv. podlahový tisk zobrazující tok Vltavy od Šumavy k Praze. Na základě topografické mapy z padesátých let 20. století vznikla mozaika toku Vltavy z doby před existencí přehrad. Součástí projektu byly dva tematické workshopy a mezinárodní konference. K výstavě vznikl také mimořádně povedený kritický katalog výstavy. Jeho výrazným kladem jsou historické fotografie, které nejsou jen doplněním textu, ale plnohodnotným informačním pramenem.

Vzhledem k tomu, že Vltava byla sledována „pouze“ od pramene k soutoku s Berou u Zbraslavi, zabírá oblast nejužšího okolí Prahy jen malou část. O to je zajímavější sledovat, kolik materiálů, map, fotografií a pohlednic autorský tým zvládl objevit a zpracovat pro relativně krátký úsek od Svatojánských proudů ke Zbraslavi.

Dalším výstupem projektu bude ještě plnohodnotná kniha, v současnosti v tisku.

LITERATURA

RECENZE

Tomáš KOKOJAN,

Oddíl stolního tenisu Lokomotiva Nymburk. Fakta, vývoj, kompletní výsledková retrospekce, osobnosti a práce s mládeží klubu ze zálabské remanence v letech 1954–2020,
Praha, Regulus 2020, 304 s., bez ISBN.

Milan VYDRA, *Stolní tenis Sadská*, Sadská 2021, 199 s., bez ISBN.

Dějiny sportu a sportovních oddílů, zvláště těch menších, se objevují jen zřídka. Většinou se jedná o krátké retrospekce k významným výročím různých klubů, na venkově zpravidla fotbalových, protože tento sport je rozšířen v téměř každé obci. Publikace k dějinám oddílů sportu, sice rozšířeného, ale zdaleka ne tak mediálně přitažlivého, jako je stolní tenis, se věru mnoho nenajde. Knihy Tomáše Kokojana a Milana Vydry mapují symbolicky nejúspěšnější klub minulosti (TJ Lokomotiva Nymburk) a současnosti (TJ Sadská) nymburského okresu. Trojlístek historicky nejúspěšnějších by bylo záhodno doplnit klubem z Poděbrad. Snad se i zde brzy najde autor její historie.

Zdaleka největším problémem mapování historie malých sportovních klubů je dochovaná pramenná základna. Pro úřední dokumenty týkající se sportu byl stolní tenis neznámou veličinou. Především sledování a uchování výsledků dlouhodobých soutěží bylo dlouhá desetiletí čistě záležitostí pečlivosti a nadšení dlouholetých hráčů a funkcionářů oddílů. Obě recenzované knihy mohou z takového bohatství těžit. Půjde však spíše o výjimku z pravidla, v případě drobnějších oddílů si budou muset příští autoři a badatelé vystačit s torzovitými novinovými zprávami, vzpomínkami spoluhráčů a pamětníků a především s vlastními zážitky. Bez nich se do tohoto badatelského tématu proniká jen stěží.

Přesto jsou to právě vzpomínky pamětníků, které jsou velmi cenným příspěvkem k počátkům organizovaného sportu v padesátých letech 20. století. Je z nich patrné nadšení pro sport jako takový, mnozí „zakladatelé“ byli všestrannými sportovci hlavně v různých míčových hrách (fotbal, volejbal, později nohejbal či basketbal) a stolní tenis brali jako doplňkový sport, při kterém je potřeba zapojit celé tělo a který zlepšuje především mrštnost a pohotovost. Ostatně náklonnost k míčům všeho druhu jasně dokumentuje tzv. míčový sedmiboj, fenomén konce 20. století, který přinesl především stolním tenistům ze Sadské mnohé úspěchy.

Vzpomínky prvních stolních tenistů zároveň zdůrazňují, že tento sport byl od počátku velmi levným a nenáročným na herní prostředí. Tyto rysy mu v mnohém zůstaly do dnešních dnů, byť se především základní herní vybavení (pálka) dramaticky proměnilo. Nutno dodat, že i do dnešních dnů některé herny upomínají

na nelehké začátky, kdy hostující družstva, obvykle z vyšších pražských soutěží, skrečovala rozehraná utkání pro nedostatečnou teplotu, ve které „míček neletí“ a „potahy netočí“. Oba autoři měli to štěstí, že mohli potkat „otce zakladatele“ svých oddílů ještě v době přípravy svých knih.

Díky dochovaným dokladům a vzpomínkám je možné sledovat nejen vzestupy a pády obou oddílů, ale lze nahlédnout i do organizace okresních, krajských a nižších ligových soutěží v jejich již téměř sedmdesátileté historii. Různé změny formátů vedly k zapojení žen do mužských soutěží, ovlivňovaly dlouhá léta výsledky postupů a sestupů. Zvláště v knize Milana Vydry je dobře dokumentován vývoj porevolučních soutěží a jejich organizační zákoutí.

V obou knihách se ukazuje, že podmínkou trvalejšího úspěchu v podobě dlouholetého účinkování v krajských či v nižších ligových soutěžích byl trojlístek: dobrá parta – soustředění na jeden sport – mládež. Pokud jedna z těchto príměsí scházela, následoval buď pád, nebo minimálně stagnace. To je pěkně popsáno především na osudech nymburské mládeže v devadesátých letech. K těmto základům se pak přidávala kvalitní organizační práce, které stále přibývalo a bez níž dnes už fungování ve většině soutěží není možné. Ne náhodou jsou právě oba autoři nikoliv zářivými hvězdami stolního tenisu, ale velmi schopnými organizátory.

A protože skutečný sport lidi spojuje, nechybí ani důležité kapitoly zaměřené na jiné aktivity, ať již v jiných sportech, kulturním životě, či společných akcích členů oddílů. Knihu Tomáše Kokojana pak doplňuje samostatný exkurz k filozofii trénování mládeže a stolního tenisu jako hry vůbec a také velmi svérázné vlastní ilustrace.

Michal Řezníček

ANOTACE

Jana KOUDELOVÁ (ed.),

Pod ochranou svatého Josefa. Příběh tesařského řemesla v českých zemích (kritický katalog stejnojmenné výstavy),
Brno, Mendelova univerzita v Brně a Ústav teoretické
a aplikované mechaniky AV ČR, v. v. i., 2020, 152 s.,
ISBN 978-80-7509-744-6 a 978-80-86246-80-2.

V roce 2020 uspořádali pracovníci Lesnické a dřevařské fakulty brněnské Mendelovy univerzity a Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky ve spolupráci s Národním muzeem v přírodě zajímavou výstavu, která je připomínkou prakticky již zaniklého tesařského řemesla ve své původní, rukodělné podobě. Výstavu autoři umístili do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, které je samo o sobě ukázkou tradiční valašské tesařiny. Jak autoři v úvodu zmiňují, impuls pro zkoumání tesařských pracovních postupů v minulosti vyšel z praktické potřeby při rekonstrukci památek, ať už se jednalo o dřevěné části staveb, nebo celé roubené domy. A protože patronem tesařského řemesla byl „odjakživa“ sv. Josef (sám podle Bible povoláním tesař), stal se i tady pomyslným ochráncem výstavy.

Předložený katalog tak spojuje teoretickou a praktickou stránku tesařského řemesla. Jsou zde popsány vlastnosti dřeva a pracovní postup při jeho opracování, včetně jednotlivých druhů používaného nářadí. Čtenáři se tak dozví, co byl kolovrátek, pantok, hlavatka, křížovka nebo teslice, jejichž vyobrazení společně s dalším tesařským nářadím je v katalogu otištěno. Detailně jsou přiblíženy i takové praktické záležitosti, jako je třeba pravo- a levotočivost dřeva, jeho hustota, tvrdost či štípatelnost, vliv tvaru sekery na kvalitu opracování, speciální technologie (vrubování, hrubování, lícování) i odlišnost stop po opracování dřeva pravákem a levákem. Samostatnou kapitolu tvoří krovy a vývoj ležatých stolic, které bývaly v novověku povinným prvkem mistrovské zkoušky. Závěrečná část je věnována tesařským cechům, jejich činnosti a reprezentaci.

Ač jsou zobrazené předměty převážně z Moravy a Slezska, své zastoupení tu mají i střední Čechy, respektive Brandýs nad Labem, kde se jako jeden z mála (nebo alespoň z mála známých) dochoval výuční list tamního tesařského učedníka z roku 1766, jehož reprodukci na výstavu poskytl Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích. Kromě něj zde nalezneme vyobrazení pohřebních štítů brněnských tesařů, pokladnu jejich třebíčských kolegů nebo prepis speciálních cechovních artikulů města Opavy.

Karin Pátrová

Jiří FILGAS,

Krajinou s detaily: 1914–1941 v ohlasech z Povltaví,

Posázaví a Poberouní,

Chotilsko, vlastním nákladem 2022, 225 s.,

ISBN 978-80-11-00880-2.

Prvního dne měsíce března roku 1914 se oficiálně zrodil časopis *Vltavské proudy*. Vznikl díky Spolku rodáků z Netvořic a okolí. Původní nápad vydávat tiskovinu omezenou pouze na Neveklovsko byl rozšířen o okres jílovský, dobříšský, zbraslavský a sedlčanský. Kvůli válce však bylo vydávání časopisu záhy zastaveno a navázáno až v roce 1922. Tentokrát s podtitulem *měsíčník pro zájmy Povltaví*. Zanedlouho byl podtitul doplněn ještě o Posázaví a Poberouní. Od roku 1939 dokonce tiskovina vycházela se čtrnáctidenní periodicitou. Časopis zanikl roku 1941, patrně v souvislosti s nuceným vystěhováním oblasti Neveklovska a Sedlčanska.

Prvním redaktorem časopisu byl podnikatel Jan Otčenášek, následoval jej středoškolský profesor Bedřich Votýpka (1930–1934), který se zasazoval zejména o stavbu přehrad na Vltavě. Posledním řídícím redaktorem byl ředitel pražské školy Alois Stára, jehož zásluhou časopis vznikl. Také další jména nejsou neznámá ani v širších souvislostech – politik, filozof a vysokoškolský pedagog František Drtina byl vltavským patriotem a stál u zrodu *Vltavských proudů*. Do časopisu přispívala také spisovatelka a překladatelka Ludmila Grossmannová Brodská nebo báňský geolog Jindřich Ladislav Barvíř.

Dějiny *Vltavských proudů* se rozhodl velmi zevrubně přiblížit autor a zároveň nakladatel Jiří Filgas. Po krátkém úvodu rozebírá jednotlivé ročníky, stručně charakterizuje zaměření článků, vybírá citáty a doplňuje je dobovými, ale i současnými fotografiemi. Velmi četné byly v periodiku texty zaměřující se na problematiku stavby přehrad a dopravu obecně. Jistě ne náhodou vybral autor na ukázkou pasáž z textu o projíždce autobusem státních drah směrem na Štěchovice v č. 10 roku 1935: „Autobus rozjíždí se od Anděla na Smíchově a po krátké jízdě k Zlíchovu poznáváme z nakousnutých jazyků a vylámaných zubů pasažérů, že nejsme již v silniční oblasti Prahou protěžované...”

Velkým kladem je seznam osob spjatých s vydáváním časopisu a rovněž jmenový a místopisný rejstřík, jenž bude velkou pomocí pro badatele, kteří se jmenovaným regionům věnují. Časopis je pro své široké tematické zaměření od místní politiky po kulturní dění v oblasti velmi cenným pramenem pro dobu první poloviny 20. století. Jiří Filgas tak díky pracné rešerši ulehčil námahu mnoha zájemcům o prvorepublikové střední Povltaví.

Veronika Stachurová Kucrová

David EISNER – Jan HERGESELL,

Radnice v Čelákovících,

Čelákovice, Městské muzeum v Čelákovících 2021, 82 s.,

ISBN 978-80-87187-12-8.

Útlá publikace, vydaná při příležitosti 110 let od dostavby radnice v Čelákovících, sestává z deseti krátkých kapitol, obsahuje též úvodní kapitolu starosty a místostarosty a seznam použité publikované literatury. Kniha, která je prvním svazkem edice *Čelákovické kapitoly*, představuje popularizační a přístupnou formou historii radnice nacházející se na čelákovickém náměstí.

Práce je rozdělena na dvě části. První, zpracovaná Janem Hergesellem, se věnuje obecnějšímu vymezení a vysvětlení pojmů jako rychtář, rychta, radnice. Přibližuje význam radnic jakožto symbolického centra lokální moci, komunikačního bodu města. V dalších kapitolách autor sleduje historii Čelákovíc před zřízením současné radnice a osudy staré radnice, jejíž vznik lze datovat do poloviny 16. století. Nutno dodat, že se zde vypořádává i s některými omyly tradovanými (či spíše chybně opísanými) v literatuře a uvádí další zmínky například z doby třicetileté války.

Rozsáhlejší, druhou část zpracoval David Eisner, který zaměřil svoji pozornost na okolnosti vzniku nové budovy radnice postavené v roce 1911. Ta stará totiž, spolu se sousední zástavbou, nevyhovovala tehdejším potřebám. Detailně čtenářům přibližuje přípravné kroky, průběh výstavby, slavnostní otevření se stručným dovětkem o osudech budovy po roce 1911. Zájemci o architekturu pravděpodobně ocení popis novobaročnické budovy.

Pochvalná slova si rovněž zaslouží obrazový doprovod publikace, sestávající z dobových i současných fotografií, plánů, kreseb i dalších předmětů dokumentů.

Martin Dolejský

Seznam autorů příspěvků

Mgr. Jan BOUKAL, Ph.D.

Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy

PhDr. et Ing. Stanislav SVOBODA, Ph.D.

Ministerstvo kultury

PhDr. Martin DOLEJSKÝ

Městské muzeum v Čelákovících

PhDr. Milan PÁTRA

Oblastní muzeum Praha-východ

Mgr. Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ, Ph.D.

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

PhDr. Michal ŘEZNÍČEK

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
se sídlem v Lysé nad Labem

PhDr. Karin PÁTROVÁ, Ph.D.

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov
se sídlem v Dobřichovicích

Pokyny pro autory příspěvků

Sborník přináší poznatky k historii pražského okolí, které je vymezeno územím dnešních okresů Praha-východ, Praha-západ (včetně tzv. Velké Prahy mimo historická pražská města), Kladno a Nymburk. Ve sborníku lze po dohodě publikovat i texty s územním přesahem nebo vymezené jinak než teritoriálně. Sborník sestává z částí studie, materiály, zprávy, literatura a výstavy, studie podléhají recenznímu řízení. Přijímány jsou příspěvky ze všech historických věd. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Termíny a způsob odevzdávání příspěvků

Sborník vychází 2× ročně. Uzávěrka prvního čísla je 31. prosince, uzávěrka druhého čísla 31. května. Rukopisy se zasílají v elektronické podobě na e-mailovou adresu: karin.patrova@soapraha.cz, nebo poštou na adresu: Státní okresní archiv Praha-západ, Pražská 728, 252 29 Dobřichovice. Příspěvky lze rovněž po domluvě předat jinému členu redakční rady. Odevzdané příspěvky a poskytnuté podklady se vrací zpět jen na základě vyžádání autora. Redakce žádá autory o uvedení doručovací adresy.

Požadavky vůči autorům příspěvků

Rozsah příspěvku do rubrik studie by neměl přesáhnout 70 normostran (1800 znaků včetně mezer na normostranu), u materiálů 30 normostran, u recenzí 6 normostran, u anotací 2 normostrany a u zpráv 10 normostran. Součástí příspěvku do rubrik studie nebo materiály je povinně krátký abstrakt postihující cíl (příp. výsledek) práce a seznam klíčových slov. Překlad do cizího jazyka zajišťuje redakce. Svolení k publikování, je-li ho zapotřebí (především u reprodukcí), si obstarávají zásadně autoři příspěvků. Tato svolení je třeba dodat do redakce společně s příspěvkem. Texty se předávají ve formátu doc, docx, rtf příp. odt, veškeré netextové části příspěvku (obrázky, tabulky, grafy apod.) v samostatných souborech. Obrazové přílohy se předávají v nejvyšší dostupné kvalitě (v minimální velikosti 800 × 1200 bodů, maximálně však 3000 × 4000 bodů), ve formátu JPG, případně TIFF. U obrazových příloh musí být přesně uveden zdroj a krátký popis. Konečný výběr obrazového materiálu je na uvážení redakce.

Způsob citací v poznámkovém aparátu

Při citacích v poznámkovém aparátu se postupuje podle vzoru Českého časopisu historického, případně na základě dohody redakce s autorem (např. u archeologických textů) dle jiného vzoru. Poznámkový aparát se standardně umísťuje na konci strany. Citace z archivního materiálu musí být co nejpřesnější, uvádí se vždy název a místo archivu, název fondu či sbírky a bližší určení (signatura, číslo knihy, inventurní číslo, folio).

Ukázky citací:

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 250.

Karel MALÝ, *Der böhmische Beitrag zum Modell des europäischen Absolutismus*, in: Gerhard Köbler – Hermann Nehlsen (Hg.), *Wirkungen europäischer Rechtskultur*, München 1997, s. 695–705.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1954.

Pavel BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe osvětského absolutismu v habsburské monarchii*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 879–905.

P. BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe*, s. 890. (opakovaná citace) TAMTÉŽ, s. 172 (odkaz k titulu citovanému v předchozí citaci).

V případě opakované citace téhož časopisu, edice, fondu apod. je vhodné uvádět jen jejich zkratku, ta však musí být uvedena v závorce již při první citaci.

Další pokyny

Zkratky a zkratková slova v hlavním textu příspěvku se rozepisují. V hlavním textu příspěvku není dovoleno užívat jakýkoliv způsob grafického zvýrazňování vyjma tučného písma u nadpisů a kurzívy (podtrhávání, velikost písma, prokládání znaků apod.).

Studie a zprávy
Historický sborník pražského okolí
ročník 10/1
2022

Vydali:

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno,
Severní 3127, 272 04 Kladno, e-mail: soka-kladno@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem,
Zámecká 6/13, p. s. 11, 289 22 Lysá nad Labem, e-mail: soka-nymburk@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích,
Pražská 728, 252 29 Dobřichovice, e-mail: soka-praha.venkov@soapraha.cz;

Oblastní muzeum Praha-východ,
Masarykovo nám. 97, 250 01 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
e-mail: info@ompv.cz;

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Masarykovo náměstí 16, 254 01 Jílové u Prahy, e-mail: info@muzeumjilove.cz;

Městské muzeum v Čelákovcích,
Na Hrádku 464, 250 88 Čelákovice, e-mail: info@celmuz.cz.

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal.

Překlady: Ing. Mgr. Michaela Buchtelová.

Časopis vychází 2x ročně, distribuci zajišťují vydavatelé.

Grafická úprava a tisk: ASTRON print, s. r. o., 2022.

Náklad: 500 ks.

Rok vydání: 2022.

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Přehled dosud vydaných ročníků časopisu Studie a zprávy.

Historický sborník pražského okolí

(studie a materiály)

Ročník 1/2011

STUDIE: Gregorovičová Eva, Z Florencie do Brandýsa. Příchod toskánských Habsburků na brandýské panství; Šejbl Jan, Exotika z Černošic. Cestovatel a spisovatel A. V. Novák; Tůmová Petra, Sídliště Odolena Voda 1952–1964. Socialistický realismus a organizace výstavby sídlištních celků; Šoukal Jiří, Chataření a chalupaření v období 50. a 60. let; Topinka Jiří, K počátkům těžby železné rudy v Nučicích; Šámál Martin, Vznik Velké Zbraslavi; Michálek Ivan, Vývoj farní struktury chlumínského děkanátu v době předhusitské a husitské; Boubín Jiří, Samosprávný okres smíchovský v díle Rudolfa Wunše;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Tachlovické panství v držení rakouských císařů; Krákora Tomáš, Soupis archivních pramenů ke studiu dějin Židů ve Statním okresním archivu Praha-západ.

Ročník 2/2012

STUDIE: Pátrová Karin, Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě; Šmíd Petr, Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století; Kucrová Veronika, Přírodní prostor Libře a okolí v raném novověku (lokální mikrosonda); Císařová Smítková Alena, Zbraslavsko v matričních zápisech z let 1651–1800. Demografická sonda se zřetelem k obci Lahovice; Kovaříková Lenka, Regulace vodních toků na brandýském panství ve vzájemné korespondenci Leopolda II. a Alessandra Manettiho; Hůrka Martin, Vyšehořovice a voda. Nerealizovaná stavba mlýna, neznámý rybník a obecné vodní poměry v historii obce; Pinkerová Helena, Proměna tradiční velkoobchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století;

MATERIÁLY: Plavec Michal, Francouzští vzduchoplavci během Jubilejní výstavy v roce 1891. Několik poznámek k přistání balonů v dnešním okrese Praha-východ; Kuprová Renata, Podoba rustikální zástavby panství Škvorec v 18. století; Špaček Jaroslav, Náhrobní kámen Filipa Rotcimera ve Staré Boleslavi; Loch Jan, Z heraldiky lesních a hospodářských úředníků panství Brandýs nad Labem na přelomu 16. a 17. století.

Ročník 3/2013

STUDIE: Oulík Jan, Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi; Zborníková Tereza, Epitafní oltáře Smiřických v Kostelci nad Černými lesy; Hůrka Martin, Veřejný notář a klerik Budislav Havlův z Vyšehořovic (* před cca 1310 – † 1368); Šimek Jan, Náklady na činnost říčanského hrdelního soudu v letech 1667–1757; Hůrka Martin, Delikt „Religionsstörung“ na panstvích Kounice a Kostelec nad Černými lesy od osmdesátých let 18. století do poloviny 19. století; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna v revírech Lesního úřadu Nové dvory; Gregorovičová Eva, Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866; Pátra Milan, Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945; Plavec Michal, Letecká bitva o Bílé sobotě 1945. Nové pohledy z českých i zahraničních archivů;

MATERIÁLY: Jásek Jaroslav, Káranská vodárna slouží sto let; Králík Jan, Ke kořenům hudebního rodu Bendů; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Baumanovy; Koblasa Pavel, Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic.

Ročník 4/2014

STUDIE: Žilková Markéta, Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy; Pátrová Karin, Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Sládeček Petr, Mezi barokem a českou novorenesancí. Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech; Šimek Rudolf, Barokní vodní mlýny v Chotči, Mnichovicích a Středoklukách; Mrvík Vladimír Jakub, Odhad statku Komorce z roku 1586 jako pramen pro poznání hospodářského zázemí nižší šlechty v raném novověku; Kucrová Veronika, Vývoj panství Dolní Břežany ve středověku a raném novověku; Kyselová Eva, Viktor Šulc – režisér národných divadel?;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Dva nové prameny k podobě románsko-gotického kostela sv. Martina ve Vyšehořovicích; Hůrka Martin, Pískovcové hřbitovní náhrobky na širším Čelákovicku z 19. a 20. století; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Starých; Plavec Michal, Sovětští letci proti turbínám z Ruzyně; Stříbrná Anežka, František Štverák, farář ve Chvalech, odpůrce a vězeň nacismu i komunismu.

Ročník 5/2015

STUDIE: Čechura Jaroslav – Smitková Kateřina, Třicátnice. Sexuální chování žen „středního věku“ na Třeboňsku a Mělnicku v první polovině 18. století; Vrchotická Hana, Zločin a trest ve školních lavicích. Mravy žáků obecných škol z pohledu poznámek ve třídních výkazech na území školních okresů Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1850–1927; Zámečník Roman, Americká krajinářská tvorba ve středních Čechách: letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích; Fišerová Hana, Marie Fischerová-Kvěchová jako významná osobnost města Černošice; Bárta Milan, Nástin organizace a činnosti Vlajky na Kladensku 1939–1943; Kmoč Pavel, Novodobé komunální znaky a vlajky v okrese Praha-východ; Gregorovičová Eva, Po stopách Ludvíka Salvátora Toskánského v Čechách. Archivní, ikonografické a knihovní prameny k arcivévodovu životu a dílu v paměťových a kulturních institucích v Praze;

MATERIÁLY: Mrvík Vladimír Jakub – Psota Jan ml., Neznámý hamfestní dvůr (čp. 5) v Limuzích – příspěvek k poznání sociálních a rodinných vazeb lokálních elit v raném novověku; Hůrka Martin, Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice pramene k třicetileté válce; Dolejský Martin, Život a odbojová činnost Václava Grafnettera.

Ročník 6/2016

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Barokní škapulířové bratrstvo v Českém Brodě a analýza jeho členů; Burantová Anna – Vrchotická Hana, Lepší malá pomoc nežli velká nemoc. Zdravotní stav žáků a prevence vzniku infekčních chorob na obecných školách ve školních okresech Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1886–1927; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna a císařská výsadba na Černokostelecku; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovcích a okolí (1. část); Líbal Patrik, Senohraby – letovisko mezi Itálií a Švýcarskem aneb pláně, role, kaňony; Ottomanská Stanislava – Steinová Šárka, Josef Miniberger – projektant soukromých zahrad širokého pražského okolí;

MATERIÁLY: Waage Vladimír, Okrašlovací spolky v okolí Prahy; Hůrka Martin, Náboženská výuka ve věznicích počátku 19. století na příkladu register vězeňského kaplana z let 1820–1822; Dolejský Martin, Retribuce v okrese Brandýs nad Labem v oficiálních dokumentech; Dolejský Martin, Květnové volby roku 1946 v okrese Brandýs nad Labem.

Ročník 7/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Socio-ekonomická a topografická analýza barokních Čelákovic; Psota Jan, Dějiny neznámého svobodnického dvora v Břežanech II; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (dokončení); Dolejský Martin, Životní osudy levicového politika Karla Mestka (1907–1994);

MATERIÁLY: Tihelka Erik, Skalní výklenky U Kamenného stolu ve Vinoři – pozůstatky po chovu včel?; Dolejský Martin, Socha Antonína Švehly v Čelákovících.

Ročník 7/2

STUDIE: Fabini Pavel, K volební praxi na Smíchovsku na přelomu 19. a 20. století; Matějček Petr, „Akce zámky“. Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štíříně a v Ládví mezi lety 1945–1947; Pátrová Karin, Vražda u Větrušic v roce 1674 a postih kriminality na církevních statcích severně od Prahy; Stachurová Kucrová Veronika – Vizner Jan – Vondrová Hana, Zaniklá sídla Hornopožárského polesí;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Rukopisné přípisky v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína uloženém v Muzeu Říčany; Buchtele Pavel, Legionáři okresu Praha-západ v bitvě u Zborova.

Ročník 8/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku; Svoboda Stanislav, Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku; Pátra Milan, Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, „*Jsem dychtiv činů.*“ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze; Votoupal Igor, Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872.

Ročník 8/2

STUDIE: Pátrová Karin, Živnostenská společenstva bývalého okresu Jílové (1860–1947); Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 1. část; Kasík Stanislav, Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, K hospodářským vazbám Vykáně na břístevský vrchnostenský dvůr ve středověku.

Ročník 9/1

STUDIE: Novotný Robert Radim, Německé menšinové školy v Kladně; Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 2. část; Chmelenský Jiří – Šejbl Martin, Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí.

Ročník 9/2

STUDIE: Hendrychová Zuzana – Vichta Jiří, Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700 a jeho restaurování; Mrvík Vladimír Jakub, Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka a jejich sociální stratifikace;

MATERIÁLY: Plavec Michal, První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911); Plevová Anna, Příspěvek Olgy Barvířové k archeologickému poznání Jílovska.

Časopisy lze zakoupit u některého z vydavatelů: Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích; Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem; Státní okresní archiv Kladno; Oblastní muzeum Praha-východ; Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Městské muzeum v Čelákovících.

**Obrazová příloha ke studii Jana Boukala Páni z Říčan do roku 1420.
Studie k počátkům rodu erbu trojlistu**

Hrad v Ledči nad Sázavou, sídlo jedné z větví pánů z Říčan

Foto Jan Boukal, 2022

**Svorník s erbem pánů z Říčan
v kostele v Dolních Jirčanech**

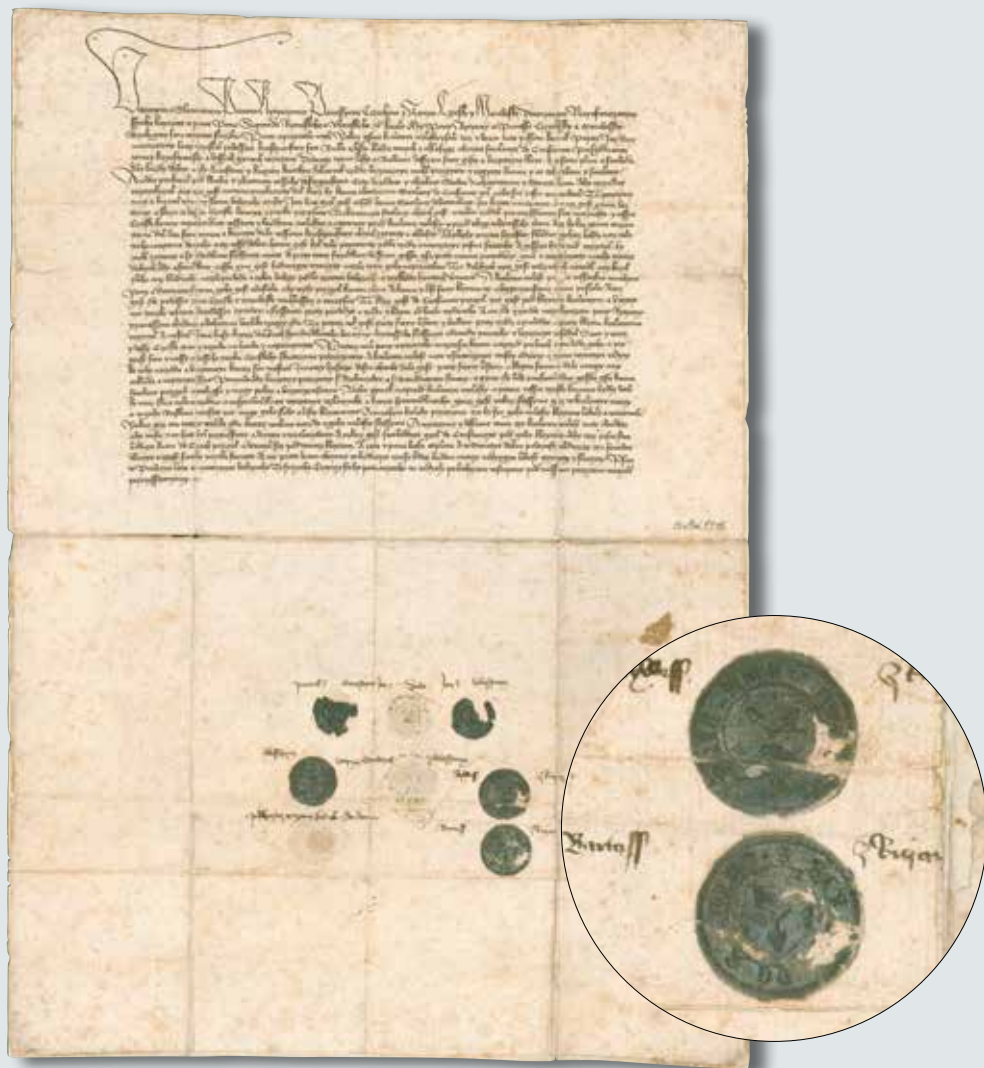
Foto Jan Boukal, 2021

Torzo říčanského hradu

Foto Jan Boukal, 2010

Obrazová příloha ke studii Jana Boukala Páni z Říčan do roku 1420. Studie k počátkům rodu erbu trojlistu

**Pečeti Diviše a Bartoše z Říčan (vpravo dole)
na listině žádající propuštění mistra Jana Husa,
12. května 1415**

Archiv Univerzity Karlovy,
Listiny, sign. I/71

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

**Areál kostela sv. Petra v okovech ve Velence z roku 1734
je názornou ukázkou *kirchhofu***

Foto Stanislav Svoboda, 2018

Příkladem *friedhofu* je hřbitov u Stříhova z roku 1907

Foto Stanislav Svoboda, 2018

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

**Dymokury, rodinné pohřebiště Černínů z Chudenic,
založené na konci 18. století**

Foto Stanislav Svoboda, 2018

**Kirchberg am Wagram (okres Tulln) – kostel sv. Štěpána
a staronový hřbitov na západní straně**

Foto Stanislav Svoboda, 2020

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

**Klosterneuburg (okres Tulln) –
barokní brána staré části hřbitova ve Wisentgasse z roku 1734**

Foto Stanislav Svoboda, 2020

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

**Moderní architektura hřbitova ve Staré Lysé z roku 1939
kontrastuje s venkovským prostředím**

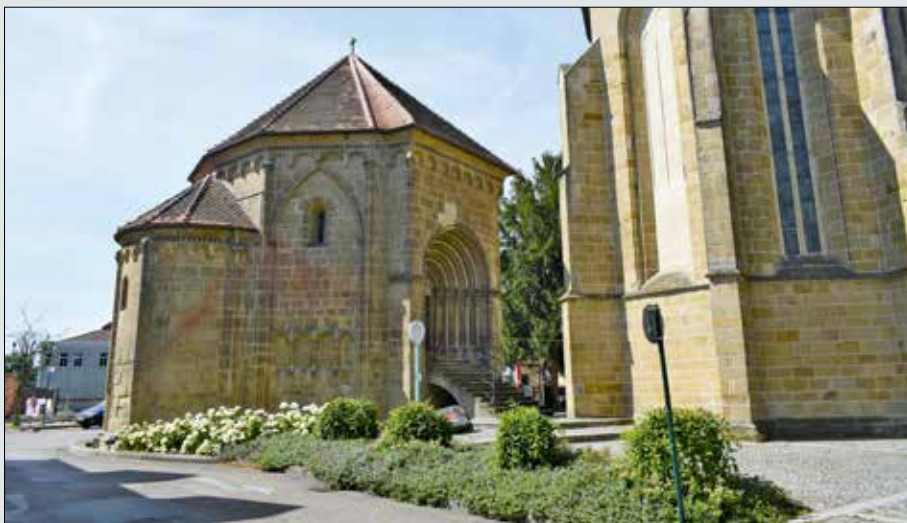
Foto Stanislav Svoboda, 2018

**Hřbitov u Vrbové Lhoty z roku 1925
je ukázkou „technického a sanitárního“ prvku v krajině**

Foto Stanislav Svoboda, 2018

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

**Románský dvoupodlažní karner z poloviny 13. století
u kostela sv. Štěpána v Tulln an der Donau.
V horní části se nachází kaple sv. Tří králů, ve spodní části byla kostnice**
Foto Stanislav Svoboda, 2020

**Moderní smuteční síň na rozšířené části hřbitova u Rappoltenkirchen
(okres Tulln)**

Foto Stanislav Svoboda, 2020

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

**Areál kostela sv. Václava v Kovanicích (s přilehlým *kirchhofem*)
je výraznou dominantou levého břehu Labe**

SOKA Nymburk, Kořínek Václav, inv. č. 11, Kovanice 1894

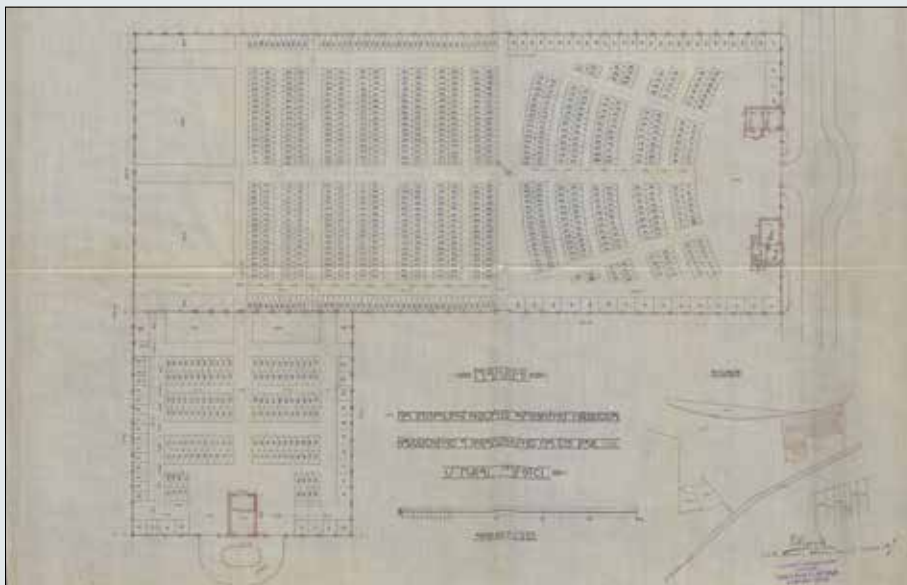
**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

Areál evangelického kostela ve Chlebech

SOKA Nymburk, Sbírka soudobé dokumentace – fotografie,
Evangelický hřbitov Chleby (kolem roku 1900), sign. 11714/3-1113a

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

Nerealizovaný plán hřbitova v Městci Králové, kolem roku 1900
SOKA Nymburk, MěNV Městec Králové – spisy o hřbitově 1887–1962

**Vstupní prostor hřbitova v Čilci z roku 1938
je typickou ukázkou prvorepublikové architektury**
Foto Stanislav Svoboda, 2018

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody
Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje
hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny**

Hřbitov u Hradčan je typickým reprezentantem socialistického hřbitova, jehož nejnápadnějším projevem je prosté drátěné oplocení

Foto Stanislav Svoboda, 2018

Rozhraní *kirchhofu* a moderního hřbitova u kostela sv. Vavřince v Pátku

Foto Stanislav Svoboda, 2021

Obrazová příloha k článku Milana Pátry
Sádrové odlitky zvonů
ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ

**Paládium země české neboli Palladium staroboleslavské ze zvonu z baziliky
Nanebevzetí Panny Marie**

Dole částečný latinský text tohoto znění: *Campana huic in honorem
Dei omnipotentis et augmentum cultus B. V. Mariae veteroboleslav.
expensis benefactor: Anno Domini MDCCXXV fusae notabilis particula campanae
a sancto Theodulo benedictae imposita est*

Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. VUM 2032, foto Jiří Kovanic

**Obrazová příloha k článku Milana Pátrý
Sádrové odlitky zvonů
ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ**

**Sejmutý zvon z kostela sv. Jakuba Staršího v Zápech
s erbem sasko-lauenburských vévodů (negativ/pozitiv)**
Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. FOT 36/139, VUM 2009, VUM 2034,
foto Jaromír Němec, Jiří Kovanic, Veronika Benešová

**Obrazová příloha k článku Milana Pátrý
Sádrové odlitky zvonů
ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ**

**Odlitek s vyobrazením sv. Pavla
a loučení se zvonem, který byl umístěn
na zvonici s obecní váhou
v Sudově Hlavně**

Oblastní muzeum Praha-východ,
inv. č. VUM 1983, FOT 36/64,
foto Jiří Kovanec a neznámý autor

**Obrazová příloha k článku Milana Pátry
Sádrové odlitky zvonů
ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ**

Kalvárie ze zvonu z kostela sv. Jana Křtitele ve Skorkově
Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. VUM 2007,
foto Jiří Kovanic

**Obrazová příloha k článku Milana Pátry
Sádrové odlitky zvonů
ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ**

Sv. Vít ze zvonu z kostela sv. Víta v Kostelci nad Labem
Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. VUM 2008,
foto Jiří Kovanic